

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**ANADOLU'DA ÇEKİRGE İSTİLÂLARI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1850-1915)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLGE CANBAY

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. ÖZKAN KESKİN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**ANADOLU'DA ÇEKİRGE İSTİLÂLARI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1850-1915)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLGE CANBAY

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. ÖZKAN KESKİN

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar kurumu tarafından desteklenmiştir.

Proje No: 3108

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Bilge CANBAY tarafından Doç. Dr. Özkan KESKİN yönetiminde hazırlanan ve ..../08/2022 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “Anadolu’da Çekirge İstilâları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1850-1915)” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Özkan KESKİN
(Danışman)

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR

.....

.....

.....

Tez No : 10297686

Tez Savunma Tarihi : 29/08/2022

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

../08/2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Bilge CANBAY

29/08/2022

ÖZET
ANADOLU'DA ÇEKİRGE İSTİLÂLARI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1850-1915)

Bilge CANBAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Özkan KESKİN

29/08/2022, 82

Toplumların yaşamını önemli anlamda etkileyen kıtlıkların ortaya çıkmasında yönetim, ulaşım, fiyat dalgalanmaları gibi faktörlerin etkisinin yanı sıra doğal afetlerin etkisi oldukça fazladır. Özellikle tarımsal ürünlerin verimliliğine göre değişkenlik gösteren bir malî yapıya sahip devletlerde bu durumun ehemmiyeti had safhadadır. Osmanlı Türkçesinde kıtlık ve pahalılık anlamlarına gelen *kaht ü galâ* sözcüklerinin kalıp haline gelerek dile yerleşmesi de bu sebeple tesadüfi değildir. Malî tahribatı ağır basan bir doğal afet olan çekirge istilâları da Anadolu'da 1850-1915 yılları arasında ciddi şekilde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çekirge istilâlarının yaşandığı bölgelerde itlaf çalışmaları kapsamında bazı uygulamalara başvurmuştur. Çekirgelerin belirli ücret karşılığı toplatılması, zor durumda kalan ahalden vergi alınmaması ve ahaliye maddi olarak yardım edilmesi bunlardan bazılarıdır. Ahalinin gücünün yetmediği zaman ise devreye merkezden gönderilen amele taburları girmektedir. Ayrıca yurt dışından alanında uzman kişiler ve malzemeler getirtilerek dönemin modern mücadele yöntemleri de takip edilmiştir. Tüm çabalara rağmen istilânın boyutunun ciddi seviyelere ulaştığı yerlerde göç gibi sonuçlara rastlanmıştır. Ekonomik olarak zarar gören çiftçinin kaybının karşılanması için Ziraat Bankası devreye girerek tahsis edilen krediler ile üretici malî açıdan desteklenmiştir.

Bu çalışmada Anadolu'da bilhassa Aydın ve Diyarbakır vilayetlerinde ağırlıklı olarak görülen çekirge istilâlarının 1850-1915 yılları arasındaki sosyo-ekonomik etkisi, Osmanlı Arşivi belgeleri, Ziraat Bankası defterleri, dönemin mecmua ve gazeteleri, çıkarılan kanunlar ve bütçe kayıtlarından yararlanılarak çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Çekirge İstilâları, Kıtılık, Sosyo-Ekonomi

ABSTRACT

LOCUST OUTBREAKS AND THEIR SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES IN ANATOLIA (1850-1915)

Bilge CANBAY

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in History

Advisor: Doç. Dr. Özkan KESKİN

29/08/2022, 82

In addition to the effects of factors such as administration, transportation and price fluctuations in the emergence of famines, which affect the lives of societies, the effect of natural disasters is also quite high. Especially in states with a financial structure that varies according to the productivity of agricultural products, this situation is of extreme importance. For this reason, it is not a coincidence that the words kaht ü galâ, which means scarcity and expensiveness in Ottoman Turkish, became a pattern and began to be used frequently in the language. Grasshopper invasions, a natural disaster with a heavy financial destruction, were also seriously effective in Anatolia between 1850-1915.

Since the second half of the 19th century, the Ottoman Empire applied to some practices within the scope of getting rid of grasshoppers in the regions where grasshopper invasions were experienced. Some of these were collecting grasshoppers in return for a certain fee, not collecting taxes from the people who were in a difficult situation, and helping the people financially. When the financial power of the people was not enough, the labor battalions sent from the center got involved. In addition, the modern fighting methods of the period were followed by bringing experts and materials from abroad. Despite all efforts, results, such as migration, were encountered in places where the size of the invasion reached serious levels. Ziraat Bank stepped in to cover the loss of the economically damaged farmer, and the producer was financially supported with the loans allocated.

In this study, the socio-economic effects of the grasshopper invasions between 1850-1915, which was predominantly seen in the provinces of Aydın and Diyarbakır in Anatolia, were investigated by using Ottoman Archive documents, Ziraat Bank bankbooks, magazines and newspapers of the period, laws issued, and budget records.

Key Words: Anatolia, Grasshopper Invasion, Scarcity, Socio-Economic.

TEŞEKKÜR

Bu tezin alışılması hususunda en başından sonuna kadar yardımlarını, dikkatini esirgemeyen, sadece akademik anlamda değil psikolojik anlamda da hep destek olan değerli danışmanım Doç. Dr. zkan KESKİN'e çok teşekkür ederim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca eğitimime çok fazla katkıları olan Dr. Öğr. Üyesi Cengiz PARLAK, Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU ve Prof. Dr. Şerif KORMAZ başta olmak üzere üzerimde emeği olan bölüm hocalarıma teşekkür ederim.

Bilge CANBAY
anakkale, Ağustos 2022

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiv
TABLolar DİZİNİ.....	xviii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Tarımın Yeri.....	1
---------------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

Osmanlı Devleti'nde Bir Kıtılık Neferi: Çekirgeler

2.1. El İle Yumurta Toplama	16
2.2. Torba ile Çekirgeleri Toplama.....	19
2.3. Tabii Düşmanlar Vasıtasıyla İtlaf Etme.....	20

2.3.1. Şevketlü, Bereketlü Sığırcık Kuşları, Suları ve Şeyhleri: Âkilü'l-Haşerat-ı Tuyurat	20
2.3.2. Mösyö Deko'nun İlginç Önerisi: Kurbağalar	22
2.4. Nar Suyu-Nar Kabuğu İle İtlaf	23
2.5. Ses İle Uzaklaştırma	23
2.6. Hendek Açma	24
2.7. Çarşaf-Bez Açma	25
2.8. Çinko İle İtlaf: Vanledip Usulü	27
2.9. Çekirgeleri Ateşe Verme: Barut- Gaz Yağı- Ateş Makineleri.....	31
2.10. Eczâ-i Kimyeviye ile İtlaf Usulü.....	33
2.10.1. Çekirgenin Yiyeceklerini Zehirlemek: Arsenik - Paris Yeşili.....	33
2.10.2. Çekirgenin Hava Yolunu Tıkamak: Arap Sabunu-Gaz Yağı	36
2.11. Çekirgelerin Virüs İle İtlafı: d'Herelle Mikrobu.....	38
2.12. Kuvve-i Elektrik İle Çekirge İtlafı	39
2.13. Aletler ile İtlaf Etme.....	40
2.14. Çekirgeleri Yiyecek Olarak Tüketmek	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çekirge İle Mücadele Teşkilatı

3.1. Mücadele Şartlarını Kâğıda Dökmek, Nizama Sokmak: Kanunnâmeler ve Teşkilat	42
3.2. Mücadelede Zamanın Önemi.....	48
3.3. Mücadele Esnasında Yaşanan Olumsuzluklar: Suiistimaller	50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çekirge İstilâsının Sosyo-Ekonomik Yönü: Ahali-Yönetim İlişkisi ve Sonuçları

4.1. Mücadeleyi Halk İçin Cazip Hale Getirme: Beher Kıyyesine Yirmi Para	53
4.2. Tohumluk Verilmesi ve Zahire Tedariki	57
4.3. Zahire İhracının Men'i.....	60
4.4. Aşar Vergisinin Tehiri	61

4.5. Çiftçiye Kredi Verilmesi.....	63
4.6. Nâçar Çiftçi İçin Kaçınılmaz Son: Göç	64
4.7. Çekirge Mücadelesi İçin Harcanan Paralar: Tahsisat	66

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	74
EKLER	i
EK.1.....	i
EK.2.....	ii
EK.3.....	iii
EK.4.....	iv
EK.5.....	v
EK.6.....	vi
EK.7.....	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.t	Adı Geçen Tez
A.A.MD.	Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
A.MKT.	Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.MKT.MHM	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî
A.MKT.MVL.	Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.NZD	Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı
A.MKT.UM	Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	Bab-ı Âli Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
C.İKTS.	Cevdet İktisat
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH.HMŞ.	Dahiliye Hukuk Müşavirliği
DH.İ.UM.	Dahiliye İdare-i Umumiye
DH.İ.UM.EK.	Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemî
DH.MUI.	Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi.
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
HR.İD.	Hariciye Nezareti İdare
HR.TH	Tahrirat Hariciye Odası
HR.TO	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ.DH.	İrade-i Dahiliye
İ.ŞD.	İrade Şura-yı Devlet
İ.OM.	İrade Orman ve Maadin

MV.	Meclis-i Vükelâ
MVL.	Meclis-i Vala
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
ŞD.	Şura-yı Devlet
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T..d.	Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Maadin Nezaretleri Defterleri

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Amele Taburlarının Batı Anadolu'daki Dağılımını Gösteren Cetveldir.	48
Tablo 2	Aydın Vilayeti ve Civar Mahallelerdeki Çekirgelerin Kapladığı Arazi	57
Tablo 3	1896 Senesi Çekirge İtlafı İçin Harcanan Paralar	69
Tablo 4	Devlet-i Osmaniye'nin 1326-1330-1333 Senelerine Mahsus Bütçeleri	70
Tablo 5	1911 Senesi Çekirge İtlafı İçin Ziraat Bütçesinden Tahsis Edilen Meblağ	71

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Çekirgelerin Dünya Üzerinde Kapladığı Alanlar	5
Şekil 2	Çekirge İnficarı	6
Şekil 3	Çekirge Kıran Tırpan	18
Şekil 4	Cezayir’de Çekirge İmhası	19
Şekil 5	Çarşaf İle Çekirge İmhası	26
Şekil 6	Çinko İle Çekirge İtlafları	28
Şekil 7	Çinko Yerleşimi Şeması	29
Şekil 8	Çinko Tatbiki	30
Şekil 9	Eczâ-ı Kimyeviye İle Çekirge İtlafları	37
Şekil 10	Çekirgelerin Yumurta Bırakma Evresi	49
Şekil 11	Çekirge Kozalarının Hükümete Teslimi	55

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 1850-1915 yılları arasında Anadolu'da çekirge istilâlarına maruz kalmıştır. Çalışmamız etkisi altına aldığı özellikle Aydın ve Diyarbakır vilayetleri üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Tarımın Yeri

Savaş tarihinde görülen en yıkıcı ve etki gücü en yüksek silah besindir. Fakat besini sadece insanların ihtiyacına yönelik olarak düşünmek yerine hayvanlara verilen yemlerden¹, devletlerin savunma, askeri gücünü koruma ve varlığını sürdürülebilmesine kadar tüm bu ihtiyaçların besin durumu ile paralel olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Seferlerin ilan ve devam ettirilmesi memleketin hububat mevcuduna bağlı olduğu için² Osmanlı Devleti de bilhassa iâşe prensibine dikkat etmiş ve özellikle klasik dönemde diğer merkantilist yönetimlerin aksine ihracatı kısıtlamıştır.

Osmanlı Devleti, başkentin ve diğer şehirlerin temel mal arzını sağlayabilmek için tüm bölgeleri içine alan gelişmiş bir iâşe sistemi oluşturmuştur. Bu prensibe göre üretim yapan yer öncelikli olarak kendi ihtiyacını karşılayıp daha sonra çevre bölgelere üretim sağlayabiliyordu. Şehirler ise öncelikle etrafındaki kırsal kesimlerdeki üretim fazlasından yararlanma hakkına sahipti.³ Malın bu denli kontrol edilmesinin altında ise Osmanlı mali yapısının en önemli kaynaklarını tarımdan alınan vergilerin oluşturması yatmaktadır. Köylülerden muhtelif şekillerde alınan vergiler arasında, hububattan tahsil edilen oşür ve salariye⁴ vergileri, avarız-ı divaniyeden olan nüzul⁵ ve sürsat⁶ vergileri bulunmaktadır.⁷

¹ Tom Standage, *İnsanlığın Yeme Tarihi*, Çev. Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul 2018, ss.185-186.

² Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, s.40.

³ Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.42.

⁴ *Salariye*, emirler, vezirler vesair mansıp erbabı için toprak mahsullerinden oşür ile birlikte alınan hissedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.101.

⁵ *Nüzul*, seferlerde ordunun iâşesi için alınan vergi. Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s.710.

Özellikle Donald Quataert tarafından hazırlanan Anadolu'daki her bir idarenin öşür gelirlerine bakıldığında toplam gelirler içerisindeki öşür gelirlerinin oranı ciddi bir miktardadır. Toplam gelirlerin içerisinde öşürün yüzdesi %31'dir. Bunların yanı sıra tarım, imparatorluk hazinesine dolaylı olarak pek çok başka şekilde de katkıda bulunmakta olup, örneğin, 18 ve 19. yüzyıllarda esas itibarıyla tarımsal metaller olan ihracat ürünlerinden elde edilen gümrük gelirleri de ekonomiye önemli bir katkı sağlamaktadır.⁸

Sayılan tüm bu vergiler arasında önemli bir paya sahip olan öşür ve hayvanlardan alınan ağnam vergisi devletin en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Tanzimat Fermanının ilanı ile daha önceden gerek toprak ve gerek mahsul verimine göre değişiklik gösteren öşür, artık her yerde ve her şeyden %10 olarak kabul edilmiştir.⁹ En son halini 1321\1903 nizamnamesiyle alarak %12,5 olmuştur.¹⁰ Fakat mali bunalımın yoğunlaştığı dönemlerde belirlenen bu oran %15'e kadar yükselmiştir.¹¹

Stanford J. Shaw tarafından yayınlanan Osmanlı Devleti'nin başlıca gelir kaynaklarını gösteren 1278-1293 yılları arasını belirten tabloda, ağnam, temettü, bedel-i askeri, gümrük, tuz, damga, müskirat gibi vergiler arasında öşür en fazla paya sahiptir.¹² Aynı şekilde 1863-1864 yılı için hazırlanan ilk bütçede¹³, Tevfik Güran tarafından hazırlanan 1894 tarihli bütçe gelirlerinde tarımsal üretimden alınan vergiler en fazla gelir getirisine sahip olanlardır.¹⁴ 1898-1899 bütçesinde öşürün payı %22,2, 1906-1907 bütçesinde ise %19,9 olmuştur.¹⁵

---

⁶ *Sürsat*, Tanzimattan önce savaş zamanlarında halktan tekâlif-i harbiye suretinde alınan maddeler hakkında kullanılan tabirdir. Bunlar hayvan, buğday, arpa, mısır gibi maddelerdir. Pakalın, *a.g.e.*, Cilt III, s.300.

⁷ Güçer, *a.g.e.*, s.39.

⁸ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1912*, Çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.194.

⁹ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Âşar*, Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, Sayı 656, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1948, s.27.

¹⁰ Tuncer, *a.g.e.*, s.30.

¹¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.215.

¹² Stanford J. Shaw, "The Nineteenth Century Ottoman Tax Reforms and Revenue System", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, Vol.6, No.4, 1975, ss. 421-459, s.452.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı (1861-1876)*, VII. Cilt, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.229.

¹⁴ Güran, *a.g.e.*, 2019, s.307.

¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34.Cilt, İstanbul 2007, ss.100-103, s.102.

Osmanlı Devleti'nin, tarıma dayalı ekonomik yapısı üzerinden elde ettiği vergilerin katkısı yadsınamaz derecededir. Fakat devletin özellikle Sultan Abdülaziz döneminde ciddiyetini son derece koruduğu mali çöküşü 1873'te Anadolu'nun büyük bir kısmını etkileyen kıtlıkla başladı ve 1875 sonbaharında hazinenin dış borçların tahvil kuponlarının ödemelerini düzenli olarak yapamamasıyla had safhaya ulaşmıştır.¹⁶ Bu sırada devreye Düyûn-ı Umûmiye giriyordu. Muhtelif vergileri alacaklılar adına toplayan bu idare özellikle demiryolu şirketlerine yapılan dış borçların garantisi olan ve demiryolu geçen vilayetlerin aşar gelirlerini toplamaktaydı.¹⁷ Hükümet 1890 ve 1896 yıllarına ait borçlara kilometre güvencesini sağlamak amacıyla borçlara tahsis edilen aşar üzerine 1898 yılından itibaren %0,5 daha fazla vergi koymuş ve bu verginin toplanması işini Düyûn-ı Umûmiye'ye bırakmıştır.¹⁸

Ardı ardına gelen borçlanmalarla içinde bulunduğu mali bunalımı düzeltmeye çalışan devletin bu durumunu, tarımsal ürünlerin durumuna göre değişkenlik gösteren gelirlerindeki dalgalanmalar çıkmaza sokar hale getirmekteydi. Dalgalanmalara neden olan en başlıca sorun ise kıtlıklardı. Gerek doğal afetler gibi birçok etmeden kaynaklanan kıtlıklar olsun gerek yönetim, ulaşım, mali kısıtlamalar gibi sebeplerle olsun kıtlığın en başlıca sonucunun mali etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ki Osmanlı Türkçesinde de kıtlık ve pahalılık anlamlarına gelen *kaht u gala* sözcüklerinin kalıp haline gelerek dile yerleşmesi de tesadüf değildir. Ayrıca Avrupa tarihinde de özellikle kentliler için kıtlık demek *carum tempus (pahalılık dönemi)* demekti.¹⁹

Kıtlıklar üzerinde beşeri etmenlere göre daha yıkıcı tahribatlar bırakan faktör doğal afetlerdir. Biyolojik kökenli afetler çekirge istilası, fare istilaları ve salgın hastalıklar; insan kaynaklı afetler yangınlar, jeolojik afetler, depremler; meteorolojik afetler dolu yağışı, don

---

¹⁶ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2005, s.70.

¹⁷ Tabakoğlu, *a.g.m.*, s.102.

¹⁸ Donald C. Blaisdell, *Düyûn-ı Umûmiyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2008, s.163.

¹⁹ Massimo Montanari, *Kıtlık ve Bolluk, Avrupa'da Yemeğin Tarihi*, Çev. Mesut Önen- Biranda Hinginar Çoban, Nika Yayınevi, Ankara 2018, s.79.

olayı, sel, kuraklık şeklinde ayrılmaktadır.²⁰ Fakat saydığımız bu afetlerin yanı sıra özellikle Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu kesimini 19. yüzyılın son çeyreğinde etkileyen ve üzüm asmalarına ciddi şekilde zarar veren *filoksera*²¹ böceği ve ülkemizde olmasa da 1845 yılında İrlanda'da büyük kıtlıklara neden olan *patates mildiyösü*²² denen mantar hastalığı da sayılmalıdır. Çünkü bu zararlıların da çekirge istilası, fare istilası veyahut kuraklık gibi afetlerle aynı şekilde tarımsal ürün üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur.

Gökyüzünü bir anda kaplayan, büyük bir uğultu çıkararak uçuşan bir çekirge sürüsünün insan üzerinde yaptığı korkunç tesir su baskınları, yangınlar ve zelzeleler kadar büyüktür. Bir sürü bir anda her tarafı kasıp kavuruyor, yiyecek ne bulursa yok ediyor bunun üzerine yiyecek bulamayınca da hayvanların tüy ve kıllarını, insanların elbiselerini kemiriyorlardı.²³ Böyle bir duruma şahitlik etmemiş bir kişinin çekirge istilasının ciddiyetini anlaması elbette güçtür. Fakat birazdan bahsedeceğimiz çekirgelerin biyolojik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, istilanın bu denli nasıl yıkıcı olduğunu anlamak daha mümkün olacaktır.

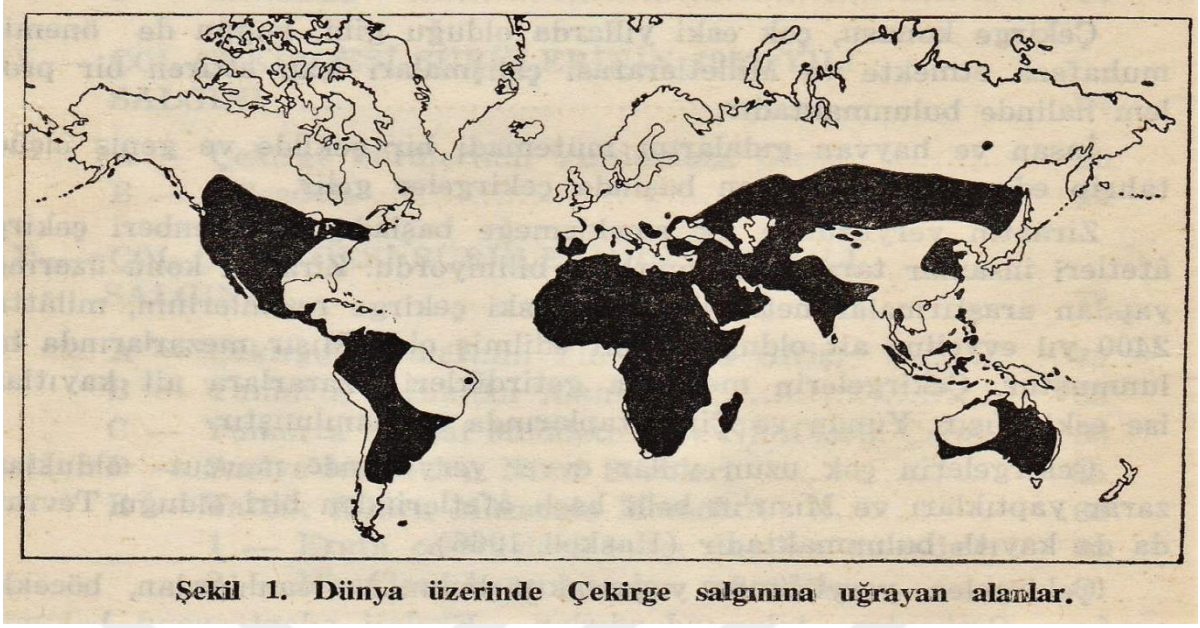
---

²⁰ Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, Libra Kitap, İstanbul 2012.

²¹ Özkan Keskin, "Üzümün Bağı Asmanın Kurdu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Filoksera İle Mücadele", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX\2, 2015, ss.479-505.

²² Standage, *a.g.e.*, s.173.

²³ Tevfik Karabağ, *Ankara Vilayeti Dâhilinde Mevcut Çekirgelerin Ekolojik, Coğrafi ve Sistemik Durumları Üzerine Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Sayı 4, Ankara 1949, s.3.

Şekil 1: Çekirgelerin Dünya Üzerinde Kapladığı Alanlar, Süleyman Balamir, *a.g.e.*, 1973, s.8.

Dünyanın aşırı soğuk olan kutuplar kısmı ile aşırı sıcak olan veya bataklık halinde bulunan ekvatorun bazı bölgeleri ve yüksek olan dağlık bölgeler dışında yeryüzünün birçok alan, hemen her yıl çekirge istilalarına maruz kalmaktadır.²⁴ Fakat çekirge denince insanın aklına genelde bir veya iki tür gelmesinin aksine çekirge çok sayıda türe sahip olan bir hayvandır. Ancak konumuz gereği sadece tarım ekonomisine zarar veren türleri incelenecektir. Çekirge türleri, Fas çekirgesi (*Dociostaurus maroccanus*), İtalyan çekirgesi (*Calliptamus italicus*), Madrap çekirgesi (*Locusta migratoria*), Güdük çekirge (*Pararcyptera (Arcyptera) labiata*), Platycleis (*Metrioptera*) *intermedia*, Yeşil çekirgeler, Çöl çekirgesi (*Schistocerca gregaria*).²⁵ Belirtilen bu türler dışında aynı şekilde zararlı olup fakat birçoğu Amerika, Rusya, İsveç, Finlandiya bölgelerinde olan türler de mevcuttur.²⁶ Hem Osmanlı Devletini etkisi altına alan hem de zararı azami derecede olanların Fas

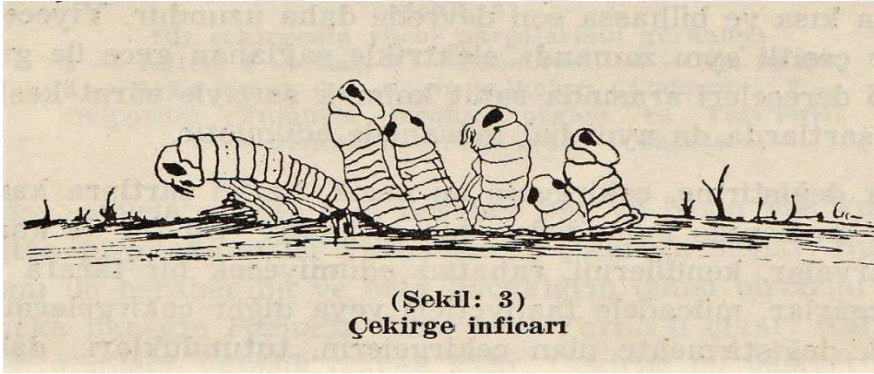
²⁴ Süleyman Balamir, *Türkiye’de Çöl Çekirgesi Salgınları (Schistocerca gregario Forsk.)*, Tarım Bakanlığı Bölge Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü, Ankara 1973, s.8.

²⁵ Süleyman Balamir, *Zararlı Çekirgeler ve Mücadele Metodları*, Ankara Ziraat Mücadele Enstitüsü Müdürlüğü, Sayı 10, Ankara 1956, ss.5-41.

²⁶ Bu türler, Türleri Deynek Çekirgeler (*Blattellidae*), Cadı Çekirgeler (*Phasmatidae*), Tarla Çekirgeleri (*Acrididae*), Peygamber Develeri (*Mantidae*), Kara Çekirgeler, Cırtlaklar (*Gryllidae*), Yeşil Çekirgeler-Ot Çekirgeleri (*Phaneropteridae*) olmakla birlikte Mısır Çekirgesi, Siyah Çekirge, Kanatsız Çekirge, Alaca Çekirge, Sibiry Çekirgesi, Çizgili Çekirge, Haçlı Çekirge, Mavi Çekirge, Kanadı Geniş Çekirge, Kırmızı Çekirge, Amerika Çekirgesidir. Hasan Çanakçıoğlu ve Torul Mol, *Orman Etimolojisi Zararlı ve Yararlı Böcekler*, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988, s.29. Mehmed Süreyya, *Haşerât-ı Ziraiye Mecmuası*, Dersaadet, 1332, ss. 190-192.

çekirgesi, İtalyan çekirgesi, madrap çekirgesi ve çöl çekirgesi olması sebebiyle bahsi geçen türler bu çalışmada ele alınacaktır.

Fas çekirgesinin bulunduğu saha çok geniş bir bölgedir. Karadeniz'in aşırı rutubetli bölgeleri hariç Küçük Asya'nın tamamında bu türe rastlanır. Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki durumuna bakıldığında ise Batı Anadolu²⁷, Güneydoğu'da Hatay, Gaziantep, Maraş, Güneyde Antalya, Burdur²⁸ çok eski zamanlardan beri Fas çekirgesinin periyodik olarak istilalarına maruz kalmıştır. *İtalyan çekirgesi* hemen hemen Fas çekirgesi ile aynı bölgelerde olmakla birlikte Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Balıkesir vilayetlerinde daha çok bulunmaktadır.²⁹ Fakat aynı bölgelerde bulunan bu iki türün farkı İtalyan çekirgesi inficarının (*yumurtanın çatlaması*)³⁰ Fas çekirgesi inficarından 3-4 hafta sonra başlamasıdır.³¹ Bu durum mücadele yöntemlerini zorlaştıran bir faktördür.

(Şekil: 3)
Çekirge inficarı

Şekil 2: Çekirge İnficarı, Balamir, a.g.e., 1956, s.9.

Yeryüzünde bulunan zararlı çekirgelerin en başında gelen ve diğerlerine oranla yayılış alanı da en geniş olan çekirge türü *çöl çekirgesidir*. Bu tür iki önemli yumurtlama noktası olan Senegal-Kızıldeniz arası ve Hindistan-Pakistan arasından Avrupa, Afrika ve

²⁷ F. S. Bodenheimer, *Türkiye'de Ziraate ve Ağaçlara Zararlı Olan Böcekler ve Bunlarla Savaş Hakkında Bir Etüt*, Çev.Naci Kenter, Bayur Matbaası, Ankara 1958, s.277.

²⁸ Balamir, a.g.e., 1956, ss.5-6.

²⁹ Şevket (Tunçok), *Çekirgelerin Envan İtlafi*, İktisat Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, Hilal Matbaası, İstanbul 1931, s.8.

³⁰ Yumurtanın çatlaması. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, 33.Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2017, s.502

³¹ Balamir, a.g.e., 1956, s.16.

Asya'ya kadar yayılmaktadır.³² Osmanlı Devleti'nde yerli çekirgelerden olmayan çöl çekirgesi Yakın Doğu'daki istilalar had safhaya ulaştığında, Güneydoğu bölgesinden Anadolu'ya girmektedir.³³ Çöl çekirgesi veya Sudan çekirgesi olarak bilinen bu tür Anadolu'ya gelerek sadece tahılları değil bütün bitki örtüsünü yok edecek derecede zarar vermiştir.³⁴ Bu kadar zararlı olmasının nedeni geniş bir alana yayılmış olmasının yanı sıra diğer çekirgelere nazaran bir yüksüğünde³⁵ 40-90, istisnâ hallerde 125 adet yumurta bulunmasından kaynaklı olabilir.³⁶ Osmanlı Devleti'nde zararlı olan son diğer tür ise *Madrap çekirgesidir*. Daha ziyade Urfa ve bilhassa Diyarbakır bölgesindeki çeltiklerde yoğunluk elde etmiş ve buralarda yerleşmiş bulunmaktadır.³⁷

Çekirgeler her cins otu ve bitkiyi yeseler de en çok hububat ve bakliyatı severler. Haşhaş ve meyan kökü gibi bitkilere bazen hücum ederler. Göç ettikleri zaman özellikle uçkun halinde olanlar, ağaçları bile tahrip ederler.³⁸ Özellikle uçkunların zararı çok daha fazladır. Çünkü bir sürüdeki sürfelerin (kurtçuk hali) cümlesi kanatlandıktan sonra hep birden havalanırlar. Bu büyük sürüler hiç ara vermeden 20 kilometre süratle 48 saat uçabilirler. Kanatlı bir sürü 10-100 kilometre arası yol kat edebilir.³⁹ Çekirgelerin sürüler halinde bu kadar fazla yol kat edebilmesi, gittikleri bölgede sadece bir çekirgenin 30-50 arası hatta bazı durumlarda 145'e kadar yumurta bırakması bile istilalarının boyutunun ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Bilhassa Osmanlı Devleti gibi tarım ekonomisine dayalı bir mali yapının olduğu devletler bu kıtlık neferinden ekseriyetle etkilenmiştir. Tüm bu yaşananlara bir de devletin içinde bulunduğu mali bunalım ve siyasi olaylar eklenince durumun vahameti az çok kestirilebilmektedir.

---

³² Balamir, *a.g.e.*, 1973, s.11.

³³ Balamir, *a.g.e.*, 1956, s.32.

³⁴ Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *Türkler*, Cilt 10, Ankara 2002, ss.718-730, s.715.

³⁵ *Yüksük*, dişi çekirgeler tarafından toprağın 4-5 cm kadar derinliklere bırakılan ve içerisinde yumurtalar bulunan keseciğe denir. Balamir, *a.g.e.*, 1956, s.37.

³⁶ Balamir, *a.g.e.*, 1973, s.11. Fas çekirgesinin bir yüksüğünde 30-35, İtalyan çekirgesinin ise 30-40 yumurta bulunur. Şevket (Tunçok), *a.g.e.*, ss.5-8.

³⁷ Diyarbakır bölgesinde çeltik tarlalarını sulamak için kabartılan sulara *Madrap* adı verilmektedir. Bu tür çekirge de madrap sularının gönderildiği çeltik tarlalarında ortaya çıkarak çeltiklere zarar verdiği için *çeltik çekirgesi* veya daha kökleşmiş olarak *Madrap çekirgesi* ismini almıştır. Balamir, *a.g.e.*, 1956, s.21.

³⁸ Şevket (Tunçok), *a.g.e.*, s.6.

³⁹ Şevket (Tunçok), *a.g.e.*, ss.10-11.

Kuramsal Çerçeve ve Önceki Çalışmalar

Konumuz gereği 19.yüzyılın son çeyreği ve 20.yüzyılın ilk çeyreği arasında işlediğimiz bu çalışmada, anlatılacak döneme kadar ülke ve ülke dışındaki çekirge istilalarının tarihçesi üzerinde durulması gerekmektedir. Öncelikle 19. yüzyıl öncesi istilalara bakıldığında 16. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle istilalar göze çarpmaktadır. Neredeyse imparatorluğun hemen hemen her yerinde ve çok sık bir şekilde istilalar gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Manisa'da iki yıl kıtlık yaşanmasına sebebiyet veren 1555 yılında yaşanan çekirge istilasıdır.⁴⁰ 1559 yılında ise çekirge istilasını nedeniyle tahıl sıkıntısı çeken Kudüs imaret nazırına tahıl satması için Mısır beylerbeyine ferman gönderilmiştir.⁴¹ Yaşanan bu istilaları takiben diğer istilalara bakıldığında 1571 İznik-Yenişehir, 1572-1576 Kıbrıs,⁴² 1571 Rodos, 1572 Anadoluhisarı çevresi ve 1573 yılına kadar üç yıl boyunca çekirgeyle mücadele ederek kıtlık yaşayan Midilli⁴³, 1578 Azak, 1586 yılında ise Çorum'da⁴⁴ yaşandığı görülmektedir.

18. ve 19. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen dönemde ise 1756-58 Hüsrev Paşa ve Beyat Menzili'nde,⁴⁵ 1791-92'de Adana'da çekirge istilasını sonucu kıtlık meydana gelmiştir. 1802 yılında da Bursa'da hem çekirge felaketi hem yangın yaşanmış olup bu yüzden bölgeye yardım gönderilir. 1831-32 yıllarında da Bağdat ve Basra'da hem veba hem çekirge istilaları görülmüştür.⁴⁶ 1826'da Beyşehir, 1828'de Bergama kazası halkı çekirge istilaları neticesinde göç etmişlerdir.⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti, cumhuriyetin ilanından sonra 1962 yılına kadar 7 defa çöl çekirgesinin istilasına uğramıştır. Bu tarihler sırasına göre 1930, 1945, 1953, 1958, 1960 ve 1962 yıllarını kapsamaktadır.⁴⁸

⁴⁰ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s.243.

⁴¹ Amy Singer, *Kadılar, Kullar ve Kudüslü Köylüler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Sema Bulutsuz, İstanbul 1996, s.151.

⁴² Kılıç, a.g.m., s.719.

⁴³ Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1500-1600)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s.73.

⁴⁴ Güçer, a.g.e., ss.8-9.

⁴⁵ Kılıç, a.g.m., s.715.

⁴⁶ İbrahim Yılmazçelik, "The Natural Catastrophes Between 18th And 19th Centuries in the Ottoman Empire in Anatolia", *Journal of History ve Future*, April 2018, Volume 4, Issue 1, ss.8-37, s.28.

⁴⁷ Erler, a.g.e., ss.89-90.

⁴⁸ Balamir, a.g.e., 1973, s.15. Balamir eserinde 1930-1962 yılları arasında meydana gelen istilalardaki çekirgenin istila ettiği illeri ve illerin istilaya kaç defa uğradığını tablo halinde ayrıntılı olarak vermiştir.

Yurtdışında ise 1569'da Macaristan, Avusturya, Bavyera, İsviçre ve Fransa ciddi şekilde çekirge istilasına uğramıştır. 1730-32 ve 1749'da istilalara maruz kalan Almanya'da halk ve hükümet ne yapacağını bilemeyerek, güneşi bile perdeleyen bu muzır hayvanları kaçırmak için kiliselerin çanlarını aralıksız çaldırtıp, top ve tüfeklerle ateş açtırıp, ağaç altlarında ateş yaktırmışlardır. 1879-80 yıllarında çekirgelerin yeni meskeni Rusya'nın güneyi (Kafkasya) olmuştur. Çekirgenin çokluğundan yollar geçilemez, trenler işleyemez, sular içilmez hale gelmiştir.⁴⁹ Dünyadaki en büyük çekirge istilasısı ise 1784'teki Afrika'da yaşanılanıdır. Tahminlere göre 300 milyar çekirge 3000 kilometrelik bir alana inerek, günde 600 bin ton bitki ve tahıl tüketmiş, bölgeyi çölleştirip ören yerine çevirmiştir. Rüzgâr ile açık denizlere taşınan çekirgelerin ölümleri yığınlar halinde kıyılara vurmuş, bu yığınların yüksekliği bir metreyi uzunluğu ise 80 kilometreyi geçmiştir.⁵⁰

1874'te sıra tarihindeki en büyük çekirge istilasını yaşayacak olan Amerika'ya gelmişti. Kansas eyaleti halkı kolay unutulmayacak bir istilaya şahit olmuştu. Kansaslı bir çiftçinin eşi olan Mary Lyon'un anlattıkları yaşadıkları dehşeti ortaya koymaktadır.

“Hava nemli ve boğucuydu. Gökyüzünü birdenbire kaplayan çekirge sürüleri sonra toprağa hücum etti. Bir kar fırtınasının altında kalmış gibiydik. Lapa lapa yağıyor, yüzümüzü kamçılıyor, gözümüze doluyordu. Yere indiklerinde çıkardıkları ses, birdenbire kamçı gibi çarpan dolu sesini andırıyordu. Toprağın üstünde santimetreler kalınlığında, canlı soluk alan, kıpır kıpır, göz alabildiğine uzun bir halı serilmiş sanıyordunuz. Kıraç hale geldi toprak, yıllarca süren kuraklıktan sonra yağmurlar yağmıştı. Fakat çiftçilerin bu bekleyişi ani bir baskınla tuzla buz oldu.”⁵¹

Çekirge istilasısı ile ilgili literatüre bakıldığında öncelikle çekirge istilalarının en önemli sonuçlarından biri olan kıtlıkları konu edinen çalışmalarda, çalışmamız ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kıtlıklar ve kıtlığın

⁴⁹ Karabağ, a.g.e., s.5, alıntı. Brehms Tierleben, İnsekten, Band 2, 1930.

⁵⁰ Yücel Fevzioğlu, *Tarih Boyunca Dünyayı Sarsan Doğal Felaketler*, Çev. Ve Yay. Hazırlayan Yücel Fevzioğlu, Pencere Yayınları, İstanbul 2000, ss.86-87.

⁵¹ Fevzioğlu, a.g.e., s.84.

nedenleri hakkında yekûn bir bilgiye ulaşmamızı sağlayan Orhan Kılıç'ın⁵² çalışması bunlardan biridir. Bir doktora tezi olarak ise Sabri Mengirkaon⁵³ tarafından hem Osmanlı arşivi hem de yabancı arşivlerden elde edilen belge ve raporlar incelenerek dolgun bir çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmamızda Osmanlı Devleti üzerinden bilhassa Diyarbakır Vilayeti ve Batı Anadolu üzerinde etkili olan istilalar işlenecektir. Çalışmamız ile aynı dönemde veyahut aynı bölgede yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bunlar ilk olarak ele almamız gereken ve birçok eserden kendisine atıf yapılan önemli bir çalışma Ertan Gökmen'e⁵⁴ ait çalışmadır. Fakat Gökmen, Batı Anadolu bölgesinde yaşanan çekirge istilalarını çoğunlukla Ahenk gazetesini kaynak olarak kullanarak ele almıştır. İstilaların ana merkezlerinden bir diğeri olan Diyarbakır Vilayeti kısmı ise Hakan Asan⁵⁵ tarafından incelenmiş ve önemli bilgiler ihtiva eden bir çalışma olmuştur. Çukurova bölgesinde meydana gelen çekirge istilaları ise Selma Turhan Sarıköse⁵⁶ tarafından hazırlanıp kitap haline getirilen doktora tezinde incelenmiştir. Fakat kitap genel olarak XIX. yüzyılda bölgede yaşanan doğal afetleri ve salgın hastalıkları da incelemiş olduğu için çekirge istilaları hususunda kısıtlı kalmıştır.

İlerleyen dönemleri kapsayan çalışmalara bakıldığında ise I. Dünya Savaşı yıllarında savaşın beşinci düşmanı olarak çekirgeleri ele alan Mehmet Ali Yıldırım'ın⁵⁷ çalışması, 1914-1945 yılları arasında Anadolu'da gerçekleşen çekirge istilalarını ele alan Sevilay Özer'in⁵⁸ kitabı istilaların yaşandığı dönemi dönemin kaynaklarını kullanmanın yanı sıra çekirgenin sosyal olarak halk üzerindeki etkisini ele alması bakımından mühim bilgiler içermektedir.

---

⁵² Kılıç, a.g.e..

⁵³ Sabri Mengirkaon, *19. Yüzyılda Diyarbakır'da Kıtık*, Martin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mardin 2021.

⁵⁴ Ertan Gökmen, "Batı Anadolu'da Çekirge Felâketi 1850-1915", *Belleten*, LXXIV/269,2010, ss.127-180.

⁵⁵ Hakan Asan, "Diyarbakır Vilayeti'nde Meydana Gelen Çekirge Afetleri (1886-1919)", *International Journal of History*, Vol. 9/4, 2017, s. 5-14.

⁵⁶ Selma Turhan Sarıköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2021.

⁵⁷ Mehmet Ali Yıldırım, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler*, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2014 13 (4):1017-1042.

⁵⁸ Sevilay Özer, *Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreği arasını kapsayan dönem tüm Anadolu ele alınarak incelenecektir. Fakat çekirgelerin türlerini sayarken istila ettikleri bölgeler doğrultusunda tezimizin ihtiva ettiği bölge Aydın vilayeti ve Diyarbakir vilayetini içermektedir. Çalışmamızın ana hatları istilaların meydana geldiği zaman ve istila edilen bölge ile şekillenmiştir. Bu minvalde yola çıkılan çalışmada ana kaynakları Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri oluşturmaktadır. Özellikle Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı ve Dahiliye Nezareti Mektubi Kaleminden çıkan belgelerin payı çalışmada büyüktür.

Arşiv belgelerinin yanı sıra 19. yüzyılın önemli kaynaklarından olan süreli yayınlar konunu şekillenmesinde, spesifik bazı bilgilerin bulunmasında ve bilhassa iktisadî hususlarda başlıca kaynaklarımızdan olmuştur. Bunlar arasında Mehmed Süreyya tarafında hazırlanan *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası* ve *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası* önemli bilgiler içermektedir. Bunlar dışında *Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, *Ziraat Hayatı Mecmuası*, *Hilal-i Ahmer Mecmuası*, *Toprak Mecmuası*, *İktisadiyat Mecmuası*, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi* ve *Çiftçi Gazetesi* sayıları taranarak çekirge istilasası ile alakalı önemli veriler elde edilmiştir.

Çalışmamızın en başında da belirttiğimiz gibi çekirge istilasası gibi doğal afetlerin en yıkıcı etkisi kıtlıktır. Yani ekonomik bir sonuçtur. Bu sebeple istilanın durumunu sadece arşiv belgeleri ve süreli yayınlar ile açıklanması durumunda mali yapıya verilen zararın boyutunu anlayabilmemiz konusunda eksik kalınmış olunur. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için Devlet-i Osmaniye'nin 1326, 1330, 1332, 1333 senesine mahsus bütçeleri incelenmiştir. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'nde tarıma önemli bir kaynak oluşturan Ziraat Bankasının hesaplarına da bakılmıştır. Devletin çekirge istilalarını dizginleyebilmesi hususunda hem bölge yetkililerine emirler verilmiş hem bütçeden para tahsis edilmiştir. Tüm bu yaptırımların düzgün işleyebilmesi için ise kanunnameler yayınlamıştır. Ayrıntılı olarak ve gerekli düzenlemeler yapılarak tekrar tekrar yayınlanan kanunlar da araştırmamızın önemli kaynaklarından. Devletin arşiv belgeleri, kanunları, bütçeleri,

gazeteleri ve bazı özel mecmuaların yanında istilalara çözüm bulmak için gerek yurtiçi gerek yurt dışından getirilen uzmanların yazmış oldukları eserler de konu hakkında epey bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamıştır. Bunlardan en mühimi şüphesiz Almanya'dan getirilen *Mösyö Bucher (Boher)* ve eseri *1332-1333 Senelerinde Anadolu ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir*.⁵⁹

Çalışma konumuz ile alakalı ulaşabildiğimiz eserler belirtildiği üzere arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve kanunnamelerden oluşmaktadır. Fakat arşivdeki belgelerde geçen ama ulaşamadığımız bazı kaynaklar da bulunmaktadır. Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay'ın⁶⁰ ortak çalışmasında *beyan defteri* adı altında çekirge yumurtası teslim eden kişilerin adının, topladığı yumurta miktarının yazılı olduğu bir defter tutulması gerektiği belirtilmiştir. Hatta defterlerin biri Rumca biri Türkçe olmak üzere iki adet yazılması istenmiştir. Tam olarak çekirge kadar spesifik konu üzerine tutulmasa da devletin afet bölgesindeki durumu tespit etmesi, afetzedelere yardım etmesi için *İnan Defteri* adı verilen kütüklere kişilerin kayıt edildiğini de Abdülkadir Gül⁶¹ makalesinde belirtmiştir. Mücadele teşkilatı kısmında da bahsedileceği üzere yerel yönetimdeki kişilerin böyle bir defter tutması kararlaştırılmıştır. Fakat yapmış olduğumuz çalışmalarda tam bir defter yekûnuna rastlamadığımız gibi arşivde yer, zaman üzerinden yapılan aramalar neticesinde çıkan belgeler genelde merkezle istila halindeki bölgenin yönetimi arasında yapılan yazışmalardan ibarettir. Belgelerde toplanan çekirge miktarı, harcanan meblağlar mevcuttur fakat defter olarak nitelendirebileceğimiz bir durumda değildir. Tabi ki arşivde tüm kaynakların mevcut olmaması, olanların henüz taranmamış olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

---

⁵⁹ Boher, *1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir*, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1334.

⁶⁰ Oktay Kızılkaya, Tolga Akay, “ XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Çekirge İstilasına Karşı Alınan Tedbirler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 13. Ekim 2017. ss.171-193, s.181.

⁶¹ Abdülkadir Gül, “Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2\9 Fall 2009, s.145-158, s.147.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR KITLIK NEFERİ: ÇEKİRGELER

*Allah'ın bize lütfu bu işte: savaş, pahalılık, çekirge, salgınlar...
Ne kadar zavallısın ey fakir!*⁶²

Çekirgelerin önemli bir popülasyon merkezi olan Osmanlı Devleti bu haşere ile mücadele etmek için hem maddi olarak ciddi meblağlar harcamış hem de topyekûn mücadelede bulunarak yoğun bir emek sarf etmiştir. Fakat çekirgeler ile uğraşmak zorunda kalan yalnız Osmanlı Devleti olmayıp coğrafi olarak çekirge habitatına uygun diğer devletler de istilalardan nasibini almıştır. Çekirge afetine en fazla maruz kalan bölgeler arasında Güney Amerika ile Güney Afrika da vardır. Güney Amerika'da en çok etkilenen ülke Arjantin olmuştur. Arjantin'in Santa Fe eyaletinde elliden fazla köyü istila edilen devlet, her gün binlerce kilo çekirge toplattırılmıştır.⁶³

İstiladan nasibini alan bir başka bölge Fransa'nın güneyidir. Ayrıca Avrupa'dan çekirgeler Tuna üzerinden Rusya'ya geçerek Rusya'nın güneyini, Macaristan'ı, Tuna eyaletlerini tahrip etmişlerdir. Hatta XVIII. asırda Poltava muharebesinde XII. Şarl'ın ordusunun çekirgelerin istilası sonucu hezimete uğradığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.⁶⁴ XII. Şarl'ın uğradığı hezimetini tamamen çekirge istilasına bağlamak mümkün değilse de 1911'de Uşak'ın Ulubey ilçesine bağlı İnay köyü istasyonunda ve 1914 yılında Menemen ile Seydiköy'de çekirge sürüsü trenin durmasına neden olmuştur. Sürü halinde gelen çekirgeler vagonların tekerlerine çarparak ölmesi sonucu hem yapışkanlık sebebiyle hem de çok fazla olduğu için birikerek treni durdurabilir hale gelmişlerdir. Uşak'taki tren, raylar temizlendikten sonra yoluna devam edebilmiştir. Seydiköy'de ise trenin devrilme riski de olduğu için hızını düşürerek ve çekirgeleri ürküterek uzaklaştırılması şeklinde bir çözüm bulabilmişlerdir.⁶⁵

⁶² İhsan et-Tercüman, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916*, (Terc. Ali Benli), Klasik Yayınları, 2012, s. 100.

⁶³ "Çekirge Afatı", *Türkiye Hilal-ı Ahmer Mecmuası*, Dördüncü Sene, Sayı 143, 15 Mart 1341 (15 Mart 1945), Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1341, s.263.

⁶⁴ *İktisadiyat Mecmuası*, 1. Yıl, 1. Sene, 8 Şubat 1331 (21 Şubat 1916).

⁶⁵ Gökmen, a.g.m., ss.127-180, ss.171-172.

Ağaçların yapraklarından, bitkilerin köklerine varıncaya kadar her şeyi kemiren, yağmalayan, mahveden çekirge sürülerine hiçbir şey direnememiştir. Az önce de bahsedildiği gibi istilalardan en çok etkilenen Afrika'nın 1866 yılında önemli bir kısmı çekirgelerin istilasına maruz kalmıştır. Kayın, ceviz, meşe ağaçlarının yapraklarını hatta bazılarının kabuklarını bile kemirmişlerdir. Yalnız bir vilayette 34061 hektarlık araziye tahrip etmişlerdir. Yaşanan istilalar için harcanan emek ve paranın yanı sıra istila geçtikten sonra bitkilerinden ağaçlarına kadar tahrip edilen araziler şiddetli güneşin altında kuruyup çatlamıştır. Ayrıca hayvan sürüleri yiyecek bulamayıp telef olmuştur.⁶⁶

Çekirge istilaları insanların başlıca geçim kaynağını ciddi anlamda tahrip ettiği için, halk bu hayvandan iyice korkar olmuştur. Bu düşünce sadece ele aldığımız Osmanlı Devleti'nde değil, istilaların etkilediği çoğu bölgede mevcuttu. Nitekim Arjantin'de yaygın olan bir Arap masalı vardır ki

*“Cemil Bey bir bargir başını, bir boğa boynunu, bir arslan göğsünü, bir kartalın kanatlarını, bir de deve kuşu bacaklarını istemiş ve ruh-i habis bunların bütününden bir çekirge çıkarmıştır”, mealindedir. Bu inanış dahi insanların gözünde çekirgenin tesirini göstermektedir.*⁶⁷

1874 yılında Amerika'nın Kansas eyaletinde çekirge istilasının insanlara yaşattığı korkuya, istilanın şiddetine bakıldığında ise çekirgenin bu şekilde tasvir edilmesi anlaşılacak bir durumdur.

“Önce mısır tarlalarını yok ettiler, sonra meyve, sebze ve öteki bitkilere daldılar. En sevdiklerinin de soğan olduğu anlaşılıyordu. Girdikleri soğan tarlasından iz kalmıyordu. En sonunda da yabancı otları, yaprakları, ağaç kabuklarını bitirdiler. Sonra kapı kollarını, parmaklı uçlarını, hamutları, girebildikleri evlerin perdelerini, cibinlikleri kemirdiler.

⁶⁶ “Çekirgeler”, *Servet-i Fünun*, Cilt 24, Sayı 611, 26 Kanun-ı evvel 1318 (8 Ocak 1903), s.199.

⁶⁷ “Çekirge Afatı”, *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, Dördüncü Sene, Sayı 143, 15 Mart 1341/15 Mart 1925, s.262.

İnsanların giysilerine dadandılar. “Her yanda, her yerde çekirge kaynıyordu. Saçlarımızda, yakamızda, gömleğimizin içinde. Bacaklarından yukarı tırmanmasınlar diye erkekler pantolonların paçalarını bağlamışlardı: ancak kadınların eteklerinden yukarı kolayca çıkıp külotlarının içine kadar dalıyorlardı. Çiftlik evlerine baskın verdiler. Ne varsa yiyip tükettiler. Yatağımız bile çekirge doldu. Yatmaya gittiğimizde ürperti içinde kalıyor, çarşaflardan tomar tomar çekirge silkeliyorduk...”⁶⁸

İstilaların boyutlarının ciddi safhaya ulaşması hem ahaliye hem de hükümete mücadele yöntemleri aramaktan başka çare bırakmamıştır. Bu sebeple çocuklardan kadınlara tüm ahali mücadele faaliyetlerine katılmış, istila olan bölgenin yakınındaki mevkiler yardıma gelmiş, merkez tarafından amele ve jandarma taburları topyekûn mücadele konusunda aktif rol oynamışlardır. Yapılan bu mücadele yöntemleri çalışmamızda sırasıyla anlatılacaktır.

İstila-yı Cerad İle Mücadele

Osmanlı Devleti’nde çekirge istilaları ile mücadeleye geçmeden önce, çekirge teriminin literatürde kullanılmış olan farklı karşılıklarının belirtilmesi konuyu daha iyi anlayabilmemizi sağlayacaktır. Öncelikle belgelerde ve süreli yayınlarda yoğun olarak *çekirge* terimi kullanılırken, bunun yanı sıra özellikle arşiv belgelerinde *cerad*⁶⁹ ve *hamme*⁷⁰ terimleri de kullanılmaktadır. Çekirgeyi tasvir etmek için ise yaygın olarak musibet, afet anlamında *dâhiye*⁷¹ ve *beliye* gibi terimler kullanılmış olup, çekirge anlamına gelmekte olan *melah*⁷² kelimesine incelediğimiz kaynaklarda tesadüf edilmemiştir.

---

⁶⁸ Feyzioğlu, a.g.e., s.85.

⁶⁹ Çekirge. Devellioğlu, a.g.e., s.151.

⁷⁰ Zararlı haşerat, böcek. Devellioğlu, a.g.e., s.371.

⁷¹ Şemsettin Sami, a.g.e., s.601.

⁷² Çekirge. Devellioğlu, a.g.e., s.703.

2.1. El İle Yumurta Toplama

Osmanlı Devleti coğrafi şartları gereği çekirgeye karşı gerek iklim şartları gerek dağlık, taşlık arazilere sahip olması sebebiyle oldukça müsait bir yerdir. Önceden de bahsedildiği gibi istila ettiği alan hafife alınmayacak derecede büyüktür. Bu sebeple mücadele etmek için pek çok farklı usulün uygulanması ve tekniklerin geliştirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Fakat el ile toplama ve tabîî düşmanlar ile itlaf etme gibi yöntemler dışında uygulanan yöntemlerin çoğunluğu dönem olarak çok daha sonra bulunmuş yöntemler olup ahali ilk başta kendi başına mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Çekirge mücadele yöntemlerinde alet kullanımı, ileri derece tekniklerin kullanımı gibi yöntemlerin hayata geçirilmesinden evvel ahali kendi imkânlarıyla ve devlet kontrolünde yumurtaları toplamaktaydı. Fakat bu yöntem anlaşılacağı üzere çekirgelerin yumurtlamasından sonraki aylarda yapılması gereken bir usul olup aslında en etkili olanı fakat en zor olanıdır. Çünkü çekirgeler yumurtasını her yere gömmez. Seçtiği yerler genelde dağ etekleri, hafif tepecikler, yamaç, kıraç, çalı, taşlık bölgelerdir.⁷³ Örneğin Teke Sancağında 1915 yılında çekirge 375 köyü istila etmiştir, 375 köyün kapladığı alan 214.009 dönümdür. Fakat bu arazi içerisinde sadece 55.540 dönümü çiftle sürülebilecek iken kalan 158.469 dönüm arazi dağlık, kayalık, çalılıktır.⁷⁴

Olumlu tarafı ise çekirge yumurtalarının yaklaşık olarak yedi ay gibi uzun bir süre toprak altında gömülü kalmasıdır.⁷⁵ Bu süre iyi değerlendirilerek 1853 yılında Karesi ve Biga sancaklarında ortaya çıkan çekirgelerin gerek tohum gerek canlanmış halleri ahali tarafından toplanmıştır.⁷⁶ Fakat özellikle 1854 yılında Biga'da ortaya çıkan çekirge istilaları beş-on senedir devam ettiği için çiftçinin yiyecek ve tohum olarak kullanacakları zahiresi bile kalmamıştır. Bu sebeple bölgeye gönderilen memurların çekirge istilasının önünü almadıkça geri dönmemesi emredilmiştir.⁷⁷ İstila olan bölgedeki insanlar toplama işini toplu olarak yapmaktaydılar ve toplama sırasında öncelik her zaman tohumların itlaf

⁷³ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.181.

⁷⁴ BOA, DH.İ.UM.EK, Nr. 21/49 (9 Zilhicce 1334-7 Ekim 1916).

⁷⁵ "Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?", *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, İstanbul Matbaa-i Amire, 1332, s.435.

⁷⁶ BOA, MVL, Nr. 255/76 (6 Cemaziyelahir 1269-17 Mart 1853); BOA, MVL., Nr. 275/30, (25 Recep 1270-23 Nisan 1854), BOA, MVL, nr. 288.12. (15 Şaban 1271-3 Mayıs 1855).

⁷⁷ BOA, MVL, Nr.271/28, (23 Cemaziyelevvel 1270-21 Şubat 1854).

edilmesi hususunda olmaktadır. Tohum toplanılması sırasında ortaya çıkan masraflar ise tavizen mal sandığından ödenmiştir.⁷⁸

Çekirge tohumlarını toplama işi ise şu şekilde yapılmaktaydı. Dişi çekirgeler tohum bırakacakları zamana yakın gebe olduklarından doğal olarak ağırlaşmış olacakları için bu sırada itlaf edilmesi mümkündür. Mahalledeki ihtiyar meclislerinin ve muhtarların önceden çekirgelerin nerelere tohum bıraktığını gözetip oralara işaret koyması gerekmektedir. Hatta bu süreç tam olarak takip edilemese dahi bir kolay yöntemi daha vardı. O da çekirgenin yumurtladıktan sonraki zamanını takip etmek. Çünkü çekirgeler yumurtladıktan bir iki gün sonra telef olurlar, ölen çekirgelerin görülmesi durumunda o bölgede tohum bırakmış olmaları yüksel ihtimal olması sebebiyle ölen çekirgelerden yola çıkılarak tohumlar bulunabilir.⁷⁹ Sonbahara doğru ise yağmurun etkisi ile toprak sürülmeye müsait duruma gelir. Bu sırada çekirge tohumlarının olduğu bölge önceden yapılan işaretlemeye göre sürülerek dışarı çıkan tohumlar derhal toplanır. Sürülmesi güç olan bayır, kıraç gibi bölgelerde ise kazılarak tohumlar meydana çıkarılmalıdır.⁸⁰ Bu usul ile Urfa ve Halep'teki çekirgeler için memur ve müfettişler tayin edilmiş, çiftle sürülen 110,205 dönümlük alandan beş milyon kıyye tohum toplanmıştır.⁸¹ Çekirge yumurtalarının toprak altından ortaya çıkarılması için oluşturulmuş olan tırpan ise şu şekildedir. (Şekil 4) Her biri dört arşın uzunluğunda iki tane kalın ağaç sırtığı, ikisinin de arasında iki parmak kalınlığında açık yer kalarak uçlarından birbirlerine bağlanır daha sonra bu iki sırtığın arasına bir ucundan diğer ucuna kadar bir buçuk arşın uzunluğunda ağaç filizleri geçirilir. Böylelikle uzun süpürge gibi bir alet çıkar buna da *çekirge kıran tırpan* denilir.⁸²

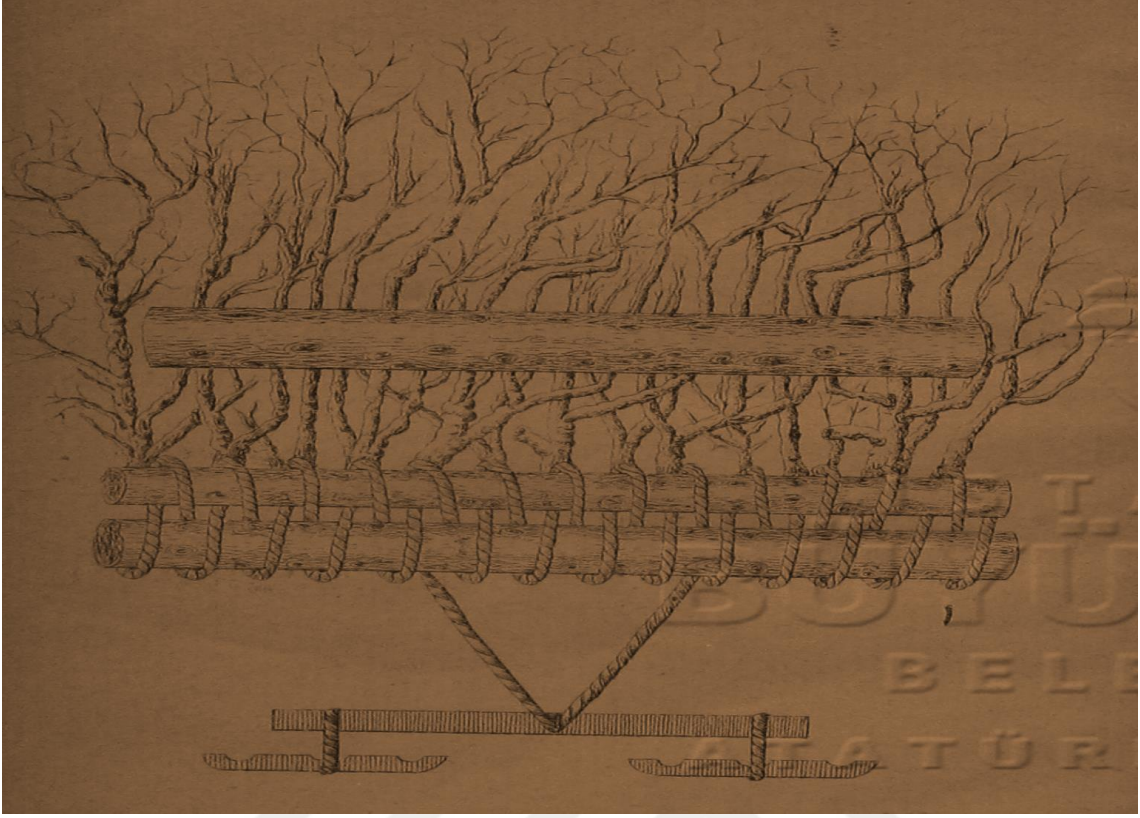
⁷⁸ BOA, A.MKT.UM., Nr. 100/28, (13 Recep 1268-3 Mayıs 1852); BOA, A.MKT.UM., Nr. 100/40 (25 Recep 1268- 15 Mayıs 1852); BOA, A.MKT.UM., Nr.101/3, (23 Recep 1268-13 Mayıs 1852); BOA, A.MKT.UM., Nr. 130/39, (23 Cemaziyelahir 1269-

⁷⁹ “Çekirge Tohumunun İtlafı Hakkında Talimat”, *Umûr-ı Nafla ve Ziraat Mecmuası*, İkinci Cilt, Sekizinci Sene, 1 Şaban 1310, s.488.

⁸⁰ BOA, ŞD, Nr. 542/44 (24 Rabiulevvel 1327-15 Nisan 1909)

⁸¹ BOA, DH.MKT, Nr.2811/91 (17 Rabiulahir 1327-8 Mayıs 1909).

⁸² Hıraçya der Parsagyan, *Çekirge ve Anı Mahv Etmenin Çareleri*, İstanbul 1331, s.17.

Şekil 3: Çekirge Kıran Tırpan. Hıraçya der Parsagyan, *a.g.e.*, s.18.

Ahali ilk zamanlarda topladığı bu tohumları çukur açıp gömerek imha ederken, ilerleyen zamanlarda tohumları toplar ve ambarlara götürürdü. 1309 senesinde bu vesile ile Halep vilayetinde yalnızca beş günde yirmi bin okkayı geçen tohum getirilmiştir.⁸³ Bu sistem ise merkezden kontrol edilerek ilerlemiştir. Örneğin Teke sancağında imha faaliyetlerini takip için 400 kuruşar ücretle 33 muakkip ve 200 kuruşla 31 ambar emini ile bir kantarcı tayin edilmiştir.⁸⁴

⁸³ “Çekirge Tohumu”, *Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, Yedinci Sene, 1 Rabiülahir 1309, s.241.

⁸⁴ BOA, DH.İ.UM.EK, Nr.21/149, (9 Zilhicce 1334-7 Ekim 1916).

Şekil 4: Cezayir’de Çekirge İmhası. “Şimal-i Afrika’da Çekirge Belyyesi”, *Servet-i Fünun*, Cilt 64, Sayı 1679, 18 Teşrin-i Evvel, 1928, s.372.

2.2. Torba ile Çekirgeleri Toplama

Küçük çekirgelerin toplanması hatta tohum halinde iken toplanması istilaların önüne geçmenin en etkili yoludur. Tohum halinde bu mümkün olmadığında ilk çıktığı zaman hemen imha edilmelidir. Fakat küçük çekirgeleri ayakla ezme veya sonraki bölümlerde anlatılacak olan çarşafa sürüklenme, ateş ile yakma gibi itlaf yöntemleri bazı bölgelerde uygulanması zor olduğu için o bölgelerde çekirgeleri yakalamak amacıyla basit bir alet kullanılır. Bu alet için öncelikle 40 cm eninde bir tel veya zayıf demir çember şekline getirilir. Bu çembere ağzı 40 cm derinliği 50-60 cm kanaviçe veya bezden torba geçirilir. Daha sonra çembere bir metre uzunluğunda bir sap takılır. Çocuklar saptan tutarak torbayı toprak üzerinde sürüklerken çekirgeler içerisine dolar ve dolan torba bir çukura dökülür.⁸⁵ Ancak bu yöntem çekirgeler kanatlanmadan önce uygulanan bir usul olduğu için kullanım süresi kısıtlıdır.

⁸⁵ “Çekirgeler Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.440.

2.3. Tabii Düşmanlar Vasıtasıyla İtlaf Etme

2.3.1. Şevketli, Bereketli Sığırcık Kuşları, Suları ve Şeyhleri: Âkilü'l-Haşerat-ı Tuyurat

Çekirge ile mücadelede Anadolu'nun neredeyse her yerinde kullanılmış olan bir usul vardır ki ilginç bir şekilde yöntem çekirgelerin tabii düşmanlar yolu ile itlaf edilmesidir. Aslında ilginç olan doğal döngüsü içerisinde hayvanların birbirini telef etmesi değil insanların bu süre içerisinde kendi ideolojileri doğrultusunda bu işe yaklaşmasıdır. Çekirgeyi itlaf etmesi için o bölgeye gelen kuşları, kendi duası ile geldiğine ahaliyi inandıran şeyhlerdir.

Sığırcık şeyhleri olarak da bilinen şeyhler, çekirge itlaf etmek için Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak tercih edilen sığırcık kuşlarını istila olan bölgeye getirmekle mükellef kişilerdir. Getirme işini ise okuduğu su ile yapmaktadır. Tekke şeyhleri okudukları suyu bölgeye götürür ve bölgeye gelen sığırcık kuşları çekirgeleri yerken suyu içerler. Hatta bu suyu tekke şeyhlerinden doğrudan almak dahi yasaktır. Merkezden özel izinle alınabilir. Aksi takdirde bu aziz su izin olmadan verilmemektedir.⁸⁶

Urfa bölgesini istila eden çekirgeler üzerine 1863 yılında sığırcık kuşları gönderilmiştir. Bütün ahalinin birkaç gün zarfından toplayamayacakları çekirgeyi, sığırcık kuşları bir günde telef etmiştir.⁸⁷ Yaygın olarak kullanılan sığırcık kuşlarının yanı sıra serçe kuşları da özellikle Aydın'da itlaf için mühim bir faktör olmuştur.⁸⁸ Fakat işler yolunda gitmeyince ilerleyen tarihlerde ve Aydın'da bu sefer de serçe kuşlarının def edilmesine çalışılmış, bunun için *bin kuruş* dahi tahsis edilmiştir.⁸⁹

⁸⁶ Kılıç, *a.g.e.*, s.727; Boher, *a.g.e.*, s.166.

⁸⁷ BOA, A.MKT.MHM, Nr.266/90, (5 Muharrem 1280-22 Haziran 1863); BOA, İ.DH, Nr. 508/34603, (25 Zilkade 1279-14 Mayıs 1863).

⁸⁸ BOA, DH.MKT. Nr. 1422/79, (2 Ramazan 1304-25 Mayıs 1887).

⁸⁹ BOA, ŞD, Nr. 522/41, (25 Zilhicce 1313-7 Haziran 1896)

Sığırcık kuşu şeyhlerinden, Mehmet Emin Efendi Biga'ya⁹⁰; Mustafa ve Ahmet Efendiler Aydın'a⁹¹; Hacı Ömer ve İbrahim Efendiler Aydın'a⁹²; Ahmet Efendi Hüdavendigar vilayetine⁹³; Ahmet Raşid İzmir'e⁹⁴ yanlarına sığırcık suyunu da alarak çekirge itlafı için gitmişlerdir. Bahsi geçen şeyhlere gidecekleri yol üzerinde, gittiği yerde, yapacakları faaliyetlerde yardımcı olunması, işlerinin kolaylaştırılması ve bilhassa hürmet gösterilmesi hususunda ikazlar yapılmıştır. Batı Anadolu bölgesinde itlaf için nasıl sığırcık kuşu şeyhleri gönderilmişse aynı özenle hem de takriben aynı tarihlerde doğu bölgelerine de gönderilmekteydi. Ankara'daki sığırcık kuşu şeyhlerinden Hüseyin Erzurum'a⁹⁵; Osman, Hüseyin, Ömer Efendiler Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine;⁹⁶ Şeyh Hacı Ali ve Derviş Hilmi Efendiler Trabzon, Erzurum ve Sivas'a⁹⁷; Ali, Ömer Lütfü ve Mahmut Efendiler Diyarbakır, Halep, Musul'a gönderilmiştir⁹⁸.

Sığırcık kuşu şeyhleri az önce de belirtildiği gibi Anadolu'nun her yanına yayılmış, gidiş gelişlerinde kendilerine bilhassa özen gösterilmesi, kolaylıkların sağlanması için emirler verilmiştir. Fakat kendilerine verilen bu ayrıcalığı suiistimal eden şeyhler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta kendisine ihtiyaç duyulmayacağını anlayan bazı şeyhler çekirgeleri itlaf etme yöntemlerine karşı gelmişlerdir. Sebep olarak ise çekirgelerin sığırcık kuşlarının rızkı olduklarını şayet bunları telef ederseniz sığırcıkların rızkına mani olacaklarını ve bunun gayr-i caiz ve günah olduğunu öne sürmüşlerdir. Kendi kârlarını düşünerek bu kaniya varan birkaç şeyh Ankara gazetesinde eleştirilmiş, tüm bunların üzerine aslında şeyhlerin istilalarda etkilerinin olmadığı vurgulanmıştır. Dahiliye Nezareti bütün valilere tahrirat göndererek çekirgeleri itlaf etmenin dini bir hüküm ve kanunla yasaklanmadığını, imha edilebileceklerini bildirmek mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁹

⁹⁰ BOA, DH.MKT. Nr. 1575/45, (11 Rabiulahir 1306-15 Aralık 1888).

⁹¹ BOA, DH.MKT. Nr. 1661/68, (3 Safer 1307-29 Eylül 1889).

⁹² BOA, DH.MKT. Nr. 1662/85, (4 Safer 1307-30 Eylül 1889); DH.MKT. Nr. 1766/26, (16 Safer 1308-1 Ekim 1890).

⁹³ BOA, DH.MKT. Nr. 1665/99, (15 Safer 1307-11 Ekim 1889)

⁹⁴ BOA, DH.MKT. Nr. 2119/9, (1 Cemaziyelahir 1316-17 Ekim 1898).

⁹⁵ BOA, DH.MKT. Nr. 1495/92, (8 Recep 1305-21 Mart 1888).

⁹⁶ BOA, DH.MKT. Nr.1663/65, (8 Safer 1307-4 Ekim 1889)

⁹⁷ BOA, DH.MKT. Nr.1763/13, (3 Safer 1308-18 Eylül 1890).

⁹⁸ BOA, DH.MKT. Nr. 1665/17, (13 Safer 1307-9 Ekim 1889)

⁹⁹ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938, s.191; Bodenheimer, a.g.e., s.277.

Çekirgelerden manevi olarak kurtulmaya çalışma sadece XIX. yüzyıla özgü bir yöntem değildi. XVIII. asırda da bir hâkim tarafından çekirgelere karşı emir gönderilmiştir.

“Euzu besmele... Çekirge ismiyle müsemma olan tuyur siz ki ibadullah’ın nebatat mezruatını ekletmekle zarardan hali olmadığımız ecilden ibadullah sizden bessi şekvâ etmeleriyle canibi şer’iden tenbih için size mürasele tahrir ve irsal olundu. Vusulünde gerektir ki mütenebbih olup ol makule zarardan fariğ olup gidesiz, gitmezseniz halikî küllü şey olan zülcelâle havale olunursuz.”¹⁰⁰

Bir taraftan sığırcık kuşlarının gelmesi için okunmuş su getiren şeyhler, diğer taraftan çekirgeyi kovmak için emir veren hâkimler. Aslında tüm bunlar bize insanların çekirge istilalarına karşı ne kadar çaresiz kaldığını göstermekten başka bir şey değildir. Çünkü içlerinde tüm bunların işe yaramadığını, birtakım kişilerin kendi kârlarının peşinde olduğunu düşünenler olsa da özellikle sığırcık şeyhleri istila olan her yerde istilalar boyunca olmaya devam etmiştir. Tek dileği çekirgelerden kurtulmak olan ahali, yönteme değil de sonuca odaklanmış elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

2.3.2. Mösyö Deko’nun İlginç Önerisi: Kurbağalar

Anadolu’da yaygın olarak kullanılan sığırcık kuşlarının yanı sıra başka birçok hayvan çekirgenin doğal düşmanıydı. Özellikle Fas çekirgelerinin vücudunda ve yüksüğünde yaşayarak çekirgeye musallat olan sinekler bunlardan sadece birkaçıdır.¹⁰¹ Ayrıca doğal bilimler erbabından Mösyö Deko namında bir kişi, çekirgenin tabii düşmanları ile itlaf edilmesi meselesini araştırmış ve nihayetinde çekirgenin düşmanları olan kertenkele, toy kuşu, deve kuşu vesair hayvanlar tarafından itlaf edilebileceğini söylemiştir. Fakat bu tür hayvanları çoğaltmanın imkânsız olduğunu da araştırmada belirterek, itlaf için yapılan diğer önerilere nazaran Deko tarafından farklı bir alternatif ortaya atılmıştır. Kurbağalar. Genellikle kuşlar ile itlaf etmeyi öneren dönemdeki pek

¹⁰⁰ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s.190.

¹⁰¹ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.211.

çok araştırmacının aksine kurbağaları kullanmanın daha efektif olacağını söylemiştir. Deko, ahali tarafından tarlalarının yanında birer bataklık bulundurulmasını ve kurbağa yavrularının çoğaltılmasını önerir. Hatta hesabına göre ekinleri çekirgenin zararından kurtarmak için 100 m²'de bir kurbağanın bulundurulması yeterli olacaktır.¹⁰²

2.4. Nar Suyu-Nar Kabuğu İle İtlaf

Çekirgeleri sığırcık suyu veya çekirge suyu diye tabir edilen su ile itlaf etmek Osmanlı Devleti'nde görüldüğü üzere yaygın bir usuldü. Fakat bahsi geçen su dışında ahali tarafından kullanılan bir başka yöntem nar suyu idi. Bu usul nar kabuklarının, kabuklarla orantılı bir şekilde suda kaynatılmasından oluşmaktadır. Kaynatılan su çekirge olan tarlaya veya o bölgeye serpilirse o yerdeki çekirgeleri mahvettiği, çekirgenin gelmesi muhtemel olan yerde dahi çekirge istilasından kurtardığı söylenir. Ayrıca nar kabuklarının bir iple birbirine bağlandıktan sonra sırik gibi bir ağaca bağlanıp araziye saplanırsa o bölgenin sadece çekirgeden de değil uçan haşerelerin zararından uzak tutulmuş olduğu söylenir.¹⁰³

2.5. Ses İle Uzaklaştırma

Çekirgeler kanatlandıktan sonra ondan kurtulmanın ne kadar zor olduğunu halk da bilmekteydi. Fakat mücadele için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Mücadele için çinko, çarşaf gibi alet edevatın bulunmaması veya zehirli ilaçlara ulaşım imkânının çok sınırlı olması gibi sebepler ahaliyi kendi başına çare aramaya itmiştir. Bunlardan birisi de çekirgeleri ses ile uzaklaştırmaktır. Çekirgeleri tarlasından uzaklaştırmak isteyen ifti, eline aldığı ses çıkarabilecek her türlü edevatı kullanmıştır.

Ekin tarlaları içinde tencere, tava, tenekelere vurarak gürültü yapıp, çekirgeleri uzaklaştırmıştır. Hatta borular, davullar alarak uzaklaştırmayı dahi denemiştir. Her ne

¹⁰² *İktisadiyat Mecmuası*, 1. Cilt, Sayı 3, 29 şubat 1331 (13 Mart 1916), ss.5-6.

¹⁰³ “Çekirgelerin İhlâk-ı Usulü”, *Maârif*, İkinci Sene, Dördüncü Cilt, Nr.100, 10 Zilhicce 1310 (25 Haziran 1893), s.450. Bu usule tek bir kaynaktan rastladığımız için usulün ne kadar yaygın ve ne kadar etkili olduğu elbette tartışmaya açıktır.

kadar diğer usullere göre etkisi çok daha az bir mücadele yöntemi olsa da halkın elinden geldiğince çabaladığını gösteren bir durumdur.¹⁰⁴

2.6. Hendek Açma

Fas çekirgesi yumurtadan çıktığı bölgenin otlarını bitirdikten sonra ekinlere doğru akın eder.¹⁰⁵ Bu akınlar başlamadan önce arazisi taşlık olmayan çekirgeli yerlerde, dağ eteğine veyahut tarlaların kenarında 70-80 cm genişliğinde, bir metre derinliğinde duvarları düzgün hendekler açılır. Duruma göre hendeklerin içerisine birbirinden beş altı metre aralı daha derin kuyular açılır. İçerisinden çıkarılan toprak da duvar kenarına düzgünce atılır ki çekirgeler bu tepelere çarparak hendeğin içine düşebilsinler. Böylece hendeğin içerisinde birbirlerini ezerek telef olurlar. Nitekim hendek dolunca üzerine toprak atılır ve hepsi telef olur. Bu usulde önceden yapılması gereken çekirgenin göç istikametinin öğrenilerek ona göre amele ve gerekli aletler ile hazır bulunulmasıdır.¹⁰⁶

Hendeklerin dolması veya türlü başka sebeplerden dolayı çekirgeler bu hattı geçerlerse 30-50 metre mesafede ikinci hatta üçüncü bir savunma hendeği açılmalıdır. Fakat bu usulü her yerde uygulamak mümkün değildir. Eğer arazi kumsal olursa kolaylıkla hendekler açılır fakat çakıllı toprakta hem kazma işlemi zordur hem de bu çeşit toprakta çekirgenin tırmanabilme ihtimali fazladır.¹⁰⁷ Fakat diğer usullere nazaran basit ve uygulanabilirlik açısından çok fazla alet edevata ihtiyaç duyulmadığı için, etkili bir yöntemdir. Bu sebeple hemen hemen istila olan tüm bölgelerde yaygın olarak kullanılan bir usul olmuştur. Urfa ve Halep sancağının 1909 yılında çekirgeden kurtulmak için hendekler kazılarak itlaf edilen çekirge miktarı yekûnu aşağı yukarı on iki milyon kıyyedir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332, s.443.

¹⁰⁵ Haşerat-ı Ziraiye, s.219.

¹⁰⁶ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.443.

¹⁰⁷ Haşerat-ı Ziraiye, s.220.

¹⁰⁸ BOA, DH.MKT. Nr.2811/91 (17 Rabiulahir 1327-8 Mayıs 1909).

Hendek açma usulü çekirgelerin kanatlanmadan önceki aşaması için kullanılan bir yöntemdir. Kanatlanmadan önce çekirgeler hendeklere doğru çalı çırpı ile sevk edilmiştir.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra çukur açma işlemi de hendek açma işlemine gerek zaman açısından gerek yöntem açısından çok benzerdir. Çekirge olan bölgede çukurlar açılır, çekirge yumurtaları veya uçkun hale gelmemiş olan çekirgeler toplanarak torba veya çuvallara doldurulur. Daha sonra açılan kuyulara doldurularak üzeri toprakla kapatılır. Nitekim çekirge sürülerinin 1859'da Burdur'dan Hamid sancağına doğru hareket ettiği tespit edilmiş, ilgililer uyarılmıştır. Torba ve çuvallarla toplama ve itlaf usulünün bu bölgede takip edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca bölgedeki çekirgeler torba ve çuvallarla toplandıktan sonra kuyulara konulmuş veya hendeklere doğru sürülerek itlaf edilmişlerdir.¹¹⁰

2.7. Çarşaf-Bez Açma

Çarşaf usulünün ortaya çıkışı Kıbrıs adasında oturan İtalyan Rikardo Mani'ye aittir. Bu kişi 50 m uzunluğunda 60-80 m genişliğinde bir bez yapmış bezin bir kenarına 10 cm genişliğinde bir muşamba bağlamıştır. Bu bezi kazıklara tutturduktan sonra bezin dibine 25 metrede bir çukur kazarak kenarlarına da çinko koymuştur. Bu yöntemle göre bazı işçiler çekirgeleri ürküterek beze doğru yönlendirirler. Bezden geçmeye çalışan çekirgeler kaygan muşamba yüzünden kayarak çukura düşerler, daha sonra kürekle alınarak itlaf edilirler¹¹¹.

Osmanlı Devleti'nde Kıbrıs usulü olarak bilinen bu yöntem kullanılmıştır. 1 m uzunluğunda çarşaf sırtıklar ile gerilir. Her birinin köşesine çukur kazılır. Aynı şekilde çekirgelerin çarşafı aşıp geçmemeleri için 8-10 cm genişliğinde muşamba ile çevrilir.¹¹² Bir taraftan erkeklere hendek kazdırmak ve diğer taraftan kadın ve çocuklara ortasında bir

¹⁰⁹ BOA, DH.İD, Nr.80/11, (3 Mayıs 1330-16 Mayıs 1914); BOA, MVL. Nr.571/5 (13 Safer 1275-22 Eylül 1858).

¹¹⁰ BOA, MVL, Nr. 582/35, (17 Cemaziyelahir 1275-22 Ocak 1859)

¹¹¹ "Çekirgeler", Servet-i Fünun, Cilt 24, Sayı 611, 26 Kanun-ı evvel 1318 (8 Ocak 1903), ss.200-201. Diğer kaynaklar da aynı şekilde çarşaf usulünün Kıbrıs'a ait, Kıbrıs'ta ilk kullanılan bir usul olduğunu belirtmektedir fakat kullanan kişinin ilk kim olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

¹¹² *Haşerat-ı Ziraiye*, s.195.

torba bulunan çarşaf lar ile çekirgeleri itlaf ettirmek usulü özellikle Aydın'da en iyi neticeyi vermiştir.¹¹³

Bez ile imha yöntemi aynı şekilde Araplar tarafından da kullanılmaktaydı. Fakat Araplar bu yöntemi kendilerine göre değiştirerek kullanmış, çarşafı bir yere sabitlememiş muşamba da kullanmamışlardır. Daha hareketli bir yöntem seçmişlerdir. 10-12 cm uzunluğunda 3-4 m genişliğinde beyaz bezleri dört kişi omuzuna kadar bir yükseklikte tutar. Diğerleri ellerinde dallar ile çekirgeleri çarşafa doğru sürükler ve çarşaf dolduğu anda uçlarından toplanarak çekirgeler içeride kalmış olur. Bundan sonra da çekirgeler ezilir veya kuyulara doldurulur.¹¹⁴

Şekil 5: Çarşaf İle Çekirge İmhası. Tunçok, a.g.e., s.53.

¹¹³ Haşerat-ı Ziraiye, s.220.

¹¹⁴ Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası, ss.193-194. Osmanlı Devleti ve çekirge istilalarına ciddi anlamda maruz kalan Araplar dışında, Güney Fransa da aynı şekilde çarşaf yöntemini kullanmıştır. Onlar da 2,5 m kadar çarşafın iki ucuna ağızları kapanıp açılabilen torba geçirirler. Çekirgeler torbalara toplanır ve kolayca itlaf edilir. Aynı eser, s.194.

Çarşaf ile itlaf etmenin bir nevi gelişmiş usulü çarşafın ortasına torba geçirilerek yapılan yöntemdir. Bu yöntemde 4 m uzunluğu 1 m genişliği olan Amerikan bezinden çarşaf kesilerek başlanır. Çarşafın ortasına 40 cm daire açılarak buraya bir torba veya çuval dikilir. Torbanın dibi olmaz, burası bir sicimle bağlanır. Hazırlanan çarşaf çekirgeli bölgeye getirilir. İki taraftan birer adam vasıtasıyla çarşafın 10-15 cm kenarı toprak üzerinde yayılmak üzere dik tutulur. Çekirgeler küçük ise amele ve çocuklar ellerinde dallar ile sürfeleri çarşafa doğru kovalar. Eğer olgun çekirgeler mevcutsa onların göç yönüne doğru çarşaf gerilir. Çekirgeler çarşafa gelince iki amele çarşafı silkeleyerek çekirgeleri torbaya toplar. Torba dolunca da açılmış olan kuyuya, torbanın sicimi açılarak çekirgeler boşaltılır.¹¹⁵

Çarşaf Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan gelmektedir. Bu bezlerin üretim yeri ise genellikle Amerika olup, bu sebeple de çoğu zaman Amerikan bezi olarak geçmektedir. Yalnız çarşaf usulünün bazı dezavantajları bulunmaktadır. Bazı çarşafın genişliğinin yeterli gelmemesi sebebiyle büyük olan çekirgeler çarşaftan dışarı çıkabilmektedir.¹¹⁶ Ayrıca bez tedarikinin naklinin zor olması, pahalı olması ve büyük bir istilada yeterli derecede uzun süreli kullanılmadığı için makul bir usul sayılmamaktadır. Bu usul bilgili amele ve sürekli teftişe ihtiyaç duyulan bir yöntemdir. İtlaf için çalışan kişilerin çoğunlukla köylülerden ibaret olması bu durumu zorlaştırmaktadır. Tüm bunlara ek olarak rüzgâr çarşafı oluşturulan bu sistemi sürekli devirmekte, böylece işler yarım kalmaktadır. Bahsedilen sebepler dolayısıyla her yerde uygulanabilen ve tercih edilen bir sistem değildir.¹¹⁷

2.8. Çinko İle İtlaf: Vanledip Usulü

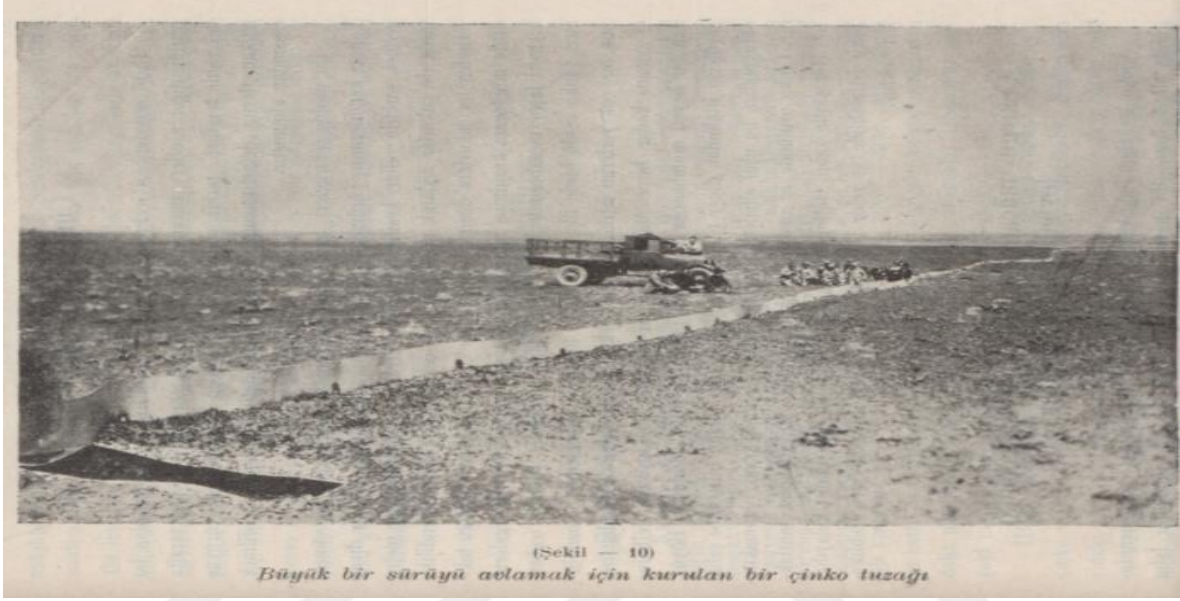
Çekirge mücadelesinde en uygun olarak görülen yöntem çinko ile itlaf etme usulüdür. 1871 yılında Kıbrıs adasında vali olan Mehmed Said Paşa, çekirgelerin hayatını araştırmış ve fenni bir usul uygulamıştır. Çekirge sürülerinin güzergâhına engel koyarak,

¹¹⁵ “Çekirgeler Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.441.

¹¹⁶ BOA, İ.ŞD, Nr. 6/301, (2 Rabiülevvel 1285-23 Haziran 1868).

¹¹⁷ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.195.

akan çekirge sürüsünü açılmış kuyulara toplayarak itlaf etme fikri bugünkü çinko usulünün esasıdır. Yani çinko usulünün temeli, çarşaf-bez usulüne dayanmaktadır. Başta çarşaf lar vasıtasıyla çekirgelere engel olunur ve açılan çukurlara yönlendirilmekte iken çarşaf usulünde yaşanan zorluklar, maliyet olarak külfetli olması gibi nedenlerden dolayı çarşaf yerine çinko tercih edilmeye başlanmıştır.¹¹⁸

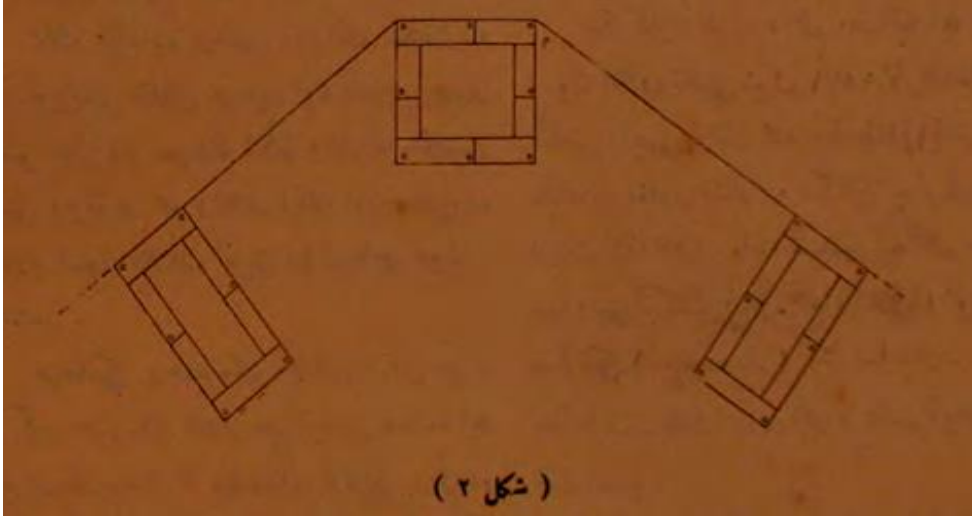

Şekil 6: Çinko İle Çekirge İtlafi. Şevket (Tunçok), a.g.e., s.17.

Çinko usulü ilk defa 1329 yılında İzmir’de *Vanledip* tarafından kullanılmıştır. Bu sebeple *Vanledip usulü* olarak dile getirilmektedir. İzmir’deki Malkacı Çiftliğinde kiracı olan Mösyö Uskan Vanledip’in kullandığı çinko usulünü ilk defa Ticaret ve Ziraat Nezaretine resmen teklif eden ve bu anlamda bilgilendirmeler yapan ise Ziraat müdürü Faik Beyefendi’dir. Hollandalı Mösyö Uskan Vanledip tarafından yapılan davet üzerine jandarma kumandanı Fehmi Bey, Nahiye Müdürü Ahmet Bey çiftliğe gitmişlerdir. Vanledip usulünde önceden anlattığımız tahtaların yerine maşalar kullanılmıştır. Öncelikle çekirgelerin hangi yöne ilerlediği tespit edilir ve duruma göre işe başlanır. Fakat bu çok da basit bir yöntem değildir. Çünkü çekirge istilaları bazen o derece şiddetli olur ki su akar gibi pek az zaman içerisinde bütün hendekler doldurur. O zaman onları kapayıp yerine

¹¹⁸ “Çekirgelerin Çinko Usulü İle Tarz-ı İtlafi”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332, Teşrin-i Evvel 1333, s.165. Uzmanların hesabına göre 1 km çinko 550 frank iken 1 km bez 777,5 franktır. Bez engel çoğunlukla yırtılıp, çürürken çinko levhalar diğer bir işte kullanılmak üzere satılabiliyordu. Ayrıca 1 km çinko 885 kg iken 1 km bez 1300 kilo gelmesi sebebiyle de çinko tercih edilen bir usul olmuştur. *Aynı eser*, s.165.

yenisi açılır. Ama bazen yeni kuyu açmaya dahi vakit kalmaz ve bu durumlarda çekirgeler çuvallara doldurulur ve derin bir çukura atılır. Malkacı çiftliğinde bu usul sayesinde 850.000 okkadan fazla çekirge itlaf edilmiştir. Bu durumu gören ahali bizzat 10 km çinko tedarik ederek uygulamaya başlamışlar hatta Vanledip Fransa hükümetinin talebi üzerine Cezayir’de dahi bu usulü uygulamış, Arjantin’de bile bu usul Vanledip’ten öğrenilmiştir.¹¹⁹ İlerleyen tarihlerde de çinko usulünün çekirge itlaf etmede oldukça etkili olduğu aynı şekilde düşünülmektedir ki Karesi Mebusu Vehbi Bey Meclis-i Mebusan’da yaptığı 17 Mart 1918 tarihli görüşmesinde, çekirgenin özellikle Batı Anadolu’daki istilalarından bahsederek çinko levha kullanmanın oldukça etkili olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Şekil 7: Çinko Yerleşimi Şeması. “Çekirgelerin Çinko Usulü İle Tarz-ı İtlafı”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332-Teşrin Evvel 1333, s.171

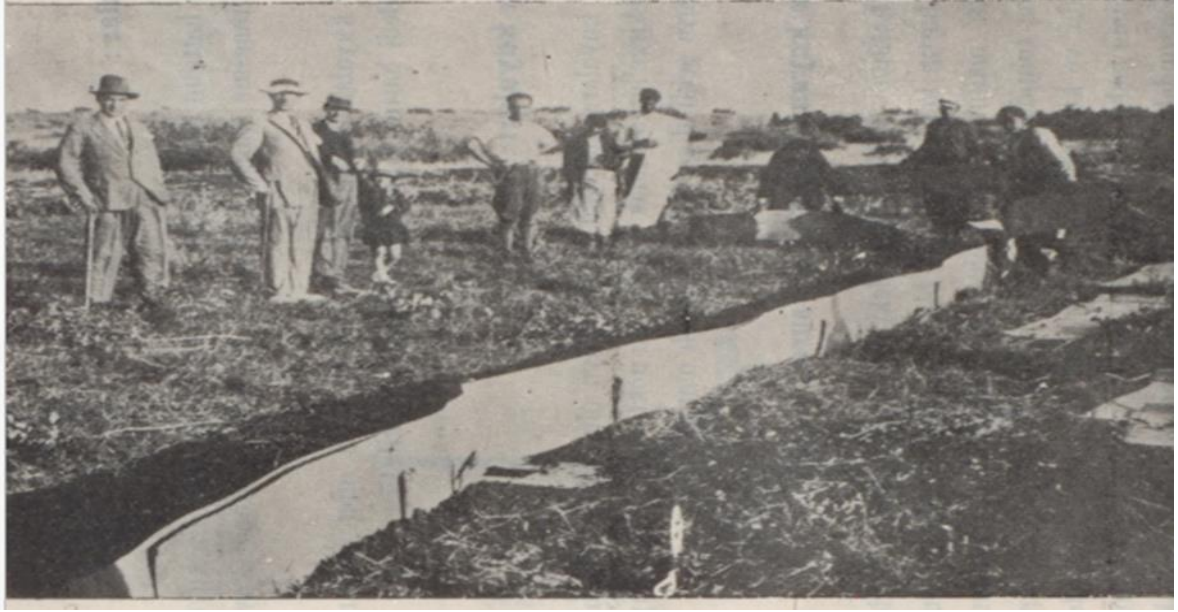
Bu yöntemde öncelikle çinko levhaları yerleştirmeden önce, çekirgelerin ürküp kaçmaması için levhalar sürüden birkaç metre uzak bir yere konulur. Daha sonra çinkoların oturtulacağı kazıklar toprağa çakılır. Toprağa çakılan iki kazık üzerine açılan çatlaklara 40 cm yükseklikte çinkolar geçirilir. Toprak kazık çakılamayacak derecede sert ise kazıkların kırılmaması için delik açılır ve açılan deliğe kazıklar çakılır. Levhalar yan yana getirilerek engel oluşturulur. Engellerin uzunluğu göç eden çekirgenin istikametine bağlıdır. Levhalar

¹¹⁹ “Çekirgelerin Çinko Usulü İle Tarz-ı İtlafı”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332-Teşrin Evvel 1333, ss.165-167.

¹²⁰ Remzi Çavuş, Osmanlı Devleti’nde Çekirgelere Karşı Mücadele (1908-1918), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XVIII/2 . 2017, ss.59-76, s.72.

konulduktan sonra çekirge bulunan cepheye çekirge yoğunluğuna göre bir veya birkaç çukur açılır. Çinko levha kullanmanın önemli bir avantajı küçük yaştaki çekirgeler için de kullanılmasıdır. Aynı şekilde çekirgeli bölge çinko levhalar ile çevrilir. Mahsur kalanlar göçmen çekirgeden farklı olarak ayak ile veya çalı çırpmı ile ezilerek itlaf edilir. Bu yöntem taşlık, kayalık yerler dışında her tarafta ve her yaştaki çekirgelere uygulanabilmektedir.¹²¹

Şekil 8: Çinko Tatbiki. Şevket (Tunçok) a.g.e., s.23.

Kazma, kürek ve keser gibi çinko engeli kurmak için lazım olan aletler her köylü nezdinde mevcuttur. Toprağına göre köylü kürekle dahi çukur açar, kazma ancak taşlık bölgelerde kullanılır. Keser ise kazıkları çakmak için kullanılır. Çekirgelerin göç istikametini belirlemek için ise flamalara ihtiyaç duyulur. Bu hususta flama vazifesi yerine kürek sapları, adi dallardan yapılan sııklar dahi kullanılmıştır. Flamar ile çinko engelin yapılacağı güzergâh belirlenirse çinkolar gönderildiği zaman amele bunların istikametini gösteren yöne göre düzenlemiş olur böylece zaman ve ameleden tasarruf edilir.¹²²

¹²¹ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, ss.442-443; Boher, a.g.e., s.205.

¹²² Süreyya Bey, “Çekirgelerin Çinko Usulüyle İtlafı”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, Numara 4, Kanun-ı Sani 1334, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, s.280.

Diğer usullerde olduğu gibi çinko usulünde de sabahleyin şafak ile beraber amele iş başında bulunması gerekir. Hatta köy imamı ve jandarma akşamdan sabah için yapılacakları düzenleyip, köylüleri erken gelmeleri hususunda uyarılarda bulunur. Fakat bazı bölgelerde sabah ahır işleri ile uğraşan köylüleri erkenden getirmeye çalışmak pek de kolay olmamıştır. Bunun üzerine yetkililer çinko levhaların gerekliliği ve etkisini ispatlayınca köylüler erkenden ve toplu olarak çalışmaya daha istekli olmuşlardır.¹²³

Çekirge itlaf için kullanılan çinko levhalar genellikle Almanya'dan temin edilmekteydi.¹²⁴ Örneğin 1916 senesinde çekirge istilasına maruz kalan Karesi Vilayeti için Almanya'dan üç vagon çinko levha diğer malzemeler getirilmiştir.¹²⁵ Çinko levhalar Almanya'da getirildiği fakat ahali tarafından düzgün kullanılmadığı durumlar da olmuştur. Akhisar'da ortaya çıkan koleranın yayılmasını engellemek amacıyla çekirge itlafı için gönderilen levhalar, koleradan ölen kişinin tabutu sarmada kullanılmıştır. Bu yöntem ile salgını durdurabileceğini düşünen ahali, hükümet tarafından uyarılmış ve levhaların çekirge itlafı için kullanılması söylenmiştir.¹²⁶

2.9. Çekirgeleri Ateşe Verme: Barut- Gaz Yağı- Ateş Makineleri

Osmanlı Devleti'nde hendek açma, çarşaf germe, kuş getirme ve çinko gibi yaygın olarak kullanılan usullerden biri de çekirgeleri ateşe vermedir. Bu usul ilk başlarda gaz yağı, barut gibi yanıcı maddeler ile yapılırken ilerleyen zamanlarda bölge bölge ateş makineleri de kullanılmıştır. 1858 yılında Denizli sancağında kullanılan barut ile çekirge itlafı bunlardan birisidir. Denizli kaymakamı çekirgeleri kuru ot veya barut ile itlaf etmenin hem kolay hem de ucuz olması sebebiyle tercih etmiştir.¹²⁷ Bu yöntemin uygulanışı ise şu şekildedir. Akşam serinliği bastıktan sonra çekirgeler çalı, çırpı, diken, kuru ot üzerine çıkıp tünerler. Akşam güneşi battıktan sonra veya sabahleyin erkenden bu çalılar

¹²³ Süreyya Bey, "Çekirgelerin Çinko Usulüyle İtlafları", *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, Numara 4, Kanun-ı Sani 1334, s.282.

¹²⁴ BOA, DH.İ.UM., Nr. 56/29, (18 Cemaziyelahir 1334-22 Nisan 1916); DH.İ.UM. Nr.56/32, (30 Cemaziyelevvel 1334-4 Nisan 1916)

¹²⁵ BOA, DH.İ.UM. Nr.56/28, (8 Cemaziyelahir 1334-12 Nisan 1916).

¹²⁶ BOA, DH.İ.UM.EK, Nr.80/34, (2 Zilhicce 1334-30 Eylül 1916).

¹²⁷ BOA, MVL, Nr. 571/5, (1 Safer 1275-10 Eylül 1858).

tutuşturularak çekirgeler imha olunur.¹²⁸ Bunun yanı sıra çekirge tohumlarının toplanması sırasında önceden açılan hendeklere çekirgeler doldurulur ve burada ateşe verilir. Tohumdan çıktıktan sonra ise ilk birkaç gün hareket edemedikleri için etraflarına çekirge durumuna göre iri ağaç dalları dikilir ve bunlar yakılır.¹²⁹ Fakat bu tarihten önce ateş yöntemi pek kullanılmamış olduğu için yönetim tarafından bu usule daha ihtiyatlı yaklaşmış ve hendek açma gibi diğer usullerin kullanılması tavsiye edilmiştir.¹³⁰ Bu usulü uygulayan ama pek benimseyemeyen diğer bir devlet Rusya idi. Rusya’da tel dairelerden çeşitli uzunluklarda silindirler yapılır. Silindirin içerisi talaş, saman, ot ile doldurulup ateşlendikten sonra amele tarafından çekirge sürüleri üzerinden geçirilirdi. Fakat bu usul hem amele ücreti hem de yakacak bulunulması zor olan bölgeler olması sebebiyle pek fazla uygun görülmemiştir.¹³¹

İlerleyen tarihlerde çekirgeleri ateş ile itlaf yöntemi geliştirilmiş olup, telef etmek için ateş makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistem genelde hendeğe sevk etme veya çarşafı itlaf edilmesi mümkün olmayan çalılık, otlak bölgelerdeki çekirgeler üzerine pülverizatörler ile gaz yağı püskürtülüp ateşe verilmesinden oluşmaktadır.¹³² Aydın vilayetine bağlı Buldan kazası ve Denizli sancağında çekirgeden kurtulmak için tohum toplatılmış ve arazi sürdürülerek iki milyon altı yüz küsur bin okka tohum toplanmıştır. Hatta verilen üç bin liralık tahsisat da bu sırada harcanmıştır. Fakat çekirgelerin gelişmesi sebebiyle önü alınamadığı vakit ateş makinesi kullanımına geçilmiştir. Buldan ve Denizli bölgelerine oradan da diğer bölgelere dağıtılmak üzere 125 adet ateş makinesi siparişi verilmiştir.¹³³ Ayrıca gaz yağının bu yöntemde kullanılması sebebiyle istila olan yerlere gaz yağı tedariki de yapılmaktaydı. Yine Aydın vilayetinde çekirgeleri yakarak itlaf etmek için 40 teneke gaz yağı ve yevmiye paraları gönderilmiştir.¹³⁴

¹²⁸ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.440.

¹²⁹ BOA, İ.KAN, Nr. 1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892); BOA, ŞD, Nr. 1175/21, (17 Zilhicce 1298-10 Kasım 1881); “Çekirge Yumurtalarının Toplanmasına Dair”, *Umûr-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, İkinci Cilt, Sekizinci Sene, 1 Şaban 1310, s.492.

¹³⁰ BOA, A.MKT.MVL, Nr.101/69, (22 Safer 1275-1 Ekim 1858).

¹³¹ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.197.

¹³² BOA, DH.İD. Nr.80/11, (3 Mayıs 1330-16 Mayıs 1914).

¹³³ BOA, DH.İ.UM. Nr. 56/26, (15 Cemaziyelevvel 1333-31 Mart 1915).

¹³⁴ BOA, BEO, Nr.3304/277784, (10 Nisan 1324-23 Nisan 1908)

2.10. Eczâ-i Kimyeviye ile İtlaf Usulü

2.10.1. Çekirgenin Yiyeceklerini Zehirlemek: Arsenik - Paris Yeşili

Tarıma ciddi anlamda zarar veren çekirge ile mücadelede kimyevi usuller 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu zararlı haşereyi itlaf etmek için iki yöntem kullanılmaktaydı. Birincisi ve yaygın olanı çekirgenin tükettiği besinleri zehirleyerek çekirgeden kurtulmak iken, ikincisi çekirgenin nefes yolunu tıkayarak günümüz ilaçlama yöntemine benzer sistemin kullanılmasıdır.

Paris Yeşili-Kireç-Su: Çekirgenin tükettiği besinleri zehirlemek için ise birden fazla yöntem uygulanmıştır. Bunlardan ilki *Paris yeşili, kireç ve su* karışımından oluşan zehirdir. Paris yeşili, yeşil renkli ve suda çözülmemiş bir tozdur. Ekşiliğini değiştirmek için içine iki misli kireç ilave olunur. İlaçların ne kadar koyulacağı ise şu şekildedir. 460 gr Paris yeşili, 960 gr kireç, 100 litre su. Çekirgeler olgun halde ise ve yağmurlu havalarda yapılıyorsa Paris yeşili yarım kilo, kireç ise bir kilo olarak hesaplanması gerekir. Karışımı hazırlamak için bir-iki kilo suda Paris yeşili karıştırılıp bu toz su içine atılır. Diğer taraftan söndürülüp süzdürülen kireç ile Paris yeşili tozu büyük bir fiçidaki 100 kilo suya konularak şiddetle karıştırılır ve tulumalara doldurulur. Tulumbanın her dolduruluşunda ilaç mutlaka karıştırılmalıdır. Birçok usule göre değişse de ortalama olarak 1 hektara 1,260 gr Paris yeşili yetmektedir¹³⁵. Ayrıca bu ilaca 5 kilo da pekmez ilave edilir ki burada amaç karışımı tatlılaştırarak çekirgeler için daha cazip bir hale getirmektir.¹³⁶ Sonraki birçok usulde de görüleceği üzere pekmez konulması oldukça yaygın bir yöntemdir.

Çekirgelerin itlaf edilmesi hususunda etkili ve yaygın olarak uygulanan bir diğer usul böceklere ve zararlı otlara karşı kullanılan tarım ilaçlarının temel maddesi olan arseniktir. Kimyasal bir element olan arsenik toprağın mikroorganizmalardan arındırılmasında ve tarım zararlılarının önlenmesinde kullanılan etkili bir maddedir.¹³⁷

¹³⁵ Vermorel fabrikasının büyük boy pülverizatörleri çekirge istilası olduğu zaman 280 hektar yeri ilaçlayabilmekteydi. *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.203.

¹³⁶ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.446.

¹³⁷ *Ana Britannica*, Cilt 3, Ana Yayıncılık A.Ş ve Encyclopaedia Britannica, s. 109.

Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlanmasından önce İngilizler, Güney Afrika'da ve komşu devletlerle birleşerek arsenik-sodyumdan ibaret zehir resmi bir usul olarak kabul etmişlerdir. Rusya ile Osmanlı Devleti daha önce de bahsi geçen tohumları toplama, ezme, çarşaf ile imha etme gibi yöntemleri kullanmakta olup, iyi bir neticeye ulaşamamıştır. Güney Afrika'da uygulanan arsenik usulü ise milletlerarası mecmualarda birçok defa açıklanmıştır. Her ne kadar çinko usulünün faydası ortada olsa da diğer devletlerde uygulanan ve birçok yerde dile getirilen bu usul Osmanlı yetkililerinin de dikkatini çekmiştir ve 1331 senesinde Aydın vilayetinde bu zehir usulünün kullanılması için nezarete rapor verilmiştir.¹³⁸

Arsenik-Rasas: Bu karışım içerisinde karbon ve amonyak bulunduğu için yağmur sularında bile çözülmeyen bir karışımdır. (Yağmurlu havalarda ilacın etkisinin kalmaması nedeniyle bu önemli bir husustur.) Hafif tortu şeklinde bir karışım elde edilir. Suda uzun süre kalabildiği için homojen ve yaygın bir karışım elde edilir. Bu madde hem arsenik hem de rasas (kurşun/kalay) gibi iki zehirli maddeyi içerdiği için son derece önemlidir. Yapışkanlık bakımından Paris yeşilinden daha etkilidir hatta ilacın tesirini uzatmak için içine bir miktar glikoz veya melas atıldığında ahali tarafından yağmurdan korkulmasına gerek kalmayan bir ilaçtır. Paris yeşiline göre serpildiği bitkiler üzerinde yapışık kalmasının daha kolay olması, paris yeşili gibi çabuk mahvolmaması sebebiyle çekirgenin her yaşta yiyeceğini zehirlemek için en etkili zehir olarak görülmüştür.¹³⁹

Arsenik-Sodyum: Paris yeşili ile arsenik-rasas karışımlarının çözülmesinin zamana ihtiyacı olması sebebiyle arsenik sodyum ve arsenik amonyum kullanımı düşünülmüş fakat arsenik amonyumun da pahalı olması sebebiyle arsenik sodyum yapımına karar verilmiştir.¹⁴⁰ Arsenik ile sodyumun karışımında konulan miktarlar ise şu şekildedir. Sürfelere karşı 650 gr arsenik sud (sodyum), 4,450 gr melas (şeker pancarı posası), melas bulunmadığı durumda bu miktarın üç misli pekmez ve 100,000 gr su. Kanatları belli olan çekirgelere karşı 860 gr arsenik sud, 1,900 melas veya aynı şekilde üç misli pekmez ve

¹³⁸ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332- Teşrin-i Evvel 1333, s.169.

¹³⁹ *Haşerat-ı Ziraiye*, ss.204-206.

¹⁴⁰ Arsenik-sodyum, arsenik-amonyum karışımının kullanılmasını ilk defa tavsiye eden M.Mokrzejky olmuştur. *Haşerat-ı Ziraiye*, s.96.

100,000 gr su. Kanatlanmış çekirgelere karşı ise 1,260 gr arsenik sud, 1,720 gr melas veya üç misli pekmez, 100,000 gr su. En son bahsi geçen miktarlar çok yoğun olduğu için tehlikeli olup genellikle tavsiye edilmemektedir. Hazırlanan ilaçlar ise çekirgenin yedikleri veya yiyecekleri çemen, ot, çalı üzerine serpilir. İlacı uygulayanların el ve ayaklarını örtmesi, gözlük takması hatta yüzlerini vazelin ile korumaları gerekir. Veyahut bir bezi elinde yüzüne karşı tutarak ilaçtan kendisini koruması lazımdır. Fakat arseniğin karışım halinde tulumbalar vasıtasıyla serpilmesi oldukça masraflı olduğu için Amerikan usulü denilen su yerine kepek karışımından oluşan usul uygulanmıştır. Bu karışım 100 kilo kepek, 16 kilo arsenik (sıçan otu) ve 16 kilo pekmezden oluşmaktadır.¹⁴¹

Hazırlanan ilaç ile tozlanmış bitkileri ilk yirmi dört saat zarfında yiyen haşerelerin altı gün içerisinde öldüğü görülmüştür. Fakat bir bölgeye zehirli kepek karışımı serpidikten sonra diğer hayvanlar üzerindeki etkisinin de anlaşılması gerekiyordu. Bu sebeple zehirli karışımı yiyerek telef olan çekirgeler daha sonra etkisi görülmek üzere beygir, koyun, tavuk, hindi gibi çeşitli hayvanlara yedirilmiştir. Bu hayvanlara arsenik zehrinin etki edebilmesi için çekirgelerden bir günde 200'den 500 livreye kadar tüketmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.¹⁴²

Arsenik ile hazırlanan bu karışımların uygulanması sırasında ise yonca usulü sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Beygirleri beslemek için Anadolu'da yetiştirilen yonca tarlaları hem ucuza geldiği için hem de diğer maddeler gibi tedarik sıkıntısı olmaması ve nakliyyeye ihtiyaç duyulmaması sebebiyle çekirge itlafında yaygın şekilde kullanılmıştır. Ayrıca ilk biçilen yoncaların acı olması ve hayvanların yememesi nedeniyle ahalinin bu yoncaları çekirge itlafında kullanması mantıklı bir durum olmuştur. İtlaf için istila olan tarlaya gidilir, 100-150 kiloyu alabilen büyük kazanlar içerisinde karışım hazırlanır. Yonca demetleri bu esnada hazırlanmış olup, amele kadınlar hazırlanmış demetleri zehirli suya

---

¹⁴¹ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, ss.447-448. Su ile ilaç yapımı yalnız arsenik yönteminde değil aynı şekilde Paris yeşili kullanılırken de zorluk çıkaran bir yöntem olmuştur. Suyun tedarikinin zor olması, karışım ne kadar süzülürse süzülün pülverizatörlerin sık sık tıkanması ve ilacın her tarafa iyice yayılmaması bu zorluklardan birkaçıdır. *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.204.

¹⁴² Fakat tüm hayvanlar üzerindeki arseniğin zehir etkisi aynı olmamaktadır. Özellikle domuzların bu zehirden çok fazla etkilendikleri görülmüştür. "Çekirge Afatı", *Türkiye Hilal-ı Ahmer Mecmuası*, Dördüncü Sene, Sayı 143, 19 Şaban 1343/15 Mart 1341, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1341, s.264.

daldırarak iyice ıslatır.¹⁴³ Zehirli otları çekirgelere dağıtma hususunda, köylüler çekirge istilasını uğramış araziye yanlarında eşekleri ile gelmektedir. İlaçlı yonca demetleri bu eşeklere yüklenerek dağ ve tepelere otlar nakledilir. Bir kadın eşiği yönlendirirken diğeri de arkadan yoncaları çekirge sürülerine dağıtır. Yonca olmayan yerlerde ise bu iş çayır otları vasıtasıyla yapılmaktadır.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti bahsettiğimiz kimyevi ilaçları özellikle 1900 yılları sonrası ağırlıklı olarak kullanmıştır. Hangi kimyevi ilacı kullanacağı ise bazen ilacın tesirine bazen ilaca ulaşılabilirlik durumuna göre değişmiştir. Örneğin harp zamanı pülverizatörlere ulaşmak zor olduğu için Amerika usulü denen kepek usulünü uygulamaya başlamıştır. Diğer devletlerde uygulanan yöntemleri kendi koşullarına göre yeniden düzenleyerek uygulamaya çalışmıştır. Avrupalılar kepek ile melas karışımını önerirken Osmanlı Devleti pekmez daha ucuz olduğu için pekmezi tercih etmiştir. Fakat kepeğin pahalılaştığı zamanlarda yonca usulünü kullanarak ot ile ilacı karıştırmıştır.¹⁴⁵ Kısacası gerek kendi kullandığı yöntemler olsun gerek diğer devletlerde görerek uyguladığı yöntemler olsun Osmanlı yönetimi bu yöntemleri kendi koşullarına göre değerlendirerek uygulamaya koymuştur.

2.10.2. Çekirgenin Hava Yolunu Tıkamak: Arap Sabunu-Gaz Yağı

Çekirgelere temas etmesi sonucu onların hava yolunu tıkayarak itlaf eden kimyevi araçların en mühimi Arap sabunu ile yapılan karışımlardır.

Birincisi, Arap sabunu-gaz yağı karışımıdır. Yarım teneke suda 500 gr Arap sabunu amele tarafından kalın bir odun ile karıştırılarak hazırlanır. Daha sonra başka bir kaptaki 500 gr gaz yağı tartılır. Gaz tenekesindeki Arap sabunu karıştırılarak erimiş hale getirilirken gaz yağı da damla damla akıtılır. Bu esnada şiddetli şekilde karıştırmak iyi bir karışımın

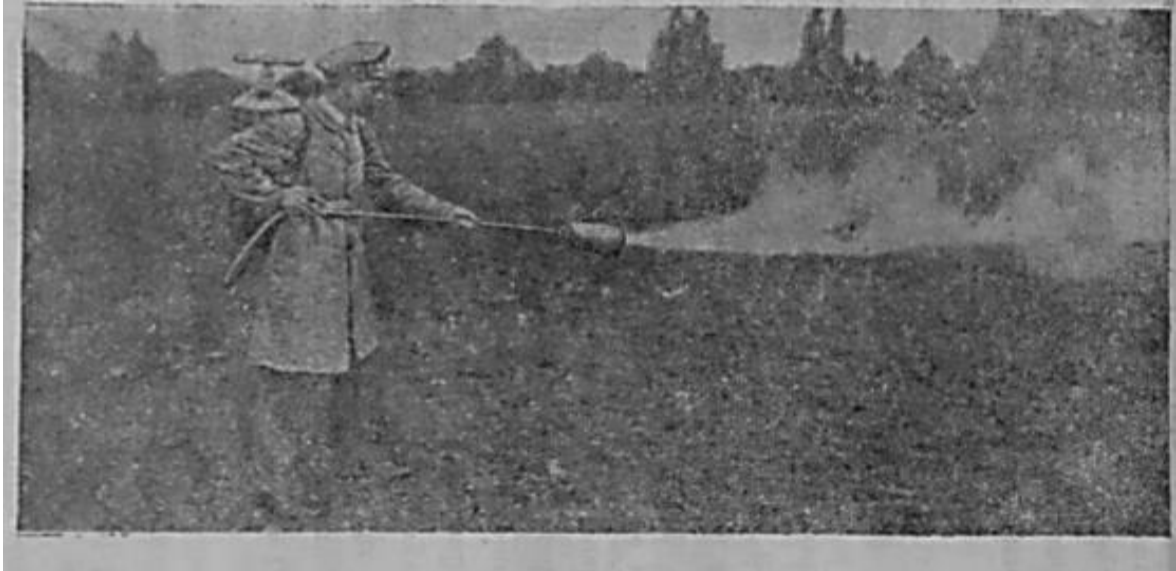
¹⁴³ *Haşerat-ı Ziraiye*, ss.208-209; “Çekirgelerin Madde-i Simya İstimaliyle İtlafı Usulleri”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Numara 6, Zilkade 1336-Temmuz 1334, s.406.

¹⁴⁴ “Çekirgelerin Madde-i Simya İstimaliyle İtlafı Usulleri”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, s.407.

¹⁴⁵ “Çekirgelerin Madde-i Simya İstimaliyle İtlafı Usulleri”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, s.405.

ortaya çıkması için önemlidir. Kaptaki gaz yağı bitince ilaç da hazırlanmış olur. *İkinci* olarak ise yarım gaz tenekesi su kaynatılır. 500 gr Arap sabunu tartılıp suya ilave olunur. Aynı şekilde şiddetle karıştırılır. Sabun eritildikten sonra 500 gr katran tartılarak sabunlu suya yavaş yavaş akıtılır.¹⁴⁶ Suya oranla %5 sabun %5 petrol veya madeni katran eritilerek kullanmanın etkili olacağı tespit edilmiştir.¹⁴⁷ Gaz yağı çekirgelerin ikinci uyku zamanına kadar oldukça daha etkili bir itlaf usulüdür. Ancak pahalıdır. Bu sebeple %4 Arap sabunu ve %19 gaz yağı karışımının uygulanması daha tercih edilen bir usuldür.¹⁴⁸

Bu ilaçların kullanımına önceden de belirtildiği üzere sabahleyin şafakla başlayıp saat 7'ye kadar devam edilirdi. İlaç ne kadar ince şekilde haşere üzerine dağıtılsa etkisi de o kadar şiddetli olurdu. Kullanım esnasında bazı zorlukları da vardır. Öncelikle ilaç soğuk havalarda ve henüz genç yaştaki çekirgelere daha çok etkilidir. Bunların yanı sıra katranlı ilaç otları kurutur ve odun olmayan bölgelerde ne kadar soğuk suda da karışım olursa da hemen kullanılması gerekir aksi takdirde etkisiz oluyordu.¹⁴⁹

Şekil 9: Eczâ-ı Kimyeviye ile Çekirge İtlafı. Şevket Tunçok, *a.g.e.*, s.59.

¹⁴⁶ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, ss.44-445.

¹⁴⁷ *İktisadiyat Mecmuası*, 1.Cilt, Sayı 3, 29 Şubat 1331 (13 Mart 1916), ss.5-6.

¹⁴⁸ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.218.

¹⁴⁹ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, s.446.

Çekirgelerin solunum yolunu tıkayarak telef etme yöntemi, yiyeceklerini zehirlemeye göre daha az tercih edilen bir usuldür. Öncelikle bir önceki bölümde de bahsettiğimiz ilaçlı karışımları kepek veya yoncalar ile çekirgelere dağıtmak pek çok açıdan avantajlı yöntemlerdir. Yonca usulünün en çok kullanılmasının sebebi çekirgelerin yumurtalarını çoğunlukla dağlık, taşlık arazilere gömmesi ve buraya ulaşımın pülverizatöre nazaran daha kolay olmasıdır. Bu gibi yerlere atılan ilaçlı yoncalar çekirge tarafından yenilerek etkisini gösterirler. Fakat pülverizatörle itlaf için çekirgelerin otlak bir bölgeye inmesini beklemek gerekmektedir. Hububat tarlalarına girmiş çekirgeleri öldürmek oldukça zordur. Bu durum hem çekirgeyi küçükken telef edememeye hem de daha fazla masrafa neden olur. Ortaya çıkan bu dezavantajlar sebebiyle kepek ve yoncaya ilaçların karıştırılarak çekirgelere verilmesi daha fazla tercih edilmiştir.¹⁵⁰

2.11. Çekirgelerin Virüs İle İtlafı: d’Herelle Mikrobu

Bakteriyolog Mösyö Felix d’Herelle Meksika’da bulunduğu esnada çekirgeleri istila eden bir mikrobu fark etmiştir. Yaptığı çalışma sonucunda ise d’Herelle, bu mikrobu çekirgeleri ishal yaptığını ve zehirlediğini, birkaç saat içinde de telef ettiğini gözlemlemiştir. Hatta daha sonra bu mikrobu 1916 senesinde Arjantin’de uygulayarak büyük başarılar elde etmiştir.¹⁵¹

Aslen Paris’te keşfedilen virüs Osmanlı Devleti’nde ise Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından ülkeye getirtilmiştir.¹⁵² Mikrobun uygulaması için Ziraat Nezareti bakteriyolog ve haşere mütehassıslarından oluşan bir heyet Aydın vilayetinde bir araya gelmiştir. Hareketli, beyaz renkli bir koku basili olan d’Herelle mikrobu öncelikle İzmir Seydiköy ziraat mektebindeki laboratuvarında et suyunda kültür edilip 24 saat 22 C°’de

¹⁵⁰ “Çekirgelerin Madde-i Simya İstimaliyle İtlafı Usulleri”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, ss.409-410.

¹⁵¹ “Çekirgenin Serumla İtlafı”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Dördüncü Sene, 30 Nisan 1329, Adet 26, Dersaadet 1329, s.85.

¹⁵² *Toprak Mecmuası*, Birinci Yıl, Sayı 1, İkinci Tab, Mart 1329, Orman Mekteb-i Âlisi Mezun Cemiyeti, İstanbul, s.1.

bırakılmıştır.¹⁵³ Daha sonra Ödemiş'ten getirilen on iki adet kanatlı çekirgeye şırınga ile üç damla verilmiştir ve bu çekirgelerin yirmi iki saat içinde telef olduğu görülmüştür. Ölen çekirgelerin bağırsaklarından çıkan siyahımtırak sıvının birer damlasını sağlam çekirgelere verdiklerinde 18 saat zarfında telef olduklarını, bunlardan da alınanların başka çekirgelere verildiğinde 14-16 saat zarfında telef olduklarını görmüşlerdir. Bu şekilde ilerleyerek bu süreyi 8-10 saate indirebilmişlerdir.¹⁵⁴ Fakat uygulama esnasında mikrobun etkisi aynı olmamıştır. Et suyu pülverizatörler ile tarlalara serpilmiş hatta tarla etrafı tente ile çevrilmiştir. Dört beş gün sonra bölgeye bakıldığında sadece yonca tarlası etrafında hastalıktan telef olmuş birkaç hayvan görülmüştür. İşin peşi bırakılmayıp farklı bölgelerde de denendiğinde %30 civarında bir tesir olduğu fark edilmiştir. Ölen çekirgelerin zaman olarak yumurtlama dönemine gelmesi, bu telef olan hayvanların yumurtlamadan kaynaklanan telef mi yoksa ilacın tesiri mi olduğu tam olarak anlaşılamamıştır.¹⁵⁵ Çekirgelerin tümü üzerinde etkisinin olmaması sebebiyle diğer usulleri terk etme gibi bir husus söz konusu olmamış, aynı şekilde bahsettiğimiz usullerin uygulanmasına devam edilerek bu yöntem sadece ek bir yöntem olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁶

2.12. Kuvve-i Elektrik İle Çekirge İtlafı

Çekirgenin itlaf edilmesi sadece istila olan bölgedeki halk için bir sorun olmayıp, özellikle çevre iller için de ciddi derecede önem arz ediyordu. Bu nedenle mücadelede ahali önceden de bahsedildiği gibi topyekûn mücadele etmişti. Devleti bilhassa malî hususta etkileyen istilaya karşı çözümler ise sadece kurulan komisyonlar tarafından bulunmayıp, konu ile alakalı araştırmalar yaparak çözümler üreten başka insanlar da bulunmaktaydı. Daha önce tabii düşmanlarda kısmında bahsedilen Mösyö Deko ve elektrik gücünü kullanarak çekirgeleri itlaf eden Anderyas Simon bunlardan birkaçıdır. Anderyas Simon Bükreş'ten gönderdiği raporda çekirgeleri itlaf etmek için hem masraf olarak

¹⁵³ “Çekirge Serumu Tecaribi”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Dördüncü Sene, 30 Haziran 1329, Aded 28, Dersaadet 1329, ss.364-365. Bakteriyolojihane Baytar Müdürü Refik Bey ile Mülkiye Baytar Mektebi Emraz-ı Sariye Muallimi Niko Laki Efendinin 29 Haziran 1329 tarihli raporudur.

¹⁵⁴ Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası, ss.221-223.

¹⁵⁵ Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası, s.224. Hatta d'Herell'in koku basili Güney Afrika'da İngilizlere ait laboratuvarında M.Thomson tarafından incelenmiş ve araştırma sonucunda mikrobun çekirgeleri öldürdüğü fakat d'Herelle'in dediği gibi hastalığın başka çekirgelere sirayet ederek itlaf ettiğine dair bir sonuca varılamadığı şeklinde rapor verilmiştir. Aynı eser, s.225.

¹⁵⁶ “Çekirge Serumu Tecaribi”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, s.369.

oldukça cüzi miktarda masrafı olan hem de itlaf etmede hızlı sonuç veren bir alet yaptığını bildirmektedir.¹⁵⁷

Elektrik gücü ile itlaf etmek için, çekirgeli bölgede önce 35 cm yükseklikte set çekilir. Set çekilen bölge dört-beş saban ile nadaslanır. Böylece yumurta halindeki çekirgeler de çıkmış olur. Daha sonra çekirgeleri telef etmek için seddin dış tarafı boyunca sandık üzerine iki tel çekilir. Elektrik verilen tellere değen çekirgeler sandığa düşer. Sandıktaki çekirgeler de amele tarafından toplanarak sandık yakınında açılan kuyulara doldurulur. Bu sistemin uygulanamadığı yerlerde ise üçer metre aralıklı, 35cm yükseklikte kazıklar çakılarak üzerine 10 cm genişliğinde tahta koyulur. Tahtaya çarpan çekirge sandığa düşer.¹⁵⁸

2.13. Aletler ile İtlaf Etme

Bazı bölgelerde özellikle küçük çiftçiler tarafından kullanılan ve iyi neticeler veren birtakım aletler vardır. Bu alet kürek şeklinde ve 3-4 metre uzunluğunda levhalardan oluşmaktadır. Levha tarafından gazyağı ya da maden yağı koymaya müsait bir hazne bulunur. Bu alet beygirler vasıtasıyla çekirge sürüsü üzerine sevk edildiğinde çekirgeler sıçrayarak engelden geçemez ve hazne için düşerek telef olurlar. Aletin ağırlığını azaltmak için kürek şeklindeki levha yerine yastık konulmuş olup, böylece çekirgeler yastığa çarparak gaz yağına düşmüş olurlardı. Bu aletin etkisi ise %50 nispetindedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ BOA, DH.MKT. Nr. 1957/11, (7 Zilkade 1309-3 Haziran 1892)

¹⁵⁸ BOA, HR.TO, Nr. 537/14. (11 Şevval 1309-9 Mayıs 1892).

¹⁵⁹ Bahsi geçen aletin Amerika, Rusya, Güney Afrika ve Avusturalya'da adı Hopper-doser olarak geçmektedir. Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası, s.196.

2.14. ekirgeleri Yiyecek Olarak Tüketmek

Kuzey Afrika’da ekirge istilalarından mahsullerini kurtarmak için ahali kurtuluş olarak çekirgeleri yemeyi düşünmüşlerdir.¹⁶⁰ Hatta çekirgeleri itlaf etmenin çekirgeden elde edilecek istifadenin önüne geçmesi demek olduğunu, çekirgeden mahsulden elde ettiği yarardan daha fazla kar sağladığını düşünenler vardı. Bunun için ahali ekirge düşürerek, bunları çuvallara doldurmakla meşguldüler. Fakat bunu itlaf için değil ticarete çevirmek için yapmaktaydılar. Çünkü ekirge sayesinde sağmal ineklerin diğer gıdalara ihtiyaç duymadan günde 500 gram ile beslenebilmekte ve %40 nispetinde kaymağı olan iyi bir süt vermekte olduğunu söylemektedirler. Ayrıca çekirgeleri gübre olarak kullanmışlar, çekirgeden yağ dahi elde etmişlerdir.¹⁶¹ Ancak çekirgeleri yiyecek olarak tüketme genellikle Afrika topraklarında yaygın olup Anadolu’da gıda olarak tüketilmesi veyahut yağ olarak kullanılması gibi durumlar söz konusu olmamıştır.

---

¹⁶⁰ “ekirgeler”, *Servet-i Fünun*, Cilt 24, Sayı 611, 26 Kanun-ı evvel 1318 (8 Ocak 1903), s.199.

¹⁶¹ “ekirge Âfatı”, *Türkiye Hilal-ı Ahmer Mecmuası*, ss.264-265.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİRGE İLE MÜCADELE TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti Anadolu'nun birçok yerini saran çekirge istilaları ile baş etmek için önceden de bahsettiğimiz gibi pek çok yöntem denemiştir. Bölgenin durumuna, çekirgenin olgunluk evresine, itlaf aletlerine erişebilme durumuna göre bu mücadele yöntemleri çeşitlilik göstermiştir. Peki, bu mücadele yöntemleri hükümet tarafından nasıl uygulanmıştır, nasıl bir sistem kurulmuştur? Öncelikle mücadelenin nasıl uygulanacağı, nelere ihtiyaç duyulduğu, masrafların nasıl karşılanacağı gibi pek çok açıklanması gereken husus olduğu için bu sistem kanunnamelerle anlatılmıştır. Kanunlarda istila öncesi hazırlıklar, istila esnasında yapılması gerekenler, bölgeye gönderilecek alet edevattan mücadelenin hangi vakitlerde yapılacağına kadar ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

3.1. Mücadele Şartlarını Kâğıda Dökmek, Nizama Sokmak: Kanunnâmeler ve Teşkilat

Kuzey Afrika, Sudan havalisinden Osmanlı Devleti'ne giren çekirgelerin imhası için ülke yönetimi uzmanlardan oluşan bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun görüşmelerini yapmak, kararlarını uygulamak için ise *Çekirge Mücadele Teşkilatı* oluşturulmuştur. On üç amele taburu ve bunlar dışında askeriye tarafından yetki verilen ziraat memurları, çekirgenin yoğunlukta olduğu bölgelere tahsis edilmiştir. Hatta teşkilatı yürütmek amacıyla Almanya'dan uzman bir heyet ile mücadele için lazım olan aletler getirtilmiştir. Kurulan komisyonun malî olarak desteği için ise önemli miktarlarda ödenek ayrılmıştır.¹⁶²

Çekirgenin Osmanlı ziraatı üzerinde ne denli etkisinin olabileceğini anlayan yönetim, ziraata zarar veren tüm haşereleri kapsayarak zararlı haşerelerin teşhisi, zararlarının defî için İstanbul'da *Haşeât-ı Muzırra İstasyonu* ve bitkilerdeki hastalıkların teşhisini ve tedavisini gösteren bir *Emraz-i Nebatiye İstasyonu* ayrıca bunların yanında

¹⁶² *İktisadiyat Mecmuası*, Birinci Yıl, Birinci Sayı, 8 Şubat 1331, s.7.

tohum ve kimya laboratuvarları kurmuştur.¹⁶³ Tüm bunların yanı sıra Halkalı Ziraat Mektebi Haşerât Muallimi Süreyya Bey tarafından çekirge istilası hakkında bilgi vermek için Dârülfünun'da konferans verilmiştir.¹⁶⁴

Kurulan komisyonlar ve istasyonlar sonrasında mücadelenin gelişigüzel yapılamayacağına ve mücadelenin en azından başında yer alacak kişilerin eğitilmiş olmasına karar verilmiştir. Bu nedenle mücadele için özel olarak eğitimler verilmiş, çalışmalarda ziraat memurlarının bilgisinden istifade edilmiştir. Hatta 1916 senesinde çekirge mücadelesine başlamadan önce çekirge istilası için tahsis olunan asker ve zabitan bir bölgeye toplanarak itlaf yöntemleri öğretilip sonrasında kendileri sınava dahi tabi tutulmuşlardır.¹⁶⁵

Yapılan bu çalışmalarını takiben Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey Meclis-i Mebusanda çekirge ile mücadele için ayrıntılı bir şekilde açıklama yapmıştır. Açıklamaya göre çekirgeli arazi on beş mıntıkaya ayrılacak ve her mıntıkanın başına birer tane mücadele müdürü tayin olacaktır. Daha sonra 100 zabıt, 1000 kadar muakkip ve askerler ile imha işine başlanılacaktır. Teşkilat düzenine göre ellerinde bulunan 750 km çinko üçer kilometreden 250 kola ayrılmıştır. Her kola bir çavuş, on eğitilmiş nefer ve 120 amele görevlendirilecektir. Bu şekilde 250 kol için 30.000 amele çekirge mücadelesine katılmıştır. Bu teşkilat Almanya'dan gelen Mösyö Boher'in idaresi altında olup Boher'in yanı sıra üç yabancı ve üç yerli müfettiş de tayin olmuştur. Ayrıca çekirge yumurtalarının bulunduğu bölgelerin haritaları ve krokileri de düzenlenmiştir.¹⁶⁶

Mücadele önemli bir rol oynayan Mösyö Boher'in yanı sıra Osmanlı Devleti'nde çekirge mücadelesi için görevlendirilen, gerektiği durumda bilgisine danışılan yabancı uzmanlardan bahsetmek gerekir. Daha önce mücadele yöntemlerinde bahsi geçen çekirge

¹⁶³ *İktisadiyat Mecmuası*, Birinci Yıl, Birinci Sayı, 8 Şubat 1331, s.7.

¹⁶⁴ BOA, MF.MKT. Nr.1214/67, (21 Şubat 1331/ 5 Mart 1916)

¹⁶⁵ “Çekirgelerin Madde-i Simya İstimaliyle İtlafı Usulleri”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, s.405.

¹⁶⁶ “Çekirge Mücadelesi”, *İktisadiyat Mecmuası*, İkinci Cilt, Sayı 40, 8 Rabiulahir 1335 (1 Şubat 1917).

İtlafları için tabii düşmanı kurbağaların kullanılması gerektiğini savunan Mösyö Deko¹⁶⁷; Bükreş'ten rapor göndererek çekirgelere elektrik verilmesini öneren ve aletini yapan Anderyas Simon'ın¹⁶⁸ yanı sıra Mösyö Boher mücadele faaliyetlerinde çok ayrı bir yerdedir. Uzun bir süre için ülkeye gelmeyi kabul eden Mösyö Boher, kendisi için yevmiye 60 mark, ayrıca ilk başta 2000 mark istemiştir. Yanındaki arkadaşları için ise yevmiye 25 mark ve yine onlar için de ilk yapılacak masraflar için 1000 mark istemiştir. Osmanlı Devleti Boher'in istediği tüm şartları kabul etmiş ve nitekim 1915 yılında üç arkadaşı ile birlikte Mösyö Boher (*Mr.Regurungrat Buccher*) ülkeye getirtilmiştir.¹⁶⁹ Yabancı uzmanların ülkeye gelmesinden sonra Hüdavendigar, Karesi, İzmir, Menteşe, Aydın, Manisa, Denizli, Isparta, Burdur, Antalya, Afyonkarahisar, Kütahya, Yenişehir ve Seydişehir, Urfa, Zor dahil olmak üzere çekirgeli bölgeler üzerinde on dört müdürlük kurulmuş ve Doktor Boher mücadele müdürü olmuştur. Boher ve arkadaşlarından oluşan bu heyet önemli başarılar elde etmiş hatta Boher girişte de bahsettiğimiz gibi çekirge mücadelesi üzerine ayrıntılı bir kitap çıkartmıştır¹⁷⁰. Mücadelenin uzun olması sebebiyle de defalarca Boher ve arkadaşlarının ülkede kalma sürelerinin uzatılması konusunda emirler çıkarılmıştır.¹⁷¹

Çekirgeyi ülkeden def etmede uygulanan çeşitli yöntemler için lazım olan malzemeler ise genellikle yurt dışından tedarik edilmekte olup bunların başında çinko ve arsenik vardır. Çinko levhalar Almanya'dan,¹⁷² çarşaf usulünde kullanılan Amerikan bezleri¹⁷³ Avrupa'dan ülkeye gelmekteydi.¹⁷⁴ Osmanlı yönetimi kullanılacak bu malzemeleri tedarik etmek için belirli yerlere ülkeden bazı kişileri görevlendirmekteydi.

¹⁶⁷ *İktisadiyat Mecmuası*, 1.Cilt, Sayı 3, 29 Şubat 1331 (13 Mart 1916), s.5.

¹⁶⁸ BOA, DH.MKT.Nr. 1957/11, (7 Zilkade 1309-3 Haziran 1892).

¹⁶⁹ BOA, HR.İD, Nr. 1339/28, (10 Teşrin-i sani 1331- 23 Kasım 1915); BOA, HR.İD, Nr. 1339/29, (30 Teşrin-i sani 1331-13 Aralık 1915); BOA, HR.İD. 1339/30, (9 Kanun-ı Evvel 1331-22 Aralık 1915); BOA, HR.İD, Nr. 1339/36, (29 Eylül 1916).

¹⁷⁰ *İktisadiyat Mecmuası*, İkinci Yıl, Sayı 58, 21 Haziran 1333, s.7. Bahsi geçen kitap “1332-1333 Senelerinde Anadolu ve Suriye’de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir”.

¹⁷¹ BOA, HR.İD, Nr. 1339/32, (31 Mayıs 1332-13 Haziran 1916); BOA, HR.İD, Nr. 1339/33, (18 Haziran 1332-1 Temmuz 1916); BOA, HR.İD, Nr. 1339/34, (4 Temmuz 1332-16 Temmuz 1916); BOA, HR.İD, Nr.1339/35, (12 Temmuz 1332-25 Temmuz 1916).

¹⁷² BOA, DH.İ.U.M, Nr. 56/28, (8 Cemaziyelahir 1334-12 Nisan 1916).

¹⁷³ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, İstanbul Matbaa-i Amire, 1332, ss.441; Çekirgelerin Çinko Usulu İle Tarz-ı İtlafları, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332-Teşrin Evvel 1333, s.163, BOA, İ.KAN, Nr. 1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892).

¹⁷⁴ BOA, İ.ŞD, Nr. 6/301, (2 Rabiulevvel 1285-23 Haziran 1868).

Malzemeleri tedarik etmek için Berlin'e gönderilen *Roma Uluslararası Ziraat Enstitüsü delegesi Cemil Bey* bunların biridir. Burada dikkat etmemiz gereken husus ise çekirge itlafı için kullanılacak bu malzemelere tıpkı askeri malzemelere uygulanan şekilde ihtimam gösterilmesi hususunda uyarı yapılmasıdır. Hükümet, çekirge itlafı için kullanılacak malzemelere askeri malzeme gibi önem vererek aynı şartlarda ve şekilde getirilmesini istemiştir.¹⁷⁵

Çekirge ile mücadele için teşkilat kurulur, komisyonlar oluşturulur yurt dışından uzman getirilmesi ve malzeme tedariki sağlanır daha sonra ahali ve yöneticiler bu düzene ayak uydurur. Çünkü bu icraatın gerçekleşmesinde en önemli rol teşkilattı. Yöntem ne kadar mükemmel olursa olsun çekirgeli bölgenin her birinde aynı derecede çaba ile uygulanmaz ise tüm emekler boşa gidecekti.¹⁷⁶

Sadece gönderilen görevlilerin vasıtasıyla bu mümkün olamayacağı için işin çoğunluğu ahaliye ve yerel yöneticilere düşmekteydi. İlk olarak bir bölgede çekirge ortaya çıktığı zaman, çekirge ister o bölgede önceden kalmış tohumdan ortaya çıkmış olsun ister etraftan uçkun olarak gelmiş bulunsun, öncelikle bölgedeki köy ihtiyar meclisleri ve muhtarlar bağlı oldukları müdür ve kaymakamlara durumu bildirmesi gerekirdi. Müdür ve kaymakamlar da derhal vilayete, vilayetin de dâhiliye nezaretiyle ziraat ve ticaret nezaretine telgraf çekmesi lazımdı. Yerel yöneticiler tarafından çekirgenin ortaya çıktığı merkeze haber verildiğinde hükümet memurları bizzat istila olan bölgelere gitmek ve çekirgenin gelişim evresine göre itlaf etmek zorundaydılar.¹⁷⁷ Müdür ve kaymakamlar ise mücadele teşkilatına uyararak merkezde olduğu gibi, memleketin ileri gelenlerinden beş altı kişisinden oluşan bir komisyon kurar ve hemen istila olan bölgelere giderek mücadeleye başlıyorlardı.¹⁷⁸ Tüm bu işlerin kayda geçirilmesi için kazada görevli kâtipler bulundurulmuştur. Bulduğu bölgenin ahalisindeki her bir şahsın toplayacağı çekirge ve

¹⁷⁵ BOA, HR.İD, Nr, 1339/31, (21 Safer 1334-29 Aralık 1915).

¹⁷⁶ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, s.170.

¹⁷⁷ BOA, T..d... Nr. 53, s.25, (1 Teşrin-i Evvel 1306 -13 Ekim 1890); BOA, T..d... Nr. 53, s.36, (22 Kanun-ı Evvel 1306-3 Ocak 1891); BOA, T..d... Nr. 54, s.17, (18 Nisan 1311-30 Nisan 1895).

¹⁷⁸ "Çekirge Tohumunun İtlafı Hakkında Talimat", *Umûr Nafia ve Ziraat Mecmuası*, İkinci Cilt, Sekizinci Sene, 1 Şaban 1310 (18 Şubat 1893); BOA, İ.KAN, Nr. 1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892); "Çekirgenin İtlafına Dair Kanunname", *Çekirgenin İtlafı Hakkında Ziraat Encümenince İkinci Defa Olarak Kaleme Alınan Esbab-ı Mucibe Mazbatasıyla Layiha-ı Kanuniye*, Matbaa-i Amire, 1326.

tohumların miktarını belirleyip kayda geçirmekle görevli kâtipler bölgede bulunmaz ise merkezden görevlendirme yapılmıştır.¹⁷⁹

1892 yılında yayımlanan talimatnameye sonraki yıllarda mücadele durumuna göre eklemeler yapılmış, son halinde ayrıntılı bir külliyat ortaya çıkmıştır. Yapılan düzenlemeler ile yayımlanan talimatnamede mücadele müdürlerinden, zabıtanlara, muakkip ve çavuşlara kadar tüm görevlilerin yapacağı işler ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Talimatnameye göre, her vilayet veya sancağın çekirge istilasına maruz kısmında çekirgelerin imhası vazifesiyle meşgul olmak üzere birer müdür tayin olunacaktı. Müdür tayin olunacak mahaller şunlardır. Karesi, Kütahya, Karahisar-ı sahip, Isparta ve Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Antalya, Karaman, Halep, Urfa, Zor. Müdürün görevlendirildiği bölgedeki istilaların bitmesi durumunda, müdür istila olan başka bölgelere gönderilirdi. Mücadele memurları ve mücadele için görev alan tüm memurları teftiş için iki müfettiş tayin olunmuştur. Müfettişlerin tayin olduğu iki bölge çekirgenin istila ettiği iki ana bölümdür. Birisinin merkezi İzmir diğerinin ise Urfa'dır. Ticaret ve Ziraat Nezareti ile doğrudan irtibat halinde bulunan bu müfettişler, daimi bir surette bölgeyi gezerek, teftiş edeceklerdir. Mücadele müdürü idaresi altında bulunan bölgenin haritasında çekirgenin istila ettiği yerleri işaretleyip, bu haritaları¹⁸⁰ kopyalayarak nüshaların birini Ziraat Nezaretine bir diğerini müfettişe geri kalanları da bölgesindeki memurları göndermesi gerekiyordu.¹⁸¹

Mücadele teşkilatının hiyerarşisi ve iş bölümü ise şu şekildeydi. En alttan başlayarak çavuşlar her gün sabah erkenden kendisine başında durması için ayrılan ahaliyi çekirgeli bölgeye göndererek, orada ahaliyi çalıştırma ve o gün yapılan işleri her akşam bir muhtıra düzenleyerek muakkiplere vermekle yükümlüydüler. Muakkipler ise her gün görülen işin ne kadar olduğu, ne kadar amele çalıştırıldığını not alır ve bunları her hafta düzenleyerek zabıtana verirdi. Mücadele müdüriyetine bağlı olarak birinci memur olarak geçen zabıtlar, emri altındaki memurlara ve hizmetlilere ders vermek, emirlerin uygulanıp

¹⁷⁹ BOA, BOA, T..d... Nr.52, s.61.

¹⁸⁰ Mücadele müdürü tarafından çekirgenin istila ettiği bölgelerin işaretlendiği haritalardan biri Eklerde mevcuttur. Bkz. Ek.1.

¹⁸¹ Çekirge Mücadele Teşkilatına Ait Talimatname, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1332.

uygulanmadığını kontrol etmekte ve mali işlerle ilgilenen görevliydi. Bölgede bahsi geçen görevlileri denetleyen ise mücadele müdürleriydi. Mücadele müdürü, zabıt, muakkip ve çavuş şeklinde ayrılmış olan bu teşkilattaki tüm görevliler işlerini düzgün yapmadıkları, başarılı olamadıkları takdirde cezalandırılmıştır. Mücadele müdürleri görevlerini yerine getirmediği durumda Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından uyarılır, görevini yapmamaya devam ederlerse kendileri ordulara iade olunarak, yaptıkları ihmalkârlık sicillerine işlenirdi. Görevini yerine getirmeyen muakkipler ve çavuşların da aynı şekilde askeriye tarafından cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca çekirge itlafı için getirilen çinko, kazma, kürek, ateş makinesi, çarşaf vesaire gibi demirbaş malzemeler zabıta ve muakkipler tarafından tek tek kayıt edilip, korunması gerekirdi. Malzemenin korunmasını iyi sağlamayanlar aynı şekilde sorumlu sayılmıştır.¹⁸²

Ahalide ise her ferdin komisyon tarafından tayin olunan miktarda tohum toplayıp ambarlara teslim etmesi mecburdur. Çekirge tohumlarının çok fazla olması ve köy ahalisinin sorumlu olduğu bölgenin tohumlarını imha etmeye yetişememesi durumunda ise bu köylere üç saatlik bir mesafede olan civar köylerdeki ahalinin yardıma gelmesi zorunludur. Kasaba ve köylerden uzak olan bölgeler ise mücadelede yeterli olunamadığında yardıma gidecek köy ahalisi komisyon tarafından belirlenirdi.¹⁸³ Kurulan komisyonun oluşturduğu talimatlar neticesinde her mükellef kişinin toplamakla yükümlü olduğu miktar yirmişer kıyyedir. Yirmişer kıyye çekirge tohumunu getirmesi gerekir. Bizzat olarak yükümlülüğünü yerine getiremeyenler olur ise getireceği her kıyyesi için yirmişer para hesabıyla onar kuruşu para olarak verecektir.¹⁸⁴

---

¹⁸² Çekirge Mücadele Teşkilatına Ait Talimatname, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1332.

¹⁸³ “Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, İkinci Tertip, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332, ss.26-27.

¹⁸⁴ DH.MKT, Nr.2811/91, (17 Rabiulahir 1327-8 Mayıs 1909).

Tablo 1

Amele Taburlarının Batı Anadolu'daki Dağılımını Gösteren Cetvel¹⁸⁵

Saruhan Livası		Denizli Livası		İzmir Merkez Sancağı	
Kaza İsmi	Nefer	Kaza İsmi	Nefer	Kaza İsmi	Nefer
Manisa	500	Denizli	500	Kuşada	500
Kasaba	200	Tavas	500	Ödemiş	1000
Alaşehir	400	Buldan	600	Seferihisar	200
Kula	800	Çal	1000	Bergama	1500
Akhisar	300	Garbi Karaağaç	400	Nif	1000
Salihli	500	Sarayköy	200	Tire	1000
Kördüs (Gördes)	700			Urla	200
Eşme	1500			Bayındır	200
Soma	200				

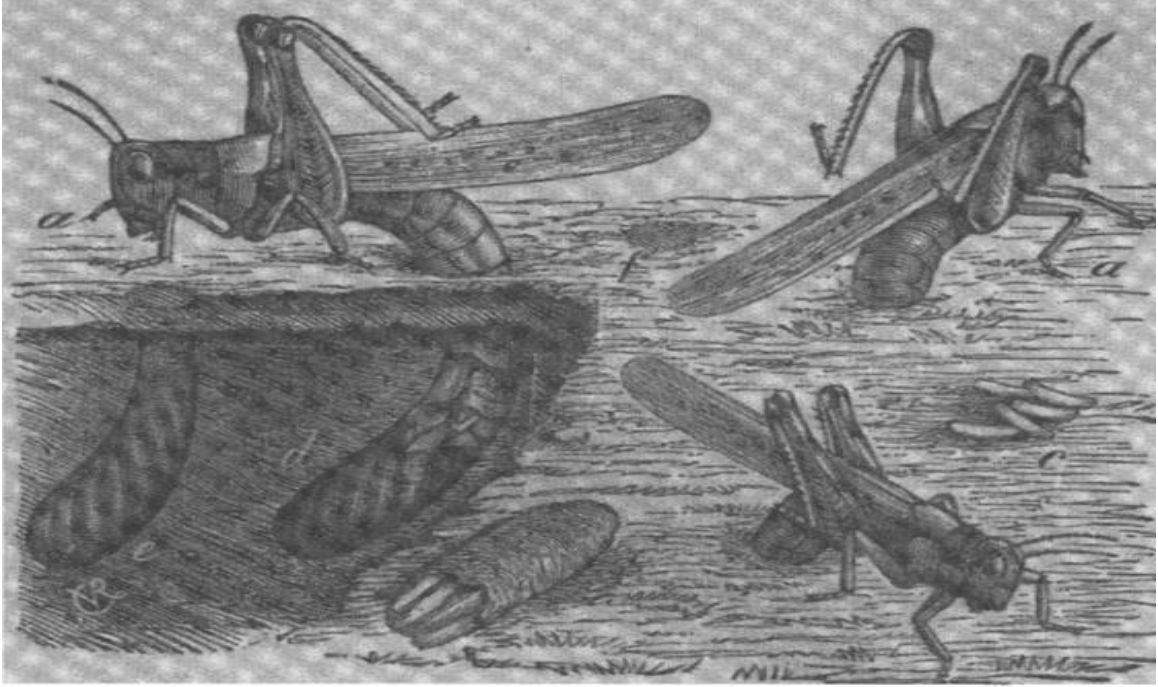
Batı Anadolu bölgesine eklenen diğer amele taburları ile birlikte Saruhan sancağına 5600, Denizli sancağına 3200, Aydın sancağına 600, İzmir merkez sancağına 6600 amele taburu gönderilmiştir.

3.2. Mücadelede Zamanın Önemi

Çekirgeler nisan sonundan temmuz ortasına kadar yumurtlarlar ancak bu zararlı hayvan yumurtasını her yere gömmez. Seçtiği yerler dağ etekleri, hafif tepeler, yamaç, kıraç, çalı ve taşlık bölgelerdir. İsteddiği bölgeyi bulamadığı vakit yumurtlamak mecburiyetinde kaldığında ovalarda, yol kenarlarında, sert ve işlenmemiş bölgelerde de yumurtlarlar. Yumurtlama aşamasından önce bir miktar hava yutarak karnını şişirir ve sert tutar. Daha sonra, batının son halkası ile toprağı burgu gibi delerek karnını tamamen toprağı sokar. 30-50 adet kadar olan yumurtasını, yapışkan bir madde ile yapıştırarak bir

¹⁸⁵ BOA, BEO, Nr. 4341/325522, (14 Rabiulahir 1333-1 Mart 1915).

torba (yüksük) içine sıra ile dörder adet bırakır. 1m² alanda 2000-3000 bazen 4000 yüksüğe rastlanılmıştır. Ortalama olarak her yüksükte 25 yumurta kabul edilse bile ki madrap çekirgelerinin yüksükteki yumurta adedi 90'a çıkmaktadır, 1m² alanda 62.500 yumurta var demektir bu sayı bir hektarda 625.000.000'a çıkmaktadır.¹⁸⁶

Şekil 10: Çekirgelerin Yumurta Bırakma Evresi. Stanley D. Casto, “The Rocky Mountain Locust in Texas”, *Southwestern Historical Quarterly*, Vol. CXI, No.2, October 2007, ss.181-204, alıntı. “The Rocky Mountain locust, or grasshopper of the West,” in Report of the Commissioner of Agriculture for the year 1877 (Washington, D.C.:Government Printing Office, 1877), Plate 1, Figure 1.

Yumurtadan çıktıktan sonra imha sürecinin çok daha zorlu ve uzun olacağı ortaya çıkan sayıdan dahi bellidir. Bu sebeple çekirgelerin imha edilmesi konusunda en ciddi çözüm yumurtalarının çatlamadan evvel toplanmasıdır.¹⁸⁷ Bir kere uçkun haline gelince tedbirle önüne geçilmesi oldukça zordur. Sivrisinek istilasına karşı cibinlik kurmak, pencere ve kapılara tel gerdirmek nasıl malarya mikrobundan tam olarak kurtulmada bir çare olamıyorsa çekirgeler de yumurtadan çıktıktan sonra defetmeye çalışmaktan ziyade

¹⁸⁶ Muharrir Mehmed Süreyya, *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi Matbaasında Tab' Olunmuştur, Dersaadet, 1332 s.181.

¹⁸⁷ BOA, DH.MKT, Nr. 1388/51 (2 Rabiülahir 1304 /28 Aralık 1886); BOA, Meclis-i Vükela, nr.15.41, (6 Rabiülahir 1304/ 2 Ocak 1887).

tamamen ortaya çıkmasına engel olmak gerekir.¹⁸⁸ Yumurta halinde iken imha mümkün olmadığı takdirde ise çekirgeler uçkun haline geldiğinde imhası güç olduğu için karınca gibi iken mutlaka itlaf edilmelidir.¹⁸⁹ Çünkü ilkbaharda havaların ısınması ile yumurtadan çıkan çekirgeler üç dört gün bir şey yemedikleri gibi kanatları olmadığı için uçamaz ve ilk üç hafta kuvvetsiz olduklarından sersem gibi gezerek gömlek değiştirirler. Asıl gömlek değiştirdikten sonra kuvvetlenip sıçramaya, uçmaya başlayacakları için yumurtadan çıktıkları birkaç gün oldukça önemlidir.¹⁹⁰ Uçmaya başladıktan sonra ise en kısa sürede müdahale edilmelidir. Aksi takdirde istilanın yaşatmış olduğu zarar çok daha büyük olacaktır.¹⁹¹

Çekirgelerin yumurtlama dönemine göre mücadele ne kadar önemli ise çekirgenin gün içerisinde toplanma saatinin belirlenmesi dahi aynı derecede önemlidir. Çekirgelerin itlafı için en iyi zaman sabah erkenden başlayıp saat ona kadar olan zaman aralığıdır.¹⁹² Özellikle ilaçların vurulması sabahleyin şafakla başlayıp alafranga yediye kadar devam etmelidir. Akşam da 7’de başlayıp mehtapta çalışılmalıdır. Yapılabilmesi durumunda geceden vurulması ise en etkili olanıdır.¹⁹³ Çünkü çekirgeler sabah 9-10 arasında uçmaya başlarlar. Bu yüzden göç etmeye başlamadan evvel gereken yapılmalıdır.¹⁹⁴

3.3. Mücadele Esnasında Yaşanan Olumsuzluklar: Suiistimler

Alınan önlemler, yapılan tebliğlere karşın mücadelede önemli bir engeli halkın veya bölgedeki yöneticilerin hükümete bilgi vermemeleri oluşturmaktaydı. Bu sebeple yönetim tarafından, köylerde bulunan muhtarlara çekirge görülen yerlerin isimlerini, dönüm miktarlarını, çekirge tohumunun bölgedeki çoğunluğunu bildirmeleri konusunda

¹⁸⁸ “Şimal-i Afrika’da Çekirge Belyyesi”, *Servet-i Fünun*, Ahmed İhsan Matbaası, Cilt 64, Sayı 1679, 18 Teşrin-i Evvel 1928.

¹⁸⁹ BOA, BEO, Nr.780/58474, (8 Zilkade 1313-21 Nisan 1896).

¹⁹⁰ BOA, İ.KAN, Nr.1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892); “Çekirge Yumurtalarının İtlafına Dair Tarifname”, *Umûr-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, İkinci Cilt, Sekizinci Sene, 1 Şaban 1310, s.490.

¹⁹¹ BOA, BEO, Nr. 3299/247377, (23 Rabiulevvel 1326-25 Nisan 1908).

¹⁹² *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Numro 6, Zilkade 1336, Temmuz 1334, s.408.

¹⁹³ “Çekirge Nasıl İtlaf Olunur?”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Altıncı Sene, 29 Şubat 1331, İstanbul Matbaa-i Amire, 1332, ss.445-448.

¹⁹⁴ *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*, s.187.

ikazlarda bulunmak zorunda kalmışlardır.¹⁹⁵ Ahali ve memurların yaptıkları işin ehemmiyetini idrak edememeleri ve 1913 senesinde yeteri kadar önem verilmemesi sebebiyle çekirge istilası Aydın, Hüdavendigâr ve Konya vilayetlerinin birçok bölgesine yayılmıştır.¹⁹⁶ Konya vilayeti bu tarihten önce sırasıyla 1866, 1881 senelerinde çekirge istilasına uğramış hatta 1916 yılında Konya vilayetindeki çekirgeleri imha için 800 mükellef amele ve 80 asker görevlendirilmiş ve mücadele esnasında 87.244 ton çekirge sürfesi telef edilmiştir.¹⁹⁷ Fakat her mücadele aynı şekilde yapılamadığı için 1913 senesinde mücadeleden aynı verim alınamamıştır. Yapılan mücadeleler teşkilat bölümünde bahsedildiği gibi topyekûn olmalıydı, hatta bir bölgede ortaya çıkan istilaya bölge ahali yeterli gelmediği takdirde civar bölgeler yardıma gelmeliydi. Fakat bu her zaman aynı şekilde uygulanamamıştır. Yine 1331 yılında Karesi bölgesi çekirgeden kurtulmak için elinden geleni yaparken, Soma ve Bergama’da mücadele için çaba gösterilmemesi nedeniyle Karesi ’deki çalışmalar da boşa gitmiştir.¹⁹⁸

Bu şekilde yaşanan ihmalkârlıkların önüne geçmek isteyen hükümet çekirge istilası olan bölgede mükellef olan muhtarlar, ihtiyar heyetleri gibi yetkililerin ihbar vazifelerini doğru zamanda yapmaması, işlerini düzgün yapmaması halinde 3 adet lira-ı Osmanî ile cezalandırmıştır. Eğer suiistimali yapan kişi tohum toplamakla, çekirge itlaf etmekle görevli ahali fertleri ise kendilerinin 1 adet lira-i Osmanî ile cezalandırılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁹ Belirlenen para cezasını vermektan imtina edenlerin olması durumunda ise bu kişilerin para cezası *Ceza Kanunnamesinin* 37. maddesine göre hapis cezasına çevrilmiştir.²⁰⁰ İlerleyen dönemlerde çekirge kanununun 8.maddesinde yer alan para cezası kısmına, yeterli derecede açık olmaması sebebiyle, açıklık getirilmiştir. Cezasını ödemeyi kabul etmeyen kişilerin bir hafta müddetle hapis edilmesine ve alınan ceza bedellerinin zabıtarlar tarafından tahsil edilmesine karar verilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ BOA, DH.İD. Nr. 80/11 (3 Mayıs 1330-16 Mayıs 1914).

¹⁹⁶ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Muharrem 1332-Teşrin-i Evvel 1333, s.168.

¹⁹⁷ Ali Rıza Gönüllü, “Konya Vilayeti’nde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917), Tarihin Peşinde, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Sayı 8, ss.1-41, ss.6-9.

¹⁹⁸ BOA, DH.İ.UM, Nr. 56/12, (24 Muharrem 1334-2 Aralık 1915).

¹⁹⁹ *Düstur*, İkinci Tertip, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1332, s.27.

²⁰⁰ Çekirgenin İtlafına Dair Kanun-ı Talimat, Dersaadet 1329, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası; *Ticaret ve Ziraat Mecmuası*, Üçüncü sene, (Aded 23,24,25), 30 Teşrin-i Sani 1328, İstanbul Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, ss.951-958.

²⁰¹ BOA, İ.MMS, Nr. 157/12, (23 Safer 1331-1 Şubat 1913).

Fakat devlet ahaliyi mücadele etmediği için caydırıcı yöntem olarak para cezasını uygularken, bölgedeki yöneticilerin bu durumu kullandığı zamanlar da olmuştur. İzmir Karataş mahallesinde muhtar olan *Behor Şikar Efendi* bunlardan biridir. Çekirge mükellefi kişilerden tahakkuk edenden fazla para almış, bu durum mükellefler tarafında merkeze şikâyet edilmiştir.²⁰²

Mücadele ederken verilen görevleri suiistimal etme konusunda fazla para alan olduğu gibi fazla çekirge alan da olmuştur. Sistem şu şekilde işlemektedir. Ahali çekirge mücadelesine katılarak topladığı çekirgeleri ambar memuruna götürür, fakat bu sırada memur ahaliden lüzumundan fazla çekirge alır. Fazla aldığı bu çekirgeyi ise gidip başkasına satarak aldığı parayı çalar. Aydın vilayetine bağlı Torbalı nahiyesindeki nevi şahsına münhasır ambar memuru Ali Rıza Efendi bu kişilerden birisidir.²⁰³

---

²⁰² BOA, DH.İ.UM.EK, Nr. 71/79, (24 Ramazan 1332- 16 Ağustos 1914).

²⁰³ BOA, DH.İ.UM.EK, Nr.72/62, (26 Recep 1332-20 Haziran 1914).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİRGE İSTİLÂSININ SOSYO-EKONOMİK YÖNÜ: AHALİ YÖNETİM İLİŞKİSİ ve SONUÇLARI

Bir bölgeyi çekirge istila ettiği zaman öncelikle bölgedeki yerel yöneticiler bağlı bulunduğu bir üst görevli vasıtasıyla durumu merkeze bildirirdi. Merkeze bildirilen durum neticesinde halk bölgede hangi mücadele yönteminin uygulanması daha doğru olursa o yöntemi uygulamaya çalışmaktaydı. Gerekli malzeme tedariki, ücretli amele tedariki, Harbiye Nezareti tarafından yardım için asker gönderilmesi merkezin emri ile gerçekleşmekteydi. Fakat mücadele malzemelerinin gönderilmesi ve yardım için gerekli insan gücünün sağlanması elbette yeterli gelmemekteydi. Çünkü Anadolu'nun hem doğusunu hem batısı saran çekirgeler ile aynı anda mücadele etmek merkezi yönetimin gücünü ister istemez bölmekteydi. Ayrıca bahsettiğimiz gibi her yerde birden fazla mücadele metodunun uygulanması mümkün değildi, bir de yöneticilerden görevini suiistimal edenler de mevcuttu. Bu yüzden Osmanlı Devleti mağdur olan ahalinin çektiği sıkıntıları bir nebze de olsa düzeltebilmesi için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Mücadeleye teşvik etmek için çekirge tohumlarını para ile toplatması; zahire sıkıntısı çeken ahaliye civar bölgelerden tohumluk arpa buğday tedariki yapılması; maddî olarak çekilen sıkıntıyı gidermek için aşar vergilerinin ertelenmesi veya alınmaması, gerektiği durumda ahaliye kredi verilmesi halkın mağduriyetini gidermek amacıyla yapılan çalışmalardır.

4.1. Mücadeleyi Halk İçin Cazip Hale Getirme: Beher Kıyyesine Yirmi Para

Osmanlı Devleti mücadele esnasında çekirgeleri henüz yumurta halinde iken itlaf etmenin öneminin farkında olduğu için ahaliye yumurtaları çatlamadan evvel toplaması için sürekli emirler göndermiş hatta teşvik etmek amacıyla teslim edilen tohum karşılığında bir miktar ücret vermiştir. Mücadele sisteminde her şahsın toplamak zorunda olduğu bir çekirge miktarı vardır. Bölgedeki çekirge istilasının durumuna göre komisyon tarafından belirlenen bu miktar neticesinde ahali sorumlu olduğu bu miktarı toplar ve

ambara götürür.²⁰⁴ Daha önceden ise istila olan bölgeye çekirge tohumlarının biriktirileceği ambarlar açılır ve ambar memuru tayin olunur.²⁰⁵ Mükellefler tarafından ambara teslim olunan çekirge tohumu karşılığında ambar memuru tarafından mükellef kişiye matbu ilmühaber yani makbuz verilir. Ambar memuru her şahsa ayrı ayrı düzenlendiği bu makbuzların alt tarafını mühürledikten sonra tohumu getiren kişiye verir.²⁰⁶

Getirilen çekirge tohumu karşılığında ahaliye belirli bir miktar para verilir. Fakat kıyye başı verilen bu paralar ülkenin her yerinde her zaman aynı değildir. Örneğin Midilli kazasında çekirge tohumu getiren kişilere kıyye başına altmışar para verilmiştir. Ödenecek paraların öncelikle mal sandıklarından, daha sonra öşür mültezimlerinden ve toprak sahiplerinden karşılanmasına karar verilmiştir.²⁰⁷ Aynı tarihlerde gönderilen emirlerle tohum toplama işi her kıyyesi için 40 para olarak belirlenmiştir.²⁰⁸ Hatta Biga'da bu fiyat 5 kuruşa kadar çıkmıştır.²⁰⁹ Fakat alınan bu miktarlar 1849-1852 yıllarına ait yani çekirge istilalarının henüz yeni başladığı zamanlarda belirlenen bir fiyattır. İlerleyen zamanlarda kile başı yirmi para verilmesine karar verilmiş ve bu karar Suriye'den Edirne'ye, Aydın'dan Diyarbakır'a kadar neredeyse tüm Anadolu'ya bildirilmiştir. Harcanacak paralar ise Menafi Sandıklarından ödenecektir. Fakat kendi kârları için çalışmış olan ahali para karşılığı olmasına rağmen çekirge tohumu toplamaya rağbet göstermemiştir.²¹⁰

Ahalinin bu işe tam olarak rağbet göstermemesinin altında ise birtakım nedenler yatmaktadır. Toplanan tohumları ahali nasıl ambarlara götürebiliyorsa aynı şekilde zenginlere de götürebilmekteydi. Hatta zenginlerin ahaliden tohumları kile başı 25-40 kuruştan aldığı dönemler olmuştur. Kendi için avantaj olmasına rağmen ahali tohumları para karşılığı devlete ya da zenginlere vermekten neden imtina ediyordu? Nedeni ahalinin muhtekirlerin günümüz deyimiyle tefecilerin eline düşmesiydi. Fakir ve çaresiz olan ahali

²⁰⁴ BOA, ŞD. Nr. 542/44, (24 Rabiulevvel 1327-15 Nisan 1909); BOA, DH.HMŞ, Nr. 19.24, (9 Zilhicce 1331-9 Kasım 1913).

²⁰⁵ BOA, İ.MMS. Nr. 157/12, (23 Safer 1331-1Şubat 1913).

²⁰⁶ *Çekirge Mücadele Teşkilatına Ait Talimatname*, Matbaa-i Osmaniye, Dersadet, 1332.

²⁰⁷ BOA, A.MKT.MVL, Nr. 31/3, (21 Şevval 1266-30 Ağustos 1850); BOA, A.MKT.NZD, Nr. 14/26, (27 Şevval 1266-5 Eylül 1850); BOA, A.MKT.NZD, Nr. 14/57, (27 Şevval 1266-5 Eylül 1850).

²⁰⁸ BOA, İ.ŞD, Nr. 6/301, (2 Rabiulevvel 1285-23 Haziran 1868).

²⁰⁹ BOA, MVL, Nr. 249/32, (7 Cemaziyelahir 1268-8 Nisan 1852).

²¹⁰ BOA, DH.MKT. Nr. 1394/89, (28 Rabiulahir 1304-24 Ocak 1887).

muhtekirlerin eline düştüğü için topladığı tohumları götürüp onlara verir. Böylece ahali hem ucuz fiyattan verdiği tohum üzerinden zarar etmekte hem de bu gidişat istenilen şekilde tohum toplanmasına engel olmaktadır. Devlet bu gidişatı düzenlemek adına ahalinin teslim ettiği tohum için mal sandıklarından beher kıyyesine kırkar para vermiş bunun yanı sıra hissesinden fazlasını toplayan ahaliye günlük 40 paradan bir nevi yevmiye vermiştir.²¹¹ Tabi ki tohumların istenilen şekilde toplanamamasını sadece muhtekir-ahali ilişkisine bağlayamayız ama muhtekirlerin halk üzerindeki etkisini de göz ardı edemeyiz.

Şekil 11: Çekirge Kozalarının Hükümete Teslimi. “Şimal-i Afrika’da Çekirge Beliyyesi”, Servet-i Fünun, Ahmed İhsan Matbaası, Cilt 64, Sayı 1679, 18 Teşrin-i Evvel, 1928, s.372.

²¹¹ BOA, İ.ŞD, Nr. 6/301, (2 Rabiulevvel 1285-23 Haziran 1868).

Çekirge tohumlarını para karşılığı toplama işi 1885 yılında çekirge talimatının sekizinci maddesi ile kıyye başı yirmişer para olarak kararlaştırılmıştır. Fakat ahalinin tohumları muhtekirlere vermesi sonucu yaşanan olumsuzluklar olduğu gibi ilerleyen zamanlarda başka suiistimaller de yaşanmıştır. Bunların başında normalden çok fazla tohum topladığını iddia ederek çekirge için önemli bir mali destek olan Ziraat Bankası sandık ve şubelerinden fazlaca talep olunan meblağlardır. Mümkün olmayacak derecede fazla tohum toplattığını beyan eden yerel yönetimlerin bu suiistimalleri sebebiyle Osmanlı yönetimi para karşılığı tohum toplatma işini feshetmiştir.²¹² Böylece sadece mücadele içinde çalışacak olan memurların yevmiye ve harcırahlarının verilmesine, geri kalan tarımla ilgilenen herkesin çekirge ve tohumunun imhasında ücretsiz şekilde çalıştırılmasının zorunlu olmasına karar verilmiştir.²¹³ 1892 yılında alınan karar neticesinde çekirge talimatının sekizinci maddesinin değiştirilmesi hususunda emir verilmiş ve çekirgelerin ücretsiz toplatılması Suriye, Halep, Trablusgarp, Cezayir, Kosova, Yanya, Musul, Beyrut dâhil hâkimiyet altındaki tüm yerlere bildirilmiştir.²¹⁴ Zenginler de karşılıksız olarak ambarlara 6 kıyye çekirge tohumu teslim etmektedir.²¹⁵ Hatta çekirge istilasının yoğun olarak yaşandığı bölgelerden olan Aydın vilayetinin Milas ve Söke kazalarında istilaya karşı sadece bölgedeki mükellef olan ahali ile önlem alınamayacağı, alınsa da bunun yeterli gelmeyeceği anlaşılınca çekirge yumurtalarının vakit geçmeden ücretle toplatılmasına ve bu karar neticesinde 500 liranın harcanmasına düşünülmüş olsa da bu karar uygulanmamış ve çiftçi ücretsiz olarak tohum toplamaya zorunlu tutulmuştur.²¹⁶

Çekirge itlafına katılmayan ahali suiistimallerde bahsedildiği gibi 1 Osmanlı lirası ile cezalandırılmakta, cezasını ödemeyenlere ise hapis cezası verilmekteydi. Fakat ahaliyi teşvik etmek ve aynı zamanda çekirge istilalarına erkenden müdahale edebilmek için ahalden çekirge istilası olan yerleri ihbar etmeleri istenmiş, ihbar neticesinde ise mükâfatlandırılacakları bildirilmiştir. Ahalden ihbar verildiği ve ihbarın doğruluğu

---

²¹² “Çekirge Tohumu”, *Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, Yedinci Sene, 1 Rabiulahir 1309, ss.241-242; *Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, Üçüncü Cilt, Dokuzuncu sene, 1 Muharrem 1311, ss.21-22; BOA, BEO, Nr. 3304/27784, (21 Rabiulevvel 1326-23 Nisan 1908).

²¹³ BOA, İ.KAN, Nr. 1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892).

²¹⁴ BOA, DH.MKT, Nr. 2017/102, (15 Rabiulevvel 1310-7 Ekim 1892).

²¹⁵ Çavuş, *a.g.m.*, s.63.

²¹⁶ BOA, BEO, Nr.3291/24763, (26 Safer 1326-30 Mart 1908).

araştırıldıktan sonra muhbirin yaşadığı bölgenin merkeze olan uzaklığı dikkate alınarak komisyonun belirlediği oranda 1 liradan 3 liraya kadar muhbire ödül verilmiştir.²¹⁷

Tablo 2

Aydın Vilayeti ve Civar Mahallelerdeki Çekirgelerin Kapladığı Arazi

Mücadele Mıntıkası	Toplam Dönüm	Karye Aded	Mevki Aded
İzmir	49186	109	224
Bergama	42925	40	90
Manisa	78005	172	644
Alaşehir	116133	120	224
Aydın	127175	171	368
Denizli	46578	25	80
Muğla	62026	90	282
Antalya	20500	14	117
Biga	255712	121	362
Balıkesir	198849	235	652
Yekun	1006198	1191	3044 ²¹⁸

4.2. Tohumluk Verilmesi ve Zahire Tedariki

Osmanlı Devleti istilalar sırasında çekirgelerin mahsullerini yemesi sonucu sahip olduğu araziden ekin elde edemeyen ahaliye tohumluk zahire, arpa, buğday yardımı yapmıştır. Bu yardım sisteminde mücadele yöntemlerinde nasıl bir bölgedeki ahali yeterli gelmediğinde civar bölgelerden yardım geliyorsa aynı şekilde istiladan çok fazla etkilenen

²¹⁷ “Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, Düstur, Cilt 5, s.26; Çekirgenin İtlafına Dair Kanun Talimat, s.951; Çekirge İtlafı Hakkında Ziraat Encümenince İkinci Defa Olarak Kaleme Alınan Esbab-ı Mucibe Mazbatasıyla Layiha-ı Kanuniye.

²¹⁸ “Harp Yeniden Başlıyor!, Çekirgelere Harp İlanı Farz Oldu,” *Ziraat Hayatı*, 1 Mayıs 1335, Sayı 1, Yıl 3, Dersaadet Şems Matbaası 1335-1337, s.10.

bölgeye civar bölgelerden yemeklik ve tohumluk tedariki yapılmaktadır. 1848 yılında özellikle Kars bölgesinde Bayezid merkezi ile civar köyleri iki aydan beri istila eden çekirgeler bölgede tarımı büyük bir hasara uğratmış, ne kadar ekin, bitki, çayır ne varsa yemiştir. Durum o kadar vahimdir ki kazada iki kıyyeden başka ziraat ve çayır kalmamıştır. Kars bölgesine hem yakın olması hem de elde edilen mahsulde bolluk olması sebebiyle Muş'tan iki bin beş yüz eşek zahire ödünç olarak gönderilmiştir.²¹⁹ Aynı yılda Erzurum sancağının Hasankale mahallesinde çekirgeler çok fazla çoğalmış ve ahalinin göç etmek zorunda kalmaması için tohumluk zahire yardımı yapılması Ermeni patriği tarafından istenmiştir.²²⁰ Fakat tıpkı Muş'tan yardım alan Kars bölgesi gibi Erzurum sancağı ahali de istilaların boyutuna dayanamayarak Muş ve civar mahallelerine dağılmıştır.²²¹ İlerleyen zamanlarda ise bu sefer Muş'a bağlı Bulanık kazasının Yoncalı köyündeki çekirge istilası sebebiyle zahire sıkıntısı çeken ahaliye Diyarbakır'dan 10.000 kile zahire gönderilmiştir.²²² Kısacası hangi yer muhtaç durumda ise civar bölgelerden durumu müsait olan yardım etmiştir.

Osmanlı Devleti Anadolu'nun hem doğusunda hem batısında bu zararlı hayvan ile uğraşmıştır. Genellikle birbirini takip eden yıllarda hatta aynı senelerde istilalar baş göstermiş olup doğuda Kars ve Erzurum bölgesinde ciddi boyutlara ulaşarak halkın göç etmesine neden olan bu istilalar takip eden yıllarda batıda Saruhan bölgesinde de etkili olmuştur. Saruhan sancağının Adala kazasında çekirge istilası sebebiyle tohumluk tedarikine ihtiyaç duyan ahali için 77.000 kuruş ödeme yapılmıştır²²³. 1863-64 yıllarında ise Siirt ve Muş'ta çekirge istilaları ortaya çıkmış ve daha önce Kars-Erzurum bölgesinde yaşanan felakette olduğu gibi ahali göç etmek zorunda kalmıştır. Çünkü özellikle Siirt'te ortaya çıkan çekirge istilaları iki seneden beri devam etmekte ve ahalinin ziraatlerini büsbütün yemektedir. Yardıma muhtaç ahaliye 4000 kile buğday ve arpa gönderilmiş ve bunun bedeli mal sandığından karşılanmıştır.²²⁴

²¹⁹ BOA, A.MKT.MVL, Nr. 10/80, (13 Zilkade 1264-11 Ekim 1848); BOA, A.MKT. Nr. 140/4, (13 Şaban 1264-15 Temmuz 1848); BOA, A.MKT.145/69, (5 Şevval 1264-4 Eylül 1848).

²²⁰ BOA, A.MKT, Nr. 116/100, (22 Rabiulahir 1264/28 Mart 1848).

²²¹ BOA, A.MKT, Nr. 147/24, (12 Şevval 1264-11 Eylül 1848).

²²² BOA, DH.MKT, Nr. 147/46, (30 Rabiulevvel 1311-12 Eylül 1893).

²²³ BOA, A.AMD, Nr. 29/74, (1 Rabiulahir 1267-3 Şubat 1851); BOA, İ.MVL, Nr.199/6234, (24 Recep 1267-25 Mayıs 1851).

²²⁴ BOA, A.MKT.MHM, Nr. 286/25, (23 Cemaziyelahir 1280-5 Aralık 1863); BOA, A.MKT.MHM, Nr. 305/73, (8 Safer 1281-13 Temmuz 1864).

Çekirge istilalarının yanı sıra birçok farklı doğal afete yakalanan ve durumları daha da ciddi boyutlara ulaşan bölgeler olmuştur. Çekirge istilaları ile mücadele ederken, aşırı yağış, dolu ve kuraklık gibi afetlerle de mücadele etmek zorunda kalınmıştır. Aynı yıl içerisinde bu afetlere maruz kalan Malatya ve Hısn-ı Mansur ahalişi bunlardan birkaçıdır.²²⁵ Bu afetler üzerine bir sene sonra da yangın yaşayan Malatya ve Hısn-ı Mansur bölgesi amelesinin Erzurum istihkamatı için ne şahsen gelerek çalışması ne de bedelini vermesi mümkün olmuştur.²²⁶ İlerleyen tarihlerde aynı durumu Kale-i Sultaniye halkı da yaşamıştır.²²⁷ Bu süreçte mağdur olan ahaliye zahire tedarik etmek, tedarik edilen zahirenin parasını mal sandığından karşılamak yaygın olduğu gibi, istila öncesi ambarında zahire mevcut olan kişilere ambardan zahire tedariki kefalet-i müteselsile²²⁸ ile sağlanmıştır. Nitekim Hısn-ı Mansur kazasında istiladan önceki yıllardan kalma zahire aşarından 19.817 şinik buğday ve 13.627 şinik arpa ödünç olarak muhtaç olan ahaliye verilmiştir.²²⁹ İstilalar esnasında önemli bir destek kaynağı olan Ziraat Bankası da aynı şekilde mahsulün kötü olduğu zamanlarda zahire dağıtımını yapmıştır. 1325 senesinde bankadan 450.000 liralık zahire dağıtılmıştır.²³⁰

1887 yılı Diyarbakır bölgesinde çekirge istilalarının şiddetli olarak yaşandığı bir tarihtir. Diyarbakır'ın doğusundan batısına Behramki, Kiki, Türkmen ve Beşiri nahiyelerinde istilalar yaşanmıştır.²³¹ Ahaliye yardım etmek için ise istilaya uğrayan Diyarbakır bölgesinin bazı köyleri için tekâlîf-i emîriyyenin gelecek seneye ertelenmesine karar verilirken tohumluk zahirenin satın alınması için verilen 940.000 kuruş sadece çok muhtaç olan ahaliye verilmiştir.²³² Fakat elbette gönderilen bu paralar gelişigüzel, bölgedeki yerel yöneticilerin isteğiyle hemen olmamaktadır, para gönderilmeden önce

²²⁵ BOA, DH.MKT, Nr. 1723/82, (2 Safer 1308-17 Eylül 1890); BOA, DH.MKT. Nr. 1762/21, (2 Safer 1308-17 Eylül 1890).

²²⁶ BOA, DH.MKT, Nr. 1866/80, (5 Safer 1309-9 Eylül 1891); BOA, DH.MKT, Nr.1874/57, (1 Rebiülevvel 1309-5 Ekim 1891).

²²⁷ BOA, DH.İ.U.M, Nr. 59/158, (26 Eylül 1331-9 Ekim 1915).

²²⁸ Kefalet-i Müteselsile: İki veya daha fazla kişinin birbirlerine karşılıklı kefil olmaları, Devellioğlu, a.g.e., s.577.

²²⁹ BOA, DH.MKT, Nr. 1765/22, (13 Safer 1308-28 Eylül 1890); BOA, MV, Nr. 58/13, (13 Safer 1308-28 Eylül 1890); BOA, MV. Nr.54/23, (10 Şevval 1307-29 Mayıs 1890).

²³⁰ Ziraat Bankası 1325 Senesi Hesab-ı Kat'i Hülasası, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1328. s.24

²³¹ BOA, DH.MKT. Nr.1444/28, (15 Zilhicce 1304-4 Eylül 1887).

²³² BOA, MV. Nr. 25/11, (24 Muharrem 1305-12 Ekim 1887);

araştırma yapılmaktadır. Öncelikle istila sebebiyle yiyecek bir şeyinin kalmadığını bildiren bölgenin kaza ve köyleri bizzat teftiş edilir ve gerçekten ne kadar paraya ihtiyaç oldukları tespit edilir. Çünkü mücadele yöntemlerinin her aşamasında olduğu gibi, ekinlerinin tamamen mahvolduğunu bildirerek gereğinden fazla para isteyen yerler de olmuştur. Nitekim 1887 yılında Diyarbakır'da aynı durumun yaşanması neticesinde bölgenin teftiş edilmesi, istilanın boyutunun araştırılması istenilmiştir.²³³

Çekirge istilasını olan bölgeye yapılan yardımlar sadece Osmanlı yönetimi tarafından tahsis edilmemektedir. Aynı zamanda mağdur olan bölgelere ahali tarafından toplanan paralarla da destek olunmaktadır. Her köy nüfusun çoğunluğuna göre en fazla 200, orta 100 ve en az 50 kuruş olmak üzere her bir kişiden yardım parası toplanmıştır. Toplanan para ile memur maaşlarının verilmesi, kalanının ise mücadele maddi destek sağlayan Ziraat Bankasına gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁴

4.3. Zahire İhracının Men'i

Osmanlı Devleti ahaliye yardım edebilmek için çekirge istilasını sebebiyle tohumluk dahi bulamayan köylüye tohumluk yardımı ve zahire yardımı yapmıştır. Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere zahire ve tohumluk yardımı gerek çekirge tohumlarını getirmeleri karşılığında yapılmış ve gerekse gelecek sene vergilerinden karşılanmak üzere ödünç olarak gerçekleşmiştir. Fakat istila sebebiyle kıtlık yaşayan bölgelere sadece bu yardımlar yeterli gelmeyeceği ve sıkıntı yaşamayan yerlerin dahi sonradan sıkıntı düşeceği ihtimali sebebiyle birçok bölgenin zahireyi ihraç etmesi yasaklanmıştır. Elindeki zahire daha kendine yeterli gelmiyor iken üstüne ihraç edilerek daha fazla sıkıntı çekeceğini bilen ahali ise zahirenin ihracı meselesine en başta karşı çıkan grup durumundadır. Bu durum ülkenin doğusundan batısına aynı şekilde yansımıştır.²³⁵ Karahisar bölgesinde elindeki haşhaş yağını ihraç edebilmenin aksine bölgede 302.255

²³³ BOA, MV, Nr. 23/25, (27 Zilkade 1304-17 Ağustos 1887); BOA, A.MKT.MHM, Nr. 494/37, (28 Zilkade 1304-18 Ağustos 1887); BOA, MV, Nr. 25/11, (24 Muharrem 1305-12 Ekim 1887); BOA, A.MKT.MHM, Nr. 495/20, (28 Muharrem 1305-16 Ekim 1887).

²³⁴ BOA, ML.EEM, Nr. 725/104, (10 Muharrem 1327-1 Şubat 1909).

²³⁵ BOA, DH.MKT, Nr. 2654/83, (14 Şevval 1326-9 Kasım 1908); BOA, DH.İ.UM.EK, Nr. 18/92, (26 Şevval 1334-

kıyye yağın eksik olduğu ve dışarıdan getirilmesi istenmiştir.²³⁶ 1848 senesinde Kars ve Bayezid sancaklarında ortaya çıkan çekirgeler sebebiyle henüz çok fazla zarar etmemiş olmasına rağmen ileriki zamanlarda zahire sıkıntısı çekmemek için zahirenin dışarı çıkarılmasına izin verilmemiştir. Ahalinin ve yönetimin bu tutumu üzerinde Rusya ve İran sınırında yaşanan çekirge istilaları ve bıraktığı büyük hasar da etkili olmuştur.²³⁷

Yönetimin zahire ihracını yasaklaması mevcut durumu bir nebze de olsa düzeltmek amacıyla yapılmış bir faaliyettir. Çünkü çekirge istilasası ve yanı sıra yaşanan birtakım doğal afetlerle birlikte bazı bölgelerin zahire sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Böyle bir durumda askeriye için iâşesini sağlama konusu da zahire sevk edebilecek bölgeye göre değişmektedir. Nitekim askeriye için 1915 yılında Karesi sancağından sağlanan *bir milyon kilo zahire* bölgede yaşanan çekirge istilasası ve kuraklık sebebiyle temin edilememiştir. Bu sebeple askeriye için gerekli olan zahire Ankara ve Konya vilayetlerinden tedarik edilmiştir.²³⁸

4.4. Aşar Vergisinin Tehiri

Osmanlı Devleti'nin istilaya uğrayan ahaliyi desteklemek adına attığı adımlardan biri de çiftçinin aşar vergisini ertelemesidir. Aslında yönetimin bu kararı almasında aşar vergisini ödemeye gücü kalmayan ahali tarafından gelen istekler de etkili olmuştur. Nitekim Manisa'nın Selendi kazası gerçekten zor durumdaki ahalden yalnız biridir. Üç dört senedir çekirge istilasası ile uğraşan ahali en son kolera illetine de yakalandığı ve çiftçilikten başka işle uğraşmadığı için durumunu merkeze bildirmek zorunda kalmıştır. Zaten hâlihazırda üç senelik vergisini ödememiş olan kaza halkı üstüne bir de 12.000 kuruş müdür maaşının da kendilerinden alınmasından rahatsız olmuş ve en azından bu maaşın alınmamasını istemiştir.²³⁹ 1853 yılına gelindiğinde Saruhan sancağının Kula kazası ciddi bir çekirge tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 1851 yılından itibaren kazanın öşür

²³⁶ BOA, DH.İ.UM, Nr. 772/51, (4 Zilkade 1334-2 Eylül 1916); BOA, DH.İ.UM.EK, Nr.20/23, (18 Zilkade 1334-16 Eylül 1916).

²³⁷ BOA, A.MKT, Nr. 147/88, (14 Şevval 1264-13 Eylül 1848).

²³⁸ BOA, DH.SFR, Nr. 55/30, (5 Şevval 1333-16 Ağustos 1915).

²³⁹ BOA, A.MKT.171/29, (3 Rabiülevvel 1265-27 Ocak 1849).

gelirleri beş senelik olmak üzere toptan ihale edilmişti. Fakat yaşanan çekirge istilası sebebiyle zarara uğrayan ahali ihalenin feshedilmesini istemiştir.²⁴⁰

Zor durumdaki halk aşar vergisinin affını istemiştir ama bu istek karşılık bulmuş mudur? Nasıl her yardım her bölgede karşılıksız olarak yapılamadı ise aynı şekilde vergilerin affı da her zaman söz konusu olmamıştır. Birkaç seneden beri çekirge istilasına maruz kalarak mahsulatı telef olan ve çekirgenin yanı sıra şiddetli kış sebebiyle zeytin ağaçları yanan Biga sancağı ahali her ne kadar vergisinin affını istese de, bu istek uygun görülmeyle bölgeye biraz daha mühlet verilmiştir.²⁴¹ Aynı şekilde az önce de bahsedilen Saruhan sancağının Kula kazası ahalisinin isteği de kabul edilmemiş fakat ihalenin feshedilmesine müsaade verilmiştir.²⁴² Osmanlı Devleti'nin mağdur durumdaki ahaliye vergi üzerinden yaptığı bu düzenlemeler genellikle verginin tamamen alınmamasından ziyade ertelenmesinin daha uygun görüldüğünü göstermektedir.²⁴³ 1853 yılında Karahisar-ı Sahip sancağında ekinlerin 2/3'si çekirge istilası vurmuştur. Perişan olan çiftçilerden durumu kötü olanlarının vergileri ve aşar bedelleri gelecek sene tahsil edilmesine karar verilmiş ve mal sandığından faizsiz bir şekilde 100.000 kuruş tohum parası verilmiştir.²⁴⁴ Siirt sancağının Eruh kazası bir senelik vergi ve aşar bedeli olan 180.000 kuruşunun çekirge ve kuraklık sebebiyle alınmamasını istemiştir. Ciddi anlamda çekirgeden etkilenen bölgeler olmasına rağmen hazinede oluşan darlık sebebiyle vergilerin affı söz konusu olmamıştır.²⁴⁵ Ayrıca böyle bir durumun yaşanmasının bir başka nedeni de Anadolu'da hem çekirge hem de kuraklıktan etkilenmiş pek çok mahallenin bulunmasıdır.²⁴⁶

---

²⁴⁰ BOA, A.AMD, Nr. 44/53, (28 Ramazan 1269-5 Temmuz 1853).

²⁴¹ BOA, A.MKT.UM, Nr. 38/58, (6 Muharrem 1267-11 Kasım 1850; BOA, A.MKT.MHM, Nr. 28/35, (1 Rabiulahir 1267-3 Şubat 1851).

²⁴² BOA, A.MKT.MHM, Nr. 55/31, (21 Recep 1289-30 Nisan 1853).

²⁴³ BOA, DH.MKT. Nr. 1440/6, (26 Zilkade 1304-16 Ağustos 1887).

²⁴⁴ BOA, A.MKT.NZD, Nr. 86/66, (12 Zilkade 1269-17 Ağustos 1853); BOA, A.MKT.NZD, Nr. 97/79, (28 Muharrem 1270/31 Ekim 1853).

²⁴⁵ BOA, DH.MKT, 1441/38, (1 Zilhicce 1304-21 Ağustos 1887); BOA, DH.MKT, Nr.1456/18, (1 Safer 1305-19 Ekim 1887); BOA, DH.MKT, Nr. 1470/112, (5 Rabiulahir 1305-21 Aralık 1887).

²⁴⁶ BOA, DH.MKT, Nr. 1446/82, (25 Zilhicce 1304-14 Eylül 1887); BOA, DH.MKT, Nr.1456/18, (1 Safer 1305-19 Ekim 1887).

4.5. Çiftçiye Kredi Verilmesi

Osmanlı Devleti çekirge ile mücadele ederken çiftçiye yardım etmek, ahaliyi zor durumundan kurtarmak amacıyla kredi vermiştir. 1851 yılında Saruhan sancağının Adala kazası çekirgelerin istilasına maruz kalmıştır. Bunun üzerine, bedeli sonraki sene gelirlerinden aynî veya nakdî olarak geri ödenmek üzere ahaliye tohumluk yardımı yapılmasına karar verilmiştir. Çekirgeler tarafından mahsulü telef olan çiftçinin tohumluk zahiresini alabilmesi için gönderilen para yine kefalet-i müteselsile ile ve kilesi ayda beşer kuruş faizle verilmek şartıyla Nâfia hazinesinden ödenmiştir. Mahsullerinin olgunlaştığı zamanda ödeme yapabilenlerden faiziyle (güzeşte) akçe alınmış, bu borcu vermeye gücü olmayanlara ise yalnız faizi tahsil olunarak geri kalan için bir sene daha mühlet verilmiştir²⁴⁷ Ancak alınan faizler yüzünden çiftçi tarafından şikâyetler başlamıştır. Çekirge istilası yüzünden 1887-1891 yılları arasında verecekleri aşar bedelinden yarı yarıya zarar eden ve anaparayı ödemekten aciz iken üstüne bir de faiz istenilmesi sebebiyle perişan olan kişiler faiz bedelinin alınmamasını istemişlerdir²⁴⁸.

Fakat şöyle bir durum vardır ki kredi verilmesine gelinmeden önce Osmanlı yönetimi daha sonraki dönemlerde de halka yapmış olduğu tohumluk zahire, buğday, arpa yardımlarının büyük bir kısmını önceki bölümde bahsettiğimiz üzere ödünç olarak vermiştir. Genellikle gelecek sene hasatından alınacağı bildirilerek yardım yapılmıştır.²⁴⁹ Çekirge istilası sebebiyle mağdur olan ahalinin hayvan ve tohum tedarik etmesi için borçlanmasına izin verilmiştir. Borç alamayacak durumda olan kişilerin ise *kefalet-i müteselsile* ile yani alacaklının asıl borçluya gerek kalmadan alacağını kefilden isteyebileceği bir sistem ile borçlanması imkânı tanınmıştır.²⁵⁰ Yiyecek yemek bulamayarak göç etmek zorunda kalan çiftçinin üzerine bir de borçlanması durumu daha da kötüleştirmiştir elbette fakat mağdur olan çiftçiden faiz alma olayı her zaman ve her yerde tatbik edilen bir usul değildir. Örneğin 1863 yılında ekinleri tamamen mahvolan Siirt

²⁴⁷ BOA, C.İKTS, Nr. 17/802, (23 Recep 1267-24 Mayıs 1851).

²⁴⁸ BOA, BEO, Nr. 97/7263, (8 Rabiulahir 1310-30 Ekim 1892).

²⁴⁹ BOA, DH.MKT, Nr. 1765/22, (13 Safer 1308-28 Eylül 1890).

²⁵⁰ BOA, A.MKT.Nr.10/80, (13 Zilkade 1264-11 Ekim 1848); BOA, A.MKT.MHM, Nr. 286/25, (23 Cemaziyelahir 1280-5 Aralık 1863).

ahalisine yine kefalet-i müteselsile ile fakat güzeştesi yani faizi alınmadan akçe verilmiştir. Hatta borçlarının karşılığında zahire dahi kabul edilmiştir.²⁵¹

Çekirge istilası sebebiyle artan zahire fiyatları ise çiftçinin durumunu daha da zorlaştırır. 1910 yılında Urfa ve Ayntab'da, çekirge istilası sebebiyle zahirelerin fiyatları oldukça pahalalmış, bu durum ahalinin sefaletine neden olmuştur. Yine aynı şekilde buradaki ahaliye ödünç olarak toplam 4500 lira Maliye hazinesinden gönderilmiştir.²⁵²

4.6. Nâçar Çiftçi İçin Kaçınılmaz Son: Göç

Çekirge istilası sebebiyle zahire sıkıntısı çeken çiftçi son çare olarak bulunduğu bölgeden uzaklaşmak için istila olmayan yerlere göç etmiştir. İstilalar Kars'a tabi Şuregöl ve Kağızman kazalarına ve Bayezid sancağının ekinlerine ciddi zararlar vermiştir. Ekinlerine zarar veren çekirge yüzünden bölge ahali hem aşar vergisinin ertelenmesi talebinde bulunmuş²⁵³ hem de Çıldır sancağının münasip bölgelerine seyahat etmek zorunda kalmıştır.²⁵⁴ Bayezid ahali son çare olarak göç etmek zorunda kalıncaya dek çekirge ile mücadele etmeye çalışmıştır fakat istilanın şiddeti oldukça fazla olmuştur. Özellikle Bayezid merkez ve civarındaki köylerde çok etkili olan istilalar neticesinde bölgenin ekinleri, çayırları telef olmuş, 20-30 güne şehri sarmıştır. Çekirgelerin çokluğu sebebiyle çarşılar kapanmıştır. Çiftçinin ise ne yemek pişirmeye ne de yemek yemeye gücü kalmıştır.²⁵⁵ Aynı yıl içerisinde Erzurum sancağının Hasankale mahallesinde yaşanan istila sebebiyle kendilerine ve hayvanlarına yiyecek bulamayarak perişan olan çiftçi son çare olarak Muş ve civar mahallelerine göç etmiştir.²⁵⁶

²⁵¹ BOA, A.MKT.MHM, Nr. 286/25, (23 Cemaziyelahir 1280-5 Aralık 1863).

²⁵² BOA, MV. Nr. 137/17, (6 Safer 1328-17 Şubat 1910).

²⁵³ BOA, A.MKT. Nr.137/57, (3 Safer 1264- 10 Ocak 1848).

²⁵⁴ BOA, A.MKT, Nr.140/4, (13 Şaban 1264-15 Temmuz 1848); BOA, A.DVN.MHM, Nr. 6/31, (8 Şevval 1264-7 Eylül 1848).

²⁵⁵ BOA, MVL, Nr. 28/2, (15 Şaban 1264-17 Temmuz 1848).

²⁵⁶ BOA, MVL, Nr, 28/14, (19 Şevval 1264-18 Eylül 1848).

1887 yılında çekirge istilasına uğrayan bölgelerden Diyarbakır merkezine 1467 kişi gelmiştir. Bu insanların durumu o kadar vahimdir ki çırılçıplak bir halde sokaklarda ve cami etraflarında buldukları hatta dilenerek geçinmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Sefaletlerinin günden güne artması, üstüne yaz mevsiminin oldukça şiddetli geçmesi sebebiyle aciz durumdaki bahsi geçen kişilerin bir de tifo hastalığına yakalanması endişesi ortaya çıkmıştır. Sefil olan ahaliye ilk başta tohumluk dağıtma fikri kabul edilse de akçenin darlığı sebebiyle yardım yapılamamıştır.²⁵⁷ En son çare olarak istila sebebiyle göç eden ahalinin geldikleri yerlere geri dönmelerinin daha doğru olacağına karar verilmiştir. Muhtaç ahalinin yolluk masrafları mal sandığından karşılanmış, her kişiye otuzar kuruştan olmak üzere toplam 44.820 kuruş ödenmiştir.²⁵⁸ Aynı şekilde Bitlis vilayetine tabi Eruh ve Pervari ahalipleri çekirge istilasını sebebiyle terk ettikleri mahallelerine geri dönmüşlerdir.²⁵⁹ Göç eden ahali içerisinde geri gönderilmeyen kişiler de olmuştur. İki üç senedir Muş sancağında çekirge istilasını yaşanması sebebiyle bölgede Ermeni milletinden olan 700 hane Diyarbakır ve Urfa'ya göç etmiştir. Tıpkı 5 sene önce Diyarbakır merkeze göç etmek zorunda kalan ahali gibi perişan bir halde dilenen muhacirlerin durumunu bir nebze de olsa düzeltebilmek için ellerinden iş gelenlerin amelelik ve rençperlik ile geçinmeleri kararlaştırılmıştır. Ellerinden iş gelmeyenler ile çocuklar için ise bölgenin belediye dairesi tarafından her kişiye yarımşar kıyye ekmek verilmesi belirlenmiştir.²⁶⁰

Osmanlı yönetimi bir yandan çekirge istilasını ile uğraşırken bir yandan da göç edilen bölgedeki ahali ile muhacirler arasında dengeyi sağlamakla uğraşmak zorundaydı. Çünkü göç eden kesim içerisinde aşiretlerin bulunması işin boyutunu değiştirmekteydi. Nitekim 1905 yılında Mardin tarafından Diyarbakır etrafında gelmeye mecbur kalan Milli aşireti ve bazı başka aşiretler bunlardan birkaçıdır. İbrahim Paşa'ya bağlı Milli aşireti Mardin'deki yerlerinde çekirge istilasını ve kuraklık sebebiyle ot bile kalmadığı için Diyarbakır'ın doğu tarafına göç ederek çadır kurmuşlardır. Osmanlı yönetimi olumsuz bir durumun yaşanmasını önlemek amacıyla bölgeye bir piyade bölüğü göndermiştir ama her ne kadar

²⁵⁷ BOA, MV, Nr. 32/63, (16 Ramazan 1305-27 Mayıs 1888); BOA, A.MKT.MHM, Nr.497/39, (17 Ramazan 1305-28 Mayıs 1888).

²⁵⁸ Muhtaç olan kişi sayısı 1494'e yükselmiştir. BOA, DH.MKT, Nr. 1601/87, (4 Recep 1306-6 Mart 1889).

²⁵⁹ BOA, DH.MKT, Nr. 1477/116, (3 Cemaziyellevvel 1305-17 Ocak 1888); BOA, DH.MKT, Nr. 1485/65, (24 Kanun-ı Sani 1303-7 Şubat 1888).

²⁶⁰ BOA, DH.MKT, Nr.190/71, (22 Cemaziyelahir 1311-31 Aralık 1893).

ahali ile aşiretler arasında denge sağlanmaya çalışılsa da aşiretlerin hırsızlık yaptığı ve zarar yol açtığı şeklinde birçok mevcut olmayan ihbarlar yapılmıştır.²⁶¹ Ülke içerisinde yaşanan bu göçlerin yanı sıra ülkelerinde çekirge istilası sebebiyle özellikle Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerine Rusya'dan muhacirler gelmekteydi. Rusya'da yaşanan çekirge istilası yüzünden Hınıs kazasına 45 hane göç etmiştir. Bir süre sonra kendilerinin daha sonra ülkelerine geri gönderilmesi ve bu konuda zorluk çıkarılmaması hususunda emir verilmiştir.²⁶²

4.7. Çekirge Mücadelesi İçin Harcanan Paralar: Tahsisat

Osmanlı Devleti özellikle XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında çekirge ile mücadelede kanunnameler yayınlamış, yurt dışından hem malzeme tedariki hem yabancı uzman getirilmesi hususunda özen göstermiştir. Bunların yanı sıra bölgedeki ahaliye yardım amacıyla tohumluk zahire, arpa buğday gönderilmiş, vergileri ertelenmiş gerektiğinde faizle de olsa borçlanmalarına imkân verilmiştir. Tüm yaşanan bu gelişmeler sırasında bölgelere harcanan meblağlar ne kadar olmuştur? Bu paralar nereden sağlanmıştır?

Çekirge mücadelesi için harcanan paraların nereden verildiğine bakıldığında en başta devlet hazinesi gelmektedir. Bölgelere sirayet ederek mahsulü yiyip bitiren, üstüne tohum bırakarak ertesi senenin mahsulünü de ziyan etme ihtimali olan çekirgelerin tohumlarının toplatılması, yumurtadan çıkanlarla mücadele edilmesi için birçok vilayet ve bölgeye devlet hazinesinden tahsisat aktarılmıştır.²⁶³ Verilecek olan bu paralar belediye ve menafi sandıkları hasılatından ödenmiş, buradaki paranın yetmemesi durumunda istila olan kazanın mallarından karşılanmıştır.²⁶⁴

²⁶¹ BOA, DH. SFR, Nr. 349/38, (17 Cemaziyelevvel 1323-20 Temmuz 1905); BOA, Y.PRK.ASK, Nr. 231/87, (2 Cemaziyelahir 1323-4 Ağustos 1905).

²⁶² BOA, HR.MKT, Nr. 25/89, (29 Cemaziyelahir 1265-22 Mayıs 1849); BOA, MVL, Nr. 29/21, (11 Şevval 1264-10 Eylül 1848); BOA, A.MKT, Nr. 224/5, (17 Şaban 1265-8 Temmuz 1849).

²⁶³ BOA, C.İKTS, Nr. 21/1026, (23 Recep 1267-24 Mayıs 1851).

²⁶⁴ BOA, MB.İ, Nr. 45/48, (26 Cemaziyelahir 1295-27 Haziran 1878); BOA, İ.ŞD, Nr 40/2053, (26 Cemaziyelahir 1295-2 Haziran 1878); BOA, BEO, Nr.1304/97795, (20 Zilhicce 1316-1 Mayıs 1899).

Ayrıca gerekli görülen durumlarda hazırlanmış olan bütçelere, belirlenen meblağlara eklemeler de yapılmıştır. 1913 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti bütçesinin yedinci faslının birincisi olan *Hayvanat-ı Muzırra İtlafı* maddesine zararlı hayvanlarla mücadele etmek için ayrılan tahsisata ek olarak 1.500.000 kuruş ilave edilmiştir. Bu tahsisatı harcama işi için ise Maliye, Ticaret ve Ziraat nazırlarına izin verilmiştir.²⁶⁵ Aynı yıl 23.000.000 kuruş²⁶⁶ ve 4.000.000 kuruş²⁶⁷, iki yıl sonra ise belirlenen tutara 4.000.000 kuruş ek ödenek konulmuştur.²⁶⁸ Aynı şekilde bir bölgeye çekirge itlafı için gönderilen paranın eksik gelmesi durumunda da ilave olarak bölgeye para gönderilmektedir. Uşak ve Denizli'den gelen çekirgelerin istilasına uğrayan Isparta ve Burdur civarı buna örnektir. Burdur sancağındaki tohumların yayıldığı arazi seksen bin dönümü geçmesi ve her metrekaresinde 50-80 çekirge yüksüğü bulunması sebebiyle bu bölgelerin ellerindeki meblağ yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu sebeple de 4000 lira daha ek olarak gönderilmiştir.²⁶⁹

Çekirge ile mücadele eden devlete ve ahaliye yardım hususunda en önemli mali kaynak şüphesiz Ziraat Bankası'dır. Ziraat Bankası tarafından mücadelelerin hemen hemen en başından sonuna kadar ciddi bir tahsisat söz konusudur. Çekirgelerin toplanması ve itlaf edilmesi konusundan oluşacak masrafları Ziraat Bankası şube sandıklarından ödenmiştir. Çekirge tohumlarının para ile toplanması neticesinde ahaliye topladıkları tohum kadar para verilmesi (*kıyye başı yirmi para*) hususunda gerekli olan paralar Ziraat Bankası'ndan tahsis edilmekteydi.²⁷⁰ Ziraat Bankası sadece çekirge istilaları için değil ziraat işlerinin çoğu için tahsisat ayırmıştır. Ödenen meblağlara bakıldığında çekirge istilası için verilen paraların ciddi yekunlara ulaştığı görülür. Örneğin 1307 senesinde çekirge masrafı için ödenen para 251.700 kuruştur. Aynı sene zarfında ziraat işleri için harcanan toplam para 1.559.441 kuruştur.²⁷¹ İlerleyen tarihlerde ise çekirge istilalarının boyutunu artmasıyla paralel olarak Ziraat Bankası'nın çekirge masrafı için ödeyeceği tutarın oranı da değişmiştir. Nitekim bankanın 2/3'i kârından fazlasının çekirge, fare ve karga istilalarının

²⁶⁵ BOA, İ.DUİT, Nr, 83/22, (24 Safer 1331-2 Şubat 1913).

²⁶⁶ BOA, BEO, Nr. 4396/329662, (24 Rabiulevvel 1334-30 Ocak 1916).

²⁶⁷ BOA, BEO, Nr. 4232/317293, (2 Teşrin-i Sani 1331-15 Kasım 1913); BOA, MV. Nr. 182/37, (18 Zilhicce 1331-18 Kasım 1913).

²⁶⁸ BOA, MV, Nr. 199/128, (16 Muharrem 1334-24 Kasım 1915).

²⁶⁹ BOA, DH.İ.UM, Nr.56/16, (7 Safer 1334-15 Aralık 1915).

²⁷⁰ *Umur-ı Nafta ve Ziraat Mecmuası*, Üçüncü Cilt, Dokuzuncu Sene, 1 Muharrem 1311, s.21.

²⁷¹ *Umur-ı Nafta ve Ziraat Mecmuası*, Üçüncü Cilt, Dokuzuncu Sene, 15 Ramazan 1311, ss.399-400.

masrafı için ayrılmasına karar verilmiştir²⁷². 1908 senesinde çekirge ve kargaların itlaf masrafları için verilen 85.400 kuruşun tamamen harcanması sebebiyle Ziraat Bankası'nın bahsedilen kazancından 50.000 kuruş verilmiştir²⁷³.

Ziraat Bankası sadece çekirge masrafı için değil aynı zamanda doğal afet olarak saydığı tüm durumlarda borçlanmaya izin vermektedir. Fakat bu borçlanma tıpkı devlet tarafından direkt olarak verilen borçlanma gibi kefalet-i müteselsile ile olmaktadır. Nitekim 1320 senesinde doğal afetler sebebiyle muhtaç olan ahaliye 8.854.179 kuruş 25 para borç verilmiştir. Bir önceki yıldan 5.483.597 kuruş 6 para alacağı da üzerine eklenince bu vesile ile verilen borç 14.337.776 kuruş 31 paraya ulaşmıştır. Verilen borçların hepsi tahsil edilemeyince sadece 2.192.397 kuruş 19 parası alınabilmiş ve geri kalan 12.145.379 kuruş 12 para bir sonraki yıla devredilmiştir.²⁷⁴ Yine aynı yıl çekirge masrafı dahil ziraat işleri için 2.082.747 kuruş 6 para harcanmıştır.²⁷⁵

Ziraat Bankası'nda mevcut olan paralarda halktan yardım olarak toplanan miktarlar da mevcuttur. Osmanlı yönetimi tarafından vilayetleri dâhilinde çekirgelerin tohumlarının toplanması için ahali kişi başı olarak yirmi beşer kıyye tohum toplamakla mükelleftir. Toplamakla mükellef olduğu tohum haricinde, bölgenin nüfusuna göre en fazla 200, orta 100 ve en az 50 kuruş olmak üzere her bir kişiden para alınmıştır. Bu paradan memur maaşları çıkarıldıktan sonra kalanı Ziraat Bankası'na gönderilmiştir. Burada banka daha sonra aldığı parayı halka dağıttığı için bir nevi aracı görevi görmüştür.²⁷⁶ Ziraat Bankası'na halktan toplanan paralar geldiği gibi eğer bankadan alınan para yeterli gelmezse halktan alınan ianeler ile üstü tamamlanırdı. 1909 senesinde Urfa ve Halep bölgesi için lazım olan 259.009 kuruşun sadece 155.812'si Ziraat Bankası'ndan tahsil edilebilmiş, geri kalan kuruş ahalden yardımla alınmıştır.²⁷⁷

²⁷² BOA, ŞD, Nr. 1195/21, 21 Zilkade 1309-17 Haziran 1892); BOA, ŞD, Nr. 1225/33, (20 Recep 1326-18 Ağustos 1908); BOA, MV, Nr. 124/65, (20 Muharrem 1327-11 Şubat 1909).

²⁷³ BOA, BEO, Nr.366/252443, (15 Cemaziyelahir 1326-15 Temmuz 1908); BOA, BEO, Nr. 3415/256118, (11 Ramazan 1326-7 Ekim 1908).

²⁷⁴ *Ziraat Bankası 1320 Hesab-ı Umumisi Hülasasıdır*, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1322, s.6.

²⁷⁵ *Ziraat Bankası 1320 Hesab-ı Umumisi Hülasasıdır*, s.17.

²⁷⁶ BOA, ML.EEM, Nr.725/104, (10 Muharrem 1327-1 Şubat 1909).

²⁷⁷ BOA, DH.MKT, Nr.2811/91, (20 Rabiulahir 1327-11 Mayıs 1909).

Halk tarafından toplanan paralar sadece memur maaşlarına veya bankaya verilmemektedir. Yaşanan çekirge istilaları ve aynı zamanda ülkede devam eden siyasi sorunlar sebebiyle hazinenin çekirge masraflarını karşılayamadığı durumlarda devreye halktan alınan yardımlar girmektedir. 1913 senesinde çekirge tohumlarının ahaliye para karşılığı toplatma işinin daha iyi olduğu düşünülerek, eski usulde olduğu gibi tohum karşılığı para verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de lazım olan takriben 50-60.000 liranın hazinedeki darlık sebebiyle karşılanamayacağı anlaşılınca çekirge istilasına maruz kalmayan bölgelerden kişi başı ikişer kuruş yardım toplanmıştır.²⁷⁸

Tablo 3

1896 Senesi Çekirge İtlafı İçin Harcanan Paralar

Vilayet İsimleri	Sarf Olunan Akçe
Edirne	6000
Adana	3000
İzmit	10.500
Beyrut	7000
Bitlis	5400
Cezayir Bahr-i Sefid	250
Halep	1000
Hüdavendigâr	22.000
Zor	11.000
Selanik	7200
Sivas	2000
Kastamonu	3000
Konya	9000
Kudüs	1525
Manastır	9300
Yanya	2000
Van	1000 ²⁷⁹

²⁷⁸ BOA, İ.DUİT, Nr. 83/22, (24 Safer 1331-2 Şubat 1913).

²⁷⁹ BOA, BEO, Nr. 780/58474, (13 Zilhicce 1313-26 Mayıs 1896).

Çekirge itlafi masraflarının karşılanması için gönderilen meblağlar; 1852 yılında Biga'ya 67.300 kuruş²⁸⁰; 1878 yılında Biga'ya 570.000 kuruş²⁸¹; 1906 yılında Urfa (Suruç-Harran) 100.000 kuruş²⁸²; Aydın (Bergama-Kula) 100.000 kuruş²⁸³; 1909 yılında Urfa-Halep 259.009 kuruş²⁸⁴; 1910 yılında Aydın 100.000 kuruş²⁸⁵; 1910 yılında Urfa 5.000 kuruş²⁸⁶; 1910 yılında Halep 150.000 kuruş²⁸⁷ yine aynı yıl Halep 100.000 kuruş²⁸⁸; 1912 yılında Hüdavendigâr 30.000²⁸⁹, 1916 yılında Bayramiç ve Biga kazalarına 30.000 kuruştur.²⁹⁰

Tablo 4

Devlet-i Osmaniye'nin 1326-1330-1333 Senelerine Mahsus Bütçeleri

Nev-i Muhassasât	Yıl	Varidat
Çekirge ve Hayvanât-ı Muzırra İtlafı Masrafı	1910	800.000 ²⁹¹
Hayvanât-ı Muzırra İtlafı Masrafı	1914	1.000.000 ²⁹²
Çekirge İtlafı Masrafı	1917	13.000.000 ²⁹³

²⁸⁰ BOA, A.MKT.MVL, Nr. 56/29, (22 Zilkade 1268-7 Eylül 1852).

²⁸¹ BOA, ŞD, NR.1173/C/41, (9 Cemaziyelahir 1295-10 Haziran 1878).

²⁸² BOA, BEO, Nr.2813/210923, (30 Safer 1324-23 Nisan 1906).

²⁸³ BOA, MV, Nr. 139/36, (26 Muharrem 1327-17 Şubat 1909).

²⁸⁴ BOA, DH.MKT, Nr.2811/91, (20 Rabiulahir 1327-11 Mayıs 1909).

²⁸⁵ BOA, BEO, 3745/28028, (25 Rabiulahir 1328-6 Nisan 1910); BOA, MV, Nr. 139/96, (24 Rabiulahir 1328-5 Mayıs 1910).

²⁸⁶ BOA, DH.MUİ, Nr. 110/46, (28 Cemaziyelahir 1328-7 Temmuz 1910).

²⁸⁷ BOA, BEO, Nr. 3735/280125, (7 Rabiulahir 1328-19 Mart 1910).

²⁸⁸ BOA, BEO, 3745/28028, (25 Rabiulahir 1328-6 Nisan 1910); BOA, MV, Nr. 139/96, (24 Rabiulahir 1328-5 Mayıs 1910)

²⁸⁹ BOA, BEO, Nr. 4129/309605, (18 Muharrem 1331-28 Aralık 1912).

²⁹⁰ BOA, DH.İ.UM, Nr. 56/14, 12 Rabiulevvel 1334-18 Ocak 1916).

²⁹¹ *Devlet-i Osmaniye'nin 1326 Senesine Mahsus Bütçesidir*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1326, s.126.

²⁹² *Devlet-i Osmaniye'nin 1330 Senesine Mahsus Bütçesidir*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330, s. 111.

²⁹³ *Devlet-i Osmaniye'nin 1333 Senesine Mahsus Bütçesidir*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, s.145.

Tablo 5

1911 Senesi Çekirge İtlafı İçin Ziraat Bütçesinden Tahsis Edilen Meblağ²⁹⁴

Sancaklar	Gönderilen Meblağlar
Edirne	65.000 guruş
Aydın	433.000 kuruş
Halep	550.000 kuruş
Hüdavendigâr	27.000 kuruş
Diyarbakır	195.000 kuruş
Selanik	39.000 kuruş
Suriye	20.000 kuruş
Sivas	9.344 kuruş
Konya	3.000 kuruş
Manastır	46.500 kuruş
Yanya	6.000 kuruş
Erzurum	3000 kuruş
Musul	50.000 kuruş
Adana	4.500 kuruş
İstanbul	2.000 kuruş
Kosova	9.500 kuruş
Mamuratülaziz	1000 kuruş
Cezayir Bahr-i Sefid	800 kuruş
İzmit	30.000 kuruş
Urfa	130.000 kuruş
Çatalca	3.000 kuruş
Zor	30.000 kuruş
Kale-i Sultaniye	3.738 kuruş

²⁹⁴ “Çekirge Afatı”, *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, Üçüncü Sene, 30 Teşrin-i Sani 1328, Adet 23-25, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1330, ss.994-998.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ni 19. yüzyılın ortalarından başlayarak 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar ciddi derecede etkileyen çekirge istilaları ülkenin hem doğusunda hem batısında yaşanmış ve devlet bu afetle mücadele etmek için birçok farklı yöntem denemiştir. Fakat hem doğuda hem de batıda neredeyse başa baş gelen afetlerin şiddetine nazaran mücadele yöntemleri ve sonuçları her iki tarafta da aynı olmamıştır. Öncelikle bu iki kısım arasındaki farklara değinilmesi gerekir. Mücadele yöntemleri esnasında da bahsettiğimiz ve yaygın olarak kullanılan bir yöntem olan çinko usulünün çok fazla tercih edildiği aşikârdır. Çarşaf açma, kimyasallar ile zehirleme gibi diğer mücadele yöntemlerine nazaran özellikle kullanışlı olması sebebiyle etkin bir şekilde kullanılmıştır. Fakat çinko usulünün uygulandığını belirten belgelere ve mecmualara bakıldığında ve çinkoların gönderildiği bölgelere göz atıldığında genellikle çinkonun batıda uygulanan bir usul olduğu görülmektedir. Aynı şekilde istilalar neticesinde göç etmek zorunda kalan ahali de çekirge istilalarının bir sonucudur. Ancak bu hususta da göç oranlarına bakıldığında doğudaki ahalinin daha fazla göç etmiş olduğu görülmektedir. Batı Anadolu kesiminde çekirge istilasası neticesinde çiftçinin göç ettiği görülmemektedir. Özellikle Aydın vilayeti, Diyarbakır vilayeti ile istilaların yaşanması hususunda takriben aynı tarihlidir, hatta yayılış alanı daha fazladır fakat kaynaklara bakıldığında göç etmek zorunda kalınması daha çok Doğu Anadolu vilayetlerinde yaşanan bir durumdur.

Mücadele yöntemlerinde kullanılan çinkonun sadece batıya gönderilmesinin elbette ulaşımdan kaynaklanan bir sorun olması muhtemeldir. Ahaliyi göç etmeye zorlayan etkenin ise sadece çekirge istilalarının değil de bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinden, aşiretlerin tecavüzlerinden ve Kafkasya bölgesinden Doğu Anadolu bölgesine yapılan göçlerden kaynaklanma ihtimali yüksektir. Çünkü aynı şartlarda, birtakım malzemelere erişimi kolay olmasa da, aynı şiddette yaşanan istilanın sonucunun aynı olmaması başka etkenlerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Çinkonun genelde batıda kullanılması dışında mücadele metotlarının Osmanlı yönetimi tarafından nasıl ve ne zaman yapıldığına bakıldığında, her ne kadar devlet çekirgeleri tohum halinde iken itlaf etmenin çok daha mantıklı olduğunun farkında olsa da, uygulanan metotların önemli bir çoğunluğu çekirgelerin uçkun evresinde iken uygulanan yöntemler olduğunu göstermektedir. Üstelik çekirge yumurtalarının toplanması için çiftçiye kıyye başına para verilmesine rağmen zorlu istenilen sonuca ulaşamamıştır. Buradaki sorunun nedeni mücadelede geç kalınmasından çok tohum halinde çekirge toplamanın zorluğunda aranmalıdır. Çünkü en başta çekirge tohumlarının gömülü olduğu yerin bilinmemesi durumunda daha sonra aranması, tarlanın kazılması oldukça külfetli bir durumdur. Ayrıca çekirgelerin yumurtalarını genellikle dağlık, taşlık alanlara gömmüş olması işi daha da zorlaştırır. Muhtemelen bu sebeptir ki mücadele metotlarına bakıldığında neredeyse çoğu çekirgelerin kanatlanmasından sonradır.

Mücadele esnasında ahalinin durumuna bakıldığında çekirge ile mücadele etmek için topyekûn hareket edildiği görülmektedir. Aslında burada ahali bir nevi yardım etmek zorundadır. Elbette yönetim tarafından gönderilen emirlerin yapılan yaptırımların bu durumda etkisi vardır. Fakat insanları mücadeleye mecbur bırakan başlıca sebep yarın komşusunun bahçesindeki çekirgelerin ertesi gün kendisine geleceğini bilmesidir. Çekirge afeti tıpkı yangınlarda olduğu gibi halkı birbirine destek için, ne kadar kendini düşünerek olsa da, birlikte mücadeleye sevk etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Sadâret Amedi Kalemî Evrakı, A. }A.MD.

29/74, 44/53.

Sadâret Mektubî Kalemî Evrakı. A. }MKT.

137/57, 140/4, 145/69, 116/100, 147/24, 10/80, 147/24, 147/88, 171/29, 224/5.

Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî A. }MKT. MHM.

266/90, 286/25, 305/73, 494/37, 495/20, 286/25, 28/35, 55/31, 497/39.

Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vala Evrakı A. }MKT.MVL

101/69, 31/3, 10/80, 56/29, 10/80.

Sadâret Mektubî Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı A. }MKT.NZD.

14/26, 14/57, 86/66, 97/79.

Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayat Evrakı A. }MKT.UM

100/28, 100/40, 101/3, 130/39, 38/58.

Babîâlî Evrak Odası BEO

780/58474, 3304/277784, 97/7263, 1304/97795, 4396/329662, 4341/325522,
4232/317293, 366/252443, 3415/256118, 2813/210923, 3745/28028, 3735/280125,
3299/247377, 3291/24763.

Cevdet İktisat C.İKTS.

17/802, 21/1026.

Dâhiliye Hukuk Müşavirliği DH.HMŞ.

19/24.

Dâhiliye Mektubi Kalemi DH.MKT.

1388/51, 2811/91, 1422/79, 1575/45, 1661/68, 1662/85, 1766/26, 1665/99, 2119/9, 1495/92, 1663/65, 1763/13, 1665/17, 1957/11, 1394/89, 2017/102, 147/46, 1723/82, 1762/21, 1765/22, 1444/28, 1765/22, 2811/91, 147/46, 2654/83, 1440/6, 1441/38, 1446/82, 1456/18, 1765/22, 1601/87, 1477/116, 1485/65, 190/71, 1866/80, 1874/57.

Dahiliye İdare-i Umumiye DH.İ.UM.

56/12, 56/16, 56/14, 56/26, 56/28, 56/29, 56/32, 59/158, 772/51.

Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri DH.İ.UM.EK.

24/49, 21/149, 80/34, 71/79, 72/62, 18/92, 20/23.

Dahiliye Nezareti İdare DH.İD.

80/11.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye idaresi DH.MUI.

110/46.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi DH.SFR.

55/30, 349/38.

Hariciye Nezareti İdare. HR.İD.

1339/28, 1339/29, 1339/30, 1339/31, 1339/32, 1339/33, 1339/34, 1339/35, 1339/36,

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi. HR.MKT.

25/89.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası. HR.TO.

537/14.

İrade-i Dahiliye İ.DH.

508/34603,

İrade Dosya Usulü İ.DUİT.

83/22.

İrade Kanun ve Nizamât İ.KAN.

1/4.

İrade Meclis-i Mahsus İ.MMS.

157/12.

İrade Meclis-i Vala İ.MVL.

199/6234.

İrade Şurâ-yı Devlet İ.ŞD.

6/301, 40/2053.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri MB.İ.

45/48.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. MF.MKT.

1214/67.

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti ML.EEM.

725/104.

Meclis-i Vükela Mazbataları MV.

58/13, 54/23, 25/11, 23/25, 137/17, 182/37, 199/128, 124/65, 139/96, 32/63,

Meclis-i Vala MVL.

255/76, 271/28, 275/30, 288/12, 582/35, 571/5, 249/32, 28/2, 28/14, 29/21.

Şurâ-yı Devlet ŞD.

542/44, 522/41, 1195/21, 1225/33, 1173/C/41.

Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Maadin Nezaretleri Defterleri. T..d..

52, 53, 54.

Yıldız Askeri Maruzat, Y.PRK.ASK.

231/87.

Sürelî Yayın ve Diğer Basılı Eserler

Boher (1334). *1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir.* Matbaa-i Amire: Dersaadet.

Çekirgenin İtlaflı Hakkında Ziraat Encümenince İkinci Defa Olarak Kaleme Alınan Esbab-ı Mucibe Mazbatasıyla Layiha-ı Kanuniye. Matbaa-i Amire.1326

Çekirgenin İtlaflına Dair Kanun-ı Talimat. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası: Dersaadet 1329.

Çekirge Mücadele Teşkilatına Ait Talimatname. Matbaa-i Osmaniye: Dersaadet, 1332

Düstur. İkinci Tertip. Cilt 5. Matbaa-i Amire. Dersaadet, 1332.

Devlet-i Osmaniye'nin 1326 Senesine Mahsus Bütçesidir, Matbaa-i Amire, İstanbul 1326.

Devlet-i Osmaniye'nin 1330 Senesine Mahsus Bütçesidir, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.

Devlet-i Osmaniye'nin 1333 Senesine Mahsus Bütçesidir, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası. Numro 6. Zilkade 1336.

Hıraçya der Parsagyan (1331). Çekirge ve Anı Mahv Etmenin Çareleri. İstanbul.

Servet-i Fünun. Cilt 24. Sayı 611. Ahmed İhsan Matbaası. 26 Kanun-ı Evvel 1318.

Servet-i Fünun. Cilt 64. Sayı 1679. AHmed İhsan Matbaası. 18 Teşrin-i Evvel.

İktisadiyat Mecmuası. Birinci Yıl. Birinci Sene. 8 Şubat 1331.

Maarif. İkinci Sene. Dördüncü Cilt. Numro 100. 10 Zilhicce 1310.

Mehmed Süreyya, *Haşerât-ı Ziraiye Mecmuası*. Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesi Matbaasında Tab' Olunmuştur. Dersaadet, 1332.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası. Üçüncü Sene. Aded 23-24-25. İstanbul Matbaa-i Hayriye ve Şürekası: İstanbul. 30 Teşrin-i Sani 1328.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası. Dördüncü Sene. Aded 28. Dersaadet. 30 Haziran 1329.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası. Altıncı Sene. Matbaa-i Amire: İstanbul. 29 Şubat 1331.

Toprak Mecmuası. Birinci Yıl. Sayı 1. İkinci Tab'.Orman Mekteb-i Âlisi Mezun Cemiyeti: İstanbul Mart 1329.

Türkiye Hilal-ı Ahmer Mecmuası. Dördüncü Sene. Sayı 143. Ahmed İhsan ve Şürekası. 15 Mart 1341.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası. Yedinci Sene. 1 Rabiulahir 1309.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası. İkinci Cilt. Sekizinci Sene. 1 Şaban 1310.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası. Üçüncü Cilt. Dokuzuncu Sene. 15 Ramazan 1311.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası, Onuncu Sene, 1 Cemaziyelahir 1312.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası, Beşinci Sene, 1 Rabiülahir 1317.

Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası, Yirmi Birinci Sene, 15 Cemaziyelahir 1323

Ziraat Hayatı, 1 Mayıs 1335. Sayı 1. Yıl 3. Şems Matbaası: Dersaadet. 1335-1337.

Ziraat Bankası 1320 Hesab-ı Umumisi Hülasasıdır. Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye. 1322.

Ziraat Bankası 1325 Senesi Hesab-ı Kat'i Hülasası. Dersaadet. Matbaa-i Osmaniye. 1328.

Araştırma Eserler

Ana Britannica. Cilt 3. Ana Yayıncılık A.Ş ve Encyclopaedia Britannica.

Asan. Hakan (2017). "Diyarbakır Vilayeti'nde Meydana Gelen Çekirge Afetleri (1886-1919)". *International Journal of History*. Vol. 9/4. s. 5-14.

- Balamir. Süleyman (1956). Süleyman Balamir. *Zararlı Çekirgeler ve Mücadele Metodları*. Ankara Ziraat Mücadele Enstitüsü Müdürlüğü. Sayı 10: Ankara.
- Balamir. Süleyman (1973). *Türkiye’de Çöl Çekirgesi Salgınları (Schistocerca gregario Forsk.* Tarım Bakanlığı Bölge Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü: Ankara.
- Blaisdell. Donald. C. (2008). *Düÿûn-ı Umûmiyye, Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Mali Denetimi*, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Üçüncü Baskı, Nesnel Yayınları: İstanbul.
- Bodeinheimer. F.S. (1958), *Türkiye’de Ziraate ve Ağaçlara Zararlı Olan Böcekler ve Bunlarla Savaş Hakkında Bir Etüt*. Çev.Naci Kenter, Bayur Matbaası: Ankara.
- Çanakçıoğlu. Hasan ve Mol, Torul (1988). *Orman Etimolojisi Zararlı ve Yararlı Böcekler*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları: İstanbul.
- Çavuş. Remzi. (2017). Osmanlı Devleti’nde Çekirgelere Karşı Mücadele (1908-1918). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. XVIII/2. ss.59-76
- Davison. Roderic H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, Çev. Osman Akınhay. Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Devellioğlu. Ferit (2017). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. 33.Baskı. Aydın Kitabevi: Ankara.
- Emecen. Feridun (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Feyzioğlu.Yücel (2000). *Tarih Boyunca Dünyayı Sarsan Doğal Felaketler*. Çev. Ve Yay. Hazırlayan Yücel Feyzioğlu, Pencere Yayınları: İstanbul.
- Gökmen. Ertan (2010). “Batı Anadolu’da Çekirge Felâketi 1850-1915”. *Belleten*. LXXIV/269. ss.127-180.
- Gönüllü. Ali Rıza (2012). “Konya Vilayeti’nde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917). *Tarihin Peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı 8. ss.1-41.
- Gül. Abdülkadir (2009). “Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtılık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/9 Fall , s.145-158.

- Güçer. Lütfi (1964), *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. Sermet Matbaası: İstanbul.
- Güran. Tevfik (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- İhsan et-Tercüman. (2012). *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916*. (Terc. Ali Benli). Klasik Yayınları.
- Karabağ, Tevfik (1949). *Ankara Vilayeti Dâhilinde Mevcut Çekirgelerin Ekolojik, Coğrafi ve Sistematik Durumları Üzerine Araştırmalar*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. Sayı 4: Ankara.
- Karademir. Zafer (2014), *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani, Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1500-1600)*. Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Karal. Enver Ziya (2003). *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı (1861-1876)*, VII. Cilt, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu: Ankara 2003.
- Karal. Enver Ziyab (2007). *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. VIII. Cilt. Türk Tarih Kurumu. 6. Baskı: Ankara.
- Keskin. Özkan, (2015). “Üzümün Bağı Asmanın Kurdu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Filoksera İle Mücadele”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXX\2, ss.479-505.
- Kızılkaya. Oktay ve Akay. Tolga (2017). “ XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Çekirge İstilasına Karşı Alınan Tedbirler”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 13. ss.171-193.
- Mengirkaon. Sabri (2021), *19. Yüzyılda Diyarbakir’de Kıtlik*. Martin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mardin.
- Montanari, Massimo, (2018), *Kıtlik ve Bolluk, Avrupa’da Yemeğin Tarihi*. Çev. Mesut Önen- Biranda Hinginar Çoban. Nika Yayınevi: Ankara.
- Özer. Sevilay (2016). *Anadolu’da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945)*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.

- Quataert, Donald. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1912*. Çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: İstanbul.
- Pamuk, Şevket (2017). *Osmanlı Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Sarıköse. Selma (2021). *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*. Çizgi Kitabevi: Konya.
- Shaw. Stanford (1975), ““The Nineteenth Century Ottoman Tax Reforms and Revenue System””. *International Journal of Middle East Studies*. Cambridge University Press, Vol.6. No.4. 1975. ss. 421-459”.
- Singer. Amy (1996). *Kadılar, Kullar ve Kudüslü Köylüler*. Çev. Sema Bulutsuz. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Standage. Tom (2018). *İnsanlığın Yeme Tarihi*, Çev. Gencer Çakır, Maya Kitap: İstanbul.
- Tabakoğlu. Ahmet (2007). “Öşür”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34.Cilt: İstanbul.
- Tuncer. Hadiye (1948). *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Aşar*. Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü. Sayı 656. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik: Ankara.
- Tunçok, Şevket, (1931), *Çekirgelerin Envan İtlafi*, İktisat Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, Hilal Matbaası: İstanbul.
- (1938). *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*. I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını: İstanbul.
- Uvarov. B.P. (1947). *Batı Anadolu'da Fas Çekirgesi Üzerine Ökolojik İncelemeler*, Çev. Sadreddin Seyfi Erkılıç, Neşriyat Müdürlüğü Genel Sayı 645, Yeni Basımevi: Bursa.

Yıldırım. Mehmet Ali (2014). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 13 (4):1017-1042.

Yılmazçelik. İbrahim, (2018), "The Natural Catastrophes Between 18th And 19th Centuries in the Ottoman Empire in Anatolia". *Journal of History ve Future*. April 2018, Volume 4. Issue 1. ss.8-37.

EKLER

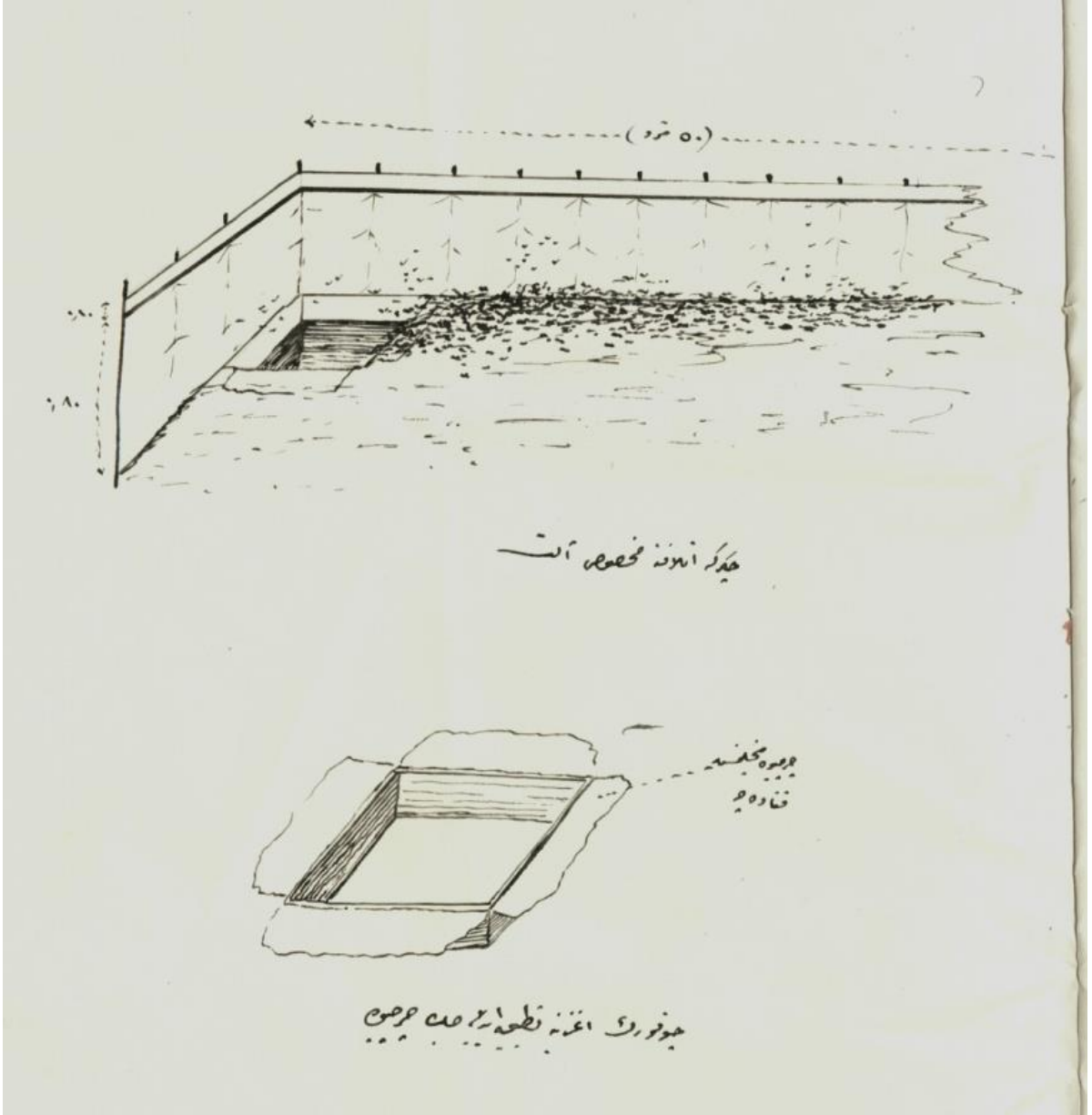
EK.1

Mücadele Müdürü Tarafından Çekirgenin İstila Ettiği Bölgelerin İşaretlendiği Harita. İzmit ve Pazarköy. BOA, DH.MKT, Nr.110/39, (8 Muharrem 1311-22 Temmuz 1893).

EK.2

Çekirge İtlafına Mahsus Alet. BEO. ŞD.542/44.24 Rabiulevvel 1327-15 Nisan 1909.

EK.3.

Amele Taburlarının Suret-i Taksimatını Mübeyyin Cetveldir.

BOA, BEO, 4341/325522, (14 Rabiulahir 1333-1 Mart 1915).

عمده طابور لرینک صورت تفسیحاتی مهیه جید ولد

ردیف	نصف	ایم قضا	نصف	ایم قضا	نصف	ایم قضا	ردیف
		از بر مرکز سنجاق		درزی لوسر		صافخانه لوسر	۱
	۵۰۰	قوسه اطراف قضا	۵۰۰	درزی و قضا	۵۰۰	منیف قضا	۲
	۱۰۰۰	اورده	۵۰۰	طوسی	۵۰۰	قصه	۳
	۹۰۰	سجما	۶۰۰	بولنه	۴۰۰	آلاشه	۴
	۱۵۰۰	بغمه	۱۰۰۰	چاله	۸۰۰	قول	۵
	۱۰۰۰	نیف	۴۰۰	غری قضا	۲۰۰	آخصا	۶
	۱۰۰۰	تیره	۳۰۰	سایکوی	۵۰۰	صغی	۷
	۹۰۰	اورله	۲۰۰	آیدینه	۷۰۰	کودوس	۸
	۲۰۰	باغدا	۲۰۰	نانده قضا	۱۵۰۰	آکم	۹
	۲۰۰	سجده	۴۰۰	قوسه	۲۰۰	صوم	۱۰
	۲۰۰	طوبانی			۵۰۰	نوجوب	
	۲۰۰	از بر مرکز قضا	۶۰۰		۵۶۰۰	نونی	
	۱۰۰	درزه دره					
	۱۰۰	دوه کی کوزن					
	۶۶۰۰	بجمله استخار					

اصال

نصف ۵۶۰۰

صافخانه لوسر ۴۰۰۰

درزی ۶۰۰

آیدینه ۶۶۰۰

از بر مرکز ۶۶۰۰

نونی

OSMANLI ARŞIVI

BEO

4341 325522 2

EK.4.

Hangi Bölgede Ne Kadar Çekirge Toplandığını, Alınan Tedbirleri ve Harcanan Miktarı Belirten Tablo. BOA, BEO, Nr.780/58474, (8 Zilkade 1313-21 Nisan 1896).

ملاحظات		مقدار	تدابیر	ملاحظات	مقدار	تدابیر
ملاحظات		۶۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۶۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۷۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۷۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۸۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۸۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۹۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۹۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۰۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۰۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۱۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۱۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۲۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۲۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۳۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۳۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۴۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۴۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۵۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۵۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۶۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۶۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۷۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۷۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۸۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۸۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۱۹۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۱۹۰۰۰	ملاحظات
ملاحظات		۲۰۰۰۰	ملاحظات	ملاحظات	۲۰۰۰۰	ملاحظات

EK.5.

Kesesi Beşer Kuruş Faizle Nafia Hazinesinden Ödenmesi. BOA, C.İKTS, Nr. 17/802, (23 Recep 1267-24 Mayıs 1851).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

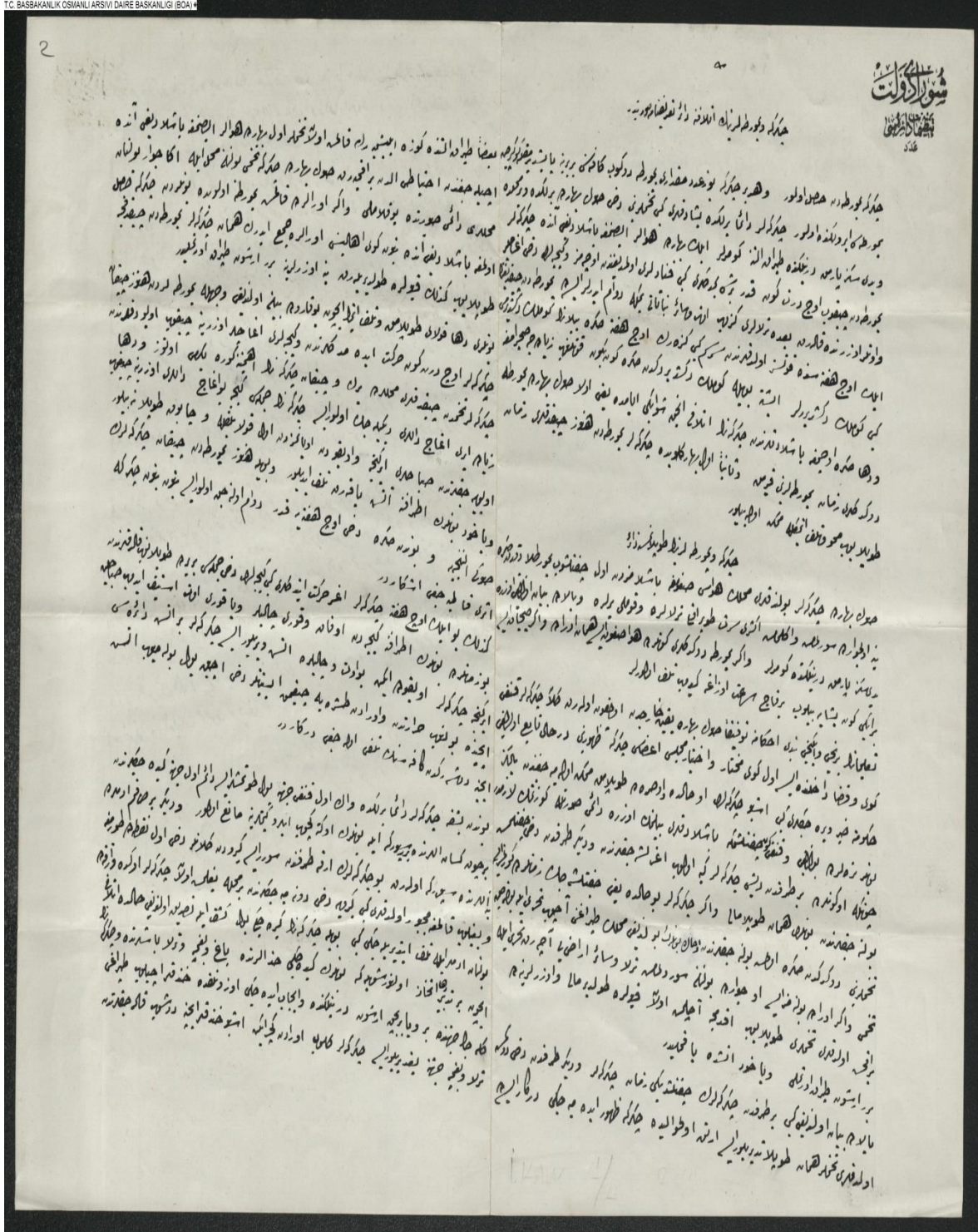
Handwritten Ottoman Turkish document with a table at the bottom right. The text is written in a cursive style and includes various administrative details and financial information. The table at the bottom right is as follows:

OSMANLI ARSIVI		
C.İKTS		
17	802	

C.İKTS.00017.00802.001

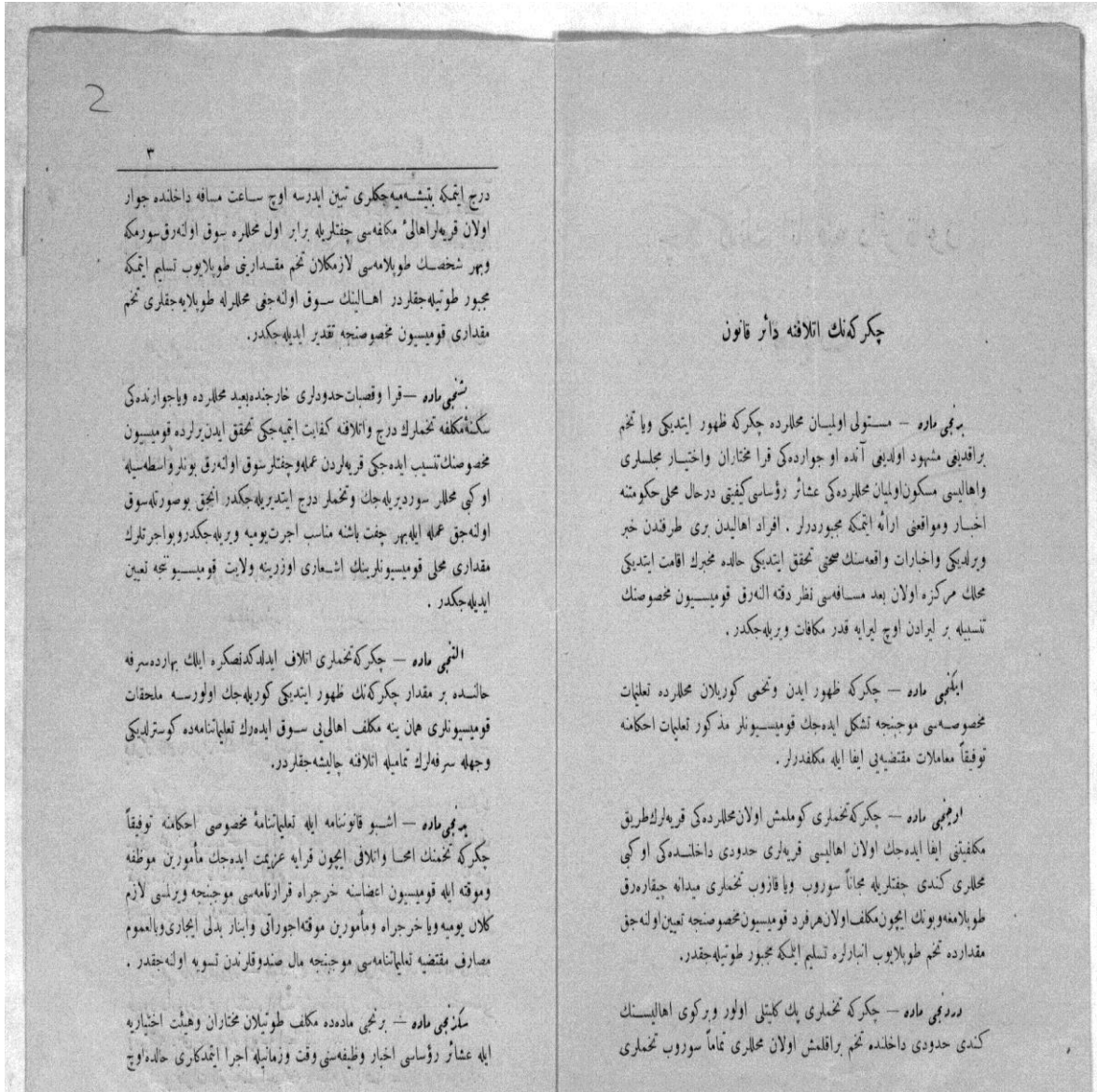
Çekirge Yumurtlarının İtlafına Dair Tarifname Suretidir. BOA, İ.KAN, Nr.1/4, (20 Rabiuevvel 1310-12 Ekim 1892).

İ.KAN.0001.00004.001

EK.7.

Çekirgenin İtlafına Dair Kanun. BOA, İ.MMS, Nr.157/12, (23 Safer 1331-1Şubat 1913).

Çekirgenin İtlafına Dair Kanun

بیمه ماده - مسئولی اولمیان محملرده چکرکه ظهور ایتدیکی ویا تخم بر اقدیمی مشهور اولدی بی آند او جوارده کی فرا مختاران واختیار مجلسلری واهالیسی مسکون اولمیان محملرده کی عشار رؤسای کیتی درحال محلی حکومتنه اخبار ومواقعی ارأه ایتدیکی مجبوردرلر . افراد اهالیدن بری طرفدن خبر ویرلدیکی و اخبارات واقعه سنک صحتی تحقیق ایتدیکی حالده شجرک اقامت ایتدیکی محاکم مرکز اولان بعد مسافه سی نظر دقه الهرق قومسیون مخصوصک تسلیله بر ایرادن اوچ لیرابه قدر مکافات ویرلده چکدر .

ایلمی ماده - چکرکه ظهور ایدن ونخی کوریلان محملرده تعلیقات مخصوصه سی موجبجه شکل ایدجک قومسیونلر مذکور تعلیقات احکامه توقفاً معاملات مقتضیه ی ایفا ایله مکلفدرلر .

ارجمی ماده - چکرکه تخمیری کوملش اولان محملرده کی قریه لیک طریق مکلفیتی ایفا ایدجک اولان اهالیسی قریه لری حدودی داخله سده کی اوکی محملری کندی جفتلرله مجاناً سوروب ویا قازوب تخمیری میدانه چقاره دوق طوبالامه و یونک ایچون مکلف اولان هر فرد قومسیون مخصوصه تعیین اولنه جق مقدارده تخم طوبالوب انبارله تسلیم ایتدیکی مجبور طوبیله چقدر .

دریمی ماده - چکرکه تخمیری بک کیشی اولور و برکوی اهالیسنک کندی حدودی داخلده تخم بر اقلمش اولان محملری تماماً سوروب تخمیری

درج ایتدیکی بنشیمه چکرکی تین ایدرسه اوچ ساعت مسافه داخلده جوار اولان قریه لرا هالی مکلفه سی جفتلرله برابر اول محملره سوق اوله رقی سورمه وهر شخصک طوبالامه سی لازمکلان تخم مقدارنی طوبالوب تسلیم ایتدیکی مجبور طوبیله چقدر در اهالیسنک سوق اوله جق محملره طوبالوبه جفتلری تخم مقداری قومسیون مخصوصه تقدیر ایدله چکدر .

ششمی ماده - قرا وقصبات حدودلری خارجه ده بعد محملرده ویا جوارنده کی سکنه مکلفه تخمیرک درج و اتلافه کفایت ایتدیکی تحقیق ایدن ترلده قومسیون مخصوصک تسلیله ایدجکی قریلردن عمله و جفتلر سوق اوله رقی یونلر واسطه سیله اوکی محملر سوردریلجک و تخمیر درج ایتدیکی چکدر ایچق بوصوله سوق اوله جق عمله ایله هر جفت باشه مناسب اجرت بومه ویرلده چکدر ویا جرتلرک مقداری محلی قومسیونلر سنک اشعاری اوزرینه ولایت قومسیونه تعیین ایدله چکدر .

التمی ماده - چکرکه تخمیری اتلاف ایدله کد نکسره ابلک بهارده سرفه حالنده بر مقدار چکرکه مک ظهور ایتدیکی کوریلجک اولورسه ملحقات قومسیونلری هان بینه مکلف اهالی سوق ایدهرک تعلیقاتامده کوریلدیکی وجهله سرفه لیک تمامیه اتلافه چالیشه چقدردر .

هفتمی ماده - اشبو قانوننامه ایله تعلیقاتامه مخصوصی احکامه توقفاً چکرکه تخمیرک احسا و اتلافی ایچون قریه عزیمت ایدجک مأمورین موقوفه وموقه ایله قومسیون اعضاسنه خرجراه قرارنامه سی موجبجه ویرلی لازم کلان بومه ویا خرجراه ومأمورین موقه اجورانی وایاز بدلی ایجاری ویا عموم مصارف مقتضیه تعلیقاتامه سی موجبجه مال صندوقلردن تسویه اوله چقدر .

سزیمی ماده - برنجی ماده ده مکلف طوبیلان مختاران وهیلت اختیاره ایله عشار رؤسای اخبار وظیفه سی وقت وزمانله اجرا ایتدیکی حالده اوچ

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Katıldığı Projeler

İLETİŞİM

E-posta Adresi :
ORCID :